

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: **Кучеренко Г. Б.**

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: **21847**

Засновники:
**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33
Телефон/факс: (044) 458-10-73
www.agrosvit.info
E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 21 листопад 2019 р.

У НОМЕРІ:

Дороховський О. М., Мельник Л. Ю.

Системний підхід до самоадаптації сільських територій в контексті регіонального розвитку 3
Сьомкіна Т. В., Згурська О. М.

Роль інформаційного забезпечення у диверсифікаційній діяльності підприємств АПК 8

Горлачук В. В., Бондаревський Р. О.

Гостре питання енергозбереження ґрунту у національному вимірі 15

Великий Ю. В., Нетудихата К. А., Пігар Т. Ю.

Експрес-діагностика якості кредитного портфеля банків 22
Крамаренко І. С.

Галузеві особливості інвестиційної привабливості підприємств 30

Чернишев В. Г., Окара Д. В., Ковальова І. А.

Сучасний стан іноземного інвестування в сільське, лісове та рибне господарства за регіонами України 36

Пришляк Н. В., Балдинюк В. М.

Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції як сировини для переробки на біопалива 47

Шишпанова Н. О.

Напрями активізації інвестиційної діяльності страхових компаній України 59

Саковська О. М.

Роль сільськогосподарських кооперативів у розвитку аграрного сектора економіки: порівняльний аспект 66

Петрова О. О.

Економічний потенціал виробництва квасолі в Україні 74
Масюк Ю. В., Мкртчян А. А.

Фінансовий стан сільськогосподарського підприємства та напрями його покращення 82

Вакуленко Ю. В., Олійник А. С., Чернега В. М.

Роль маркетингової стратегії у розвитку аграрних підприємств 86

Місевич М. А., Ходаківський В. М.,

Прус Р. С., Суханова А. Г.

Формування ефективної системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств 93

Кадирус І. Г., Донських А. С., Олійник Ю. О.

Оцінювання конкурентоспроможності аграрного підприємства 100

Божидар І. І.

Агропромисловий комплекс України: структура та основні поняття 107

Бірюков Є. І.

Ключові особливості функціонування підприємств електроенергетики та їх класифікаційні ознаки 114

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з
ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Передруквання дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 14.11.2019 р.

Підписано до друку 14.11.19 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 14,6. Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 1411/1

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Dorokhovskii O., Melnik L. SYSTEMIC APPROACH TO SELF-ADAPTATION OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT	3
Semkina T., Zgurska O. ROLE OF INFORMATION PROVIDING IN THE DIVERSIFICATION ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	8
Gorlachuk V., Bondarevskiy R. EMERGENCY SOIL ISSUES IN THE NATIONAL DIMENSION	15
Velikiy Yu., Netudyhata K., Pigar T. EXPRESS DIAGNOSTICS OF BANK LOAN PORTFOLIO QUALITY	22
Kramarenko I. SECTOR FEATURES OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES	30
Chernyshev V., Okara D., Kovalova I. THE ACTUAL STATUS OF FOREIGN INVESTMENT IN AGRICULTURE, FORESTRY AND FISHERIES IN THE REGIONS OF UKRAINE	36
Prishlyak N., Baldyniuk V. EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION AS A FEEDSTOCK FOR BIOFUELS PRODUCTION	47
Shyshpanova N. AREAS OF ACTIVIZATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF INSURANCE COMPANIES OF UKRAINE	59
Sakovska O. THE ROLE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY: A COMPARATIVE ASPECT	66
Petrova O. ECONOMIC POTENTIAL OF BEAN PRODUCTION IN UKRAINE	74
Masiuk Yu., Mkrtchian A. FINANCIAL STATE OF AGRICULTURAL ENTERPRISE AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT	82
Vakulenko Yu., Oliinyk A., Cherneha V. THE ROLE OF MARKETING STRATEGY IN THE DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES	86
Mysevych M., Khodakivskyi V., Prus R., Suhanova A. THE FORMATION OF AN EFFECTIVE SYSTEM OF MANAGEMENT FOR THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF HIGH-VALUE AGRICULTURAL ENTERPRISES	93
Kadryus I., Donskykh A., Oliinyk Yu. ASSESSMENT OF AGRARIAN ENTERPRISE COMPETITIVENESS	100
Bozhyday I. AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE: STRUCTURE AND BASIC CONCEPTS	107
Biriukov Ie. KEY FEATURES OF ELECTRICITY COMPANIES FUNCTIONING AND THEIR CLASSIFICATION FEATURES	114

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

УДК 338.431.2

О. М. Дороховський,
д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту,
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-6248-6366

Л. Ю. Мельник,
д. е. н., професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці,
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-6317-1075

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.3

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО САМОАДАПТАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

O. Dorokhovskii,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor, Department
of Management, Interregional Academy of Personnel Management
L. Melnik,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Personnel
Management and Labor Economics, Interregional Academy of Personnel Management

SYSTEMIC APPROACH TO SELF-ADAPTATION OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Визначено, що для забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій необхідний дієвий економічний механізм на регіональному рівні, заснований на збалансованій ціновій і фінансово-кредитній політиці, що вимагає проведення економічної оцінки наявної системи підтримки. Важливим аспектом регіонального розвитку є системний підхід до самоадаптації сільських територій.

Встановлено, що для ризикових сільських територій на відміну від сприятливих не можна покладатися на автоматичну дію ринкових механізмів. Для сучасного стану та подальшого розвитку сільських територій потрібна розробка спеціального механізму на регіональному рівні з пристосування суб'єктів сільських територій до ринку. Таким інструментом може бути адаптаційний механізм. Розробка такого механізму особливо актуальна для сільських територій та їх суб'єктів, як способу виходу із кризового стану регіональної економіки.

Доведено, що в умовах формування цивілізованого ринкового господарства механізм самоадаптації сільських територій є каталізатором і гарантом стійкого соціально-економічного розвитку регіону. Метою формування такого механізму є економічна та соціальна стабільність, стійкість економічного розвитку, забезпечення продовольчої безпеки на регіональному рівні. Соціально-економічна реконструкція регіональної економіки, не покладається на спонтанність виникнення та функціонування ринку. Водночас зміцнення інститутів регіонів як практичне завдання повинно виводитися не з тих чи інших економічних доктрин, а з об'єктивних положень щодо розвитку регіональної економіки і орієнтуватися на критерій економічної та соціальної ефективності.

It is determined that in order to ensure the socio-economic development of rural territories, an effective economic mechanism at the regional level is needed, based on a balanced price and financial-credit policy, which requires an economic evaluation of the existing support system. An important aspect of regional development is a systematic approach to rural self-adaptation.

It is established that, for risky rural areas, unlike favorable rural areas, one cannot rely on the automatic operation of market mechanisms. The current state and further development of rural areas requires the development of a special mechanism at the regional level to adapt rural areas to the market. Such an instrument can be an adaptation mechanism. The development of such a mechanism is particularly relevant to rural areas and their constituents as a way of coping with the crisis of the regional economy.

It is proved that in the conditions of formation of a civilized market economy, the mechanism of rural adaptation itself is a catalyst and guarantor of sustainable socio-economic development of the region. The purpose of the formation of such a mechanism is economic and social stability, sustainability of economic development, provision of food security at the regional level. The socio-economic reconstruction of the regional economy does not rely on the spontaneity of the emergence and functioning of the market. At the same time, strengthening the institutions of the regions as a practical task should not be derived from objective economic doctrines, but from objective provisions on the development of the regional economy and be guided by the criterion of economic and social efficiency.

In the conditions of decentralization, the socio-economic reconstruction of the regional economy, does not rely on the spontaneity of the emergence and functioning of the market, requires active activity at the regional level. At the same

time, strengthening the regions as a practical task should not derive from objective economic doctrines but from objective provisions for the development of the regional economy and be guided by the criterion of economic and social efficiency.

In a market environment it is necessary to manage economic and social goals in their unity. The bottom line is that regulation at the regional level should not only address economic problems, but also take into account the formed values of the rural population, the behavior patterns of its various groups, socio-psychological and national characteristics.

Ключові слова: системний підхід, самоадаптація сільських територій, регіональний розвиток.
Key words: systematic approach, rural self-adaptation, regional development.

ВСТУП

Регіональна політика розвитку сільських територій покликана забезпечувати формування сприятливого інституційного, організаційного та економічного середовища на регіональному рівні, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість, а також створювати комфортні умови для проживання і роботи мешканців українського села. Незважаючи на поодинокі кроки, що робляться владою в напрямі формування такої політики, загалом цей процес характеризується непослідовністю, половинчастістю, невиконанням визначених відповідними документами правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на сталий розвиток сільських територій, а також неузгодженістю з принципами та стандартами, що діють у розвинених країнах світу.

Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій на теоретичному рівні вивчалися багатьма вченими. Проте вони як складна соціально-економічна системи залишаються недостатньо дослідженими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити теоретичні підвалини та розробити практичні пропозиції щодо реалізації системного підходу до самоадаптації сільських територій в контексті регіонального розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Значна частина сільських територій півдня України знаходиться в зоні екстремальних природно-кліматичних умов. Тут практично немає таких районів, де не вимагалось б проведення робіт по запобіганню тих чи інших несприятливих факторів. В одних випадках це боротьба з посухою, в інших — осушення надмірно зволжених земель. У ряді місць необхідна боротьба з ерозією ґрунтів, поліпшення їх хімічного стану, запобігання загибелі посівів від заморозків. На екстремальні природні умови наклалися дестабілізуючі економічні фактори, що погіршили можливості стійкого функціонування сільськогосподарських товаровиробників.

Як відзначає Кирилов Ю.Є., в результаті циклічності, нерівномірності економічного розвитку, кризи, проведення соціально-економічних реформ відбуваються радикальні зміни, які роблять необхідними адекватні зміни у внутрішньому середовищі, структурі, господарському поведінці організації.

Процес активного пристосування соціальних одиниць до мінливих умов зовнішнього середовища отримав назву адаптації. Розуміння адаптації в вузькому сенсі зводиться до процесу зрівноважування взаємодій цієї системи із зовнішнім середовищем у кожен конкретний момент. Організаційно-виробничі системи є системами адаптивними, тобто самі пристосовуються. Удосконалення, доробка адаптивної системи стосовно до значних змін зовнішнього середовища називається постадаптацією. Система адаптації як частина антикризового механізму, як правило, формується навмисно шляхом розробки і здійснення комплексу заходів щодо пристосування до зовнішнього середовища і ґрунтується на певних принципах.

На думку ряду дослідників, до них відносять такі: відображення; безперервність; зворотний зв'язок; поєднання самоадаптації із зовнішнім регулюванням; вибірковість; динамічна рівновага; самозбереження; прогнозування; управління і ефективність. Крім перерахованих, можна додати системність, облік внутрішніх факторів і синергетичність [2].

Вибір такого підходу пояснюється тим, що для депресивних сільських територій на відміну від сприятливих можна покладатися на автоматичну дію ринкових механізмів. Збереглося дуже багато чинників, які перешкоджають їх дії, вкорінених як у свідомості людей, так і в специфічності галузі, де першоосновою є біологічні складові. Тому не можна перекласти повністю відповідальність за розвиток аналізованих процесів на вільну ініціативу сільських працівників. Сказане зовсім не означає установки на повернення до старих методів, мова йде про вироблення тактики і стратегії дій в умовах ринкових відносин.

Для сучасного стану та подальшого розвитку сільських територій потрібна розробка спе-

ціального механізму по пристосуванню суб'єктів сільських територій до ринку. Таким інструментом може бути адаптаційний механізм на регіональному рівні.

Адаптаційний механізм — це способи і методи, які використовує даний суб'єкт, галузь, сфера для того, щоб пристосуватися, акліматизуватися (вжитися в ринкове середовище) і в подальшому ефективно-перманентно розвиватися [3, с. 55].

З точки зору теорії, потрібно розробити таку економічну категорію, як "адаптаційний механізм", який матиме свої особливості для кожної галузі економіки. Зокрема для промисловості, де всі процеси здійснюються "під дахом", будуть діяти одні "закони", в сільському господарстві, інші, а в соціальній сфері, в силу своєї особливості, не можуть бути використані ті способи і методи, які прийнятні для вищезазначених галузей.

Розробка такого механізму особливо актуальна для депресивних сільських територій та її суб'єктів, а що стосується Кіровоградського регіону — знання способів виходу із кризового стану економіки є найважливішим елементом "відходу" від депресивності.

Стратегічна мета адаптаційного механізму полягає в тому, щоб домогтися сталого динамічного зростання виробництва конкурентоспроможної продукції, активізації відтворювальних процесів, що сприяють підвищенню рівня життя населення та соціального розвитку суспільства; зниження інтенсивності впливу на природу та охорону навколишнього середовища, підвищення екологічної культури агропромислового виробництва [4, с. 61].

Отже, всі складові механізму зосереджені на розвиток продовольчого комплексу та повинні визначати принципи, вимоги, обмеження, шляхи вирішення відповідних проблем і спрямовані на підвищення стійкості агропромислового виробництва та сільської спільноти.

На нашу думку, для ефективного розвитку сільських територій досліджуваного регіону, необхідно внести поправки в стратегічному напрямку реформування аграрної економіки на регіональному рівні.

Міжрегіональні зв'язки також важливі, оскільки дозволяють скласти ресурси двох або більше об'єднаних територій. Способами встановлення таких зв'язків можуть бути кооперація та інтеграція, про які йшла мова вище.

На нашу думку, держава в умовах сучасного ринкового господарства повинна виконувати функції стимулювання зростання виробництва та соціального захисту населення, підвищення якості життя. Для цього вона зобов'язана не

тільки забезпечувати все необхідне для функціонування ринкової конкуренції, захищати законні права населення регіонів, а й допомагати господарюючим суб'єктам пристосовуватися до змін ринкової кон'юнктури, створювати сприятливі умови для активації їх виробничої діяльності. Водночас ефективний соціально-економічний розвиток можливий лише при оптимальному поєднанні ринкових і державних механізмів впливу на економіку. Це особливо важливо для аграрного сектора. Найбільш цілісну систему регулювання на регіональному рівні сільського господарства розробив Оніщенко О.М., де представлені цілі, завдання, функції, методи і механізми регулювання на регіональному рівні [4, с. 59].

Необхідність регулювання на регіональному рівні в сільському господарстві і взагалі в аграрній сфері викликано кількома обставинами.

По-перше, як відомо, існує висока залежність сільськогосподарського виробництва від природно-кліматичних факторів.

По-друге, економіка агропромислового виробництва в умовах переходу до ринкового механізму господарювання постійно ускладнюється. Обумовлено це, передусім, кардинальною зміною відносин власності, а саме переходом до приватної, колективно-часткової форм власності.

Відбувається або відбулася зміна структури агропромислового виробництва, де відзначається значне зростання кількості господарюючих суб'єктів — носіїв інтересів. Чисто ринкова саморегулююча система методом проб і помилок не в змозі забезпечити оптимальне поєднання різноманіття цих інтересів, дозвіл постійно зростаючих між ними протиріч.

Інтереси населення на ринку продовольства на перший погляд прямо протилежні інтересам виробників продовольства, які зацікавлені в збільшенні ринкових цін.

Інтереси сільськогосподарських, переробних та торгівельних організацій також не збігаються. Кожен учасник зацікавлений у збільшенні своєї частки продукту і зменшенні податкових платежів, а держава — у їх збільшенні.

Пошуки компромісу між учасниками ринку з незбіжними, частково суперечливими інтересами — складне завдання, в якому саме знаходження задовільного рішення являє собою важковирішувану задачу.

По-третє, глобалізація економіки з її аспектами ускладнення міжнародних економічних зв'язків і підвищення ступеня конкуренції, яка набуває цивілізовано-непримиренну форму.

Все це викликає необхідність посилення державного впливу, причому системного, еко-

номічного, правового, соціального, адміністративного, інституційного, тобто всі елементи економічного механізму повинні функціонувати синхронно, в органічній єдності, не блокуючи один одного, а ефективно взаємодіючи.

Специфіка депресії сільських територій зумовлює і основні напрями регулювання на регіональному рівні:

- державна підтримка при здійсненні великих комплексних економічних і соціальних програм;

- пряма державна бюджетна та кредитна допомога виробництву продовольства;

- використання спеціальних економічних важелів, жорсткий контроль за цінами.

В умовах формування цивілізованого ринкового господарства механізм регулювання на регіональному рівні, що представляє собою систему організації цілеспрямованого впливу держави на діяльність господарюючих суб'єктів сільських територій, є каталізатором і гарантом його стійкого соціально-економічного розвитку. Генеральна мета регулювання на регіональному рівні сільських територій регіону — економічна та соціальна стабільність, стійкість економічного розвитку, забезпечення продовольчої безпеки.

Правовою базою створення цілісної системи регулювання на регіональному рівні сільських територій в Україні є Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України". Ця система включає в себе:

- пряму підтримку агропромислового виробництва з державного бюджету;

- державні заходи по забезпеченню функціонування ринку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;

- регулювання кредитування та страхування агропромислового виробництва;

- регулювання експорту та імпорту сільськогосподарської продукції та продовольства.

Варсеналі регулювання на регіональному рівні важливе місце займає держзамовлення, яке дозволяє гарантовано реалізовувати певну частину товарної продукції сільськогосподарських товаровиробниками і поповнити регіональний продовольчий фонд. У формуванні держзамовлення велику роль відіграють ціни, за якими буде оплачена продукція. Вони повинні бути на рівні ринкових або не менш складній собівартості по даній продукції. Але те, що практикується в деяких регіонах, коли сільськогосподарські підприємства повинні поставляти продукцію в продовольчий фонд за рахунок погашення боргів, утворених, до речі, з вини держави, не найкращий спосіб стимулювання агропромислового виробництва.

Важливим напрямом регулювання на регіональному рівні продовольчого ринку є до-

таційні та компенсаційні виплати. В системі дотаційною підтримки сільськогосподарських товаровиробників можна виділити два напрями отримання коштів: з державного бюджету і з бюджетів суб'єктів України. За рахунок державного бюджету підтримується племінна справа у тваринництві, виробництво вовни, компенсується частина витрат, пов'язаних з подорожчанням промислової продукції і послуг.

Регіоналізація систем підтримки, дозволяючи повніше враховувати місцеві особливості попиту і пропозиції, має і негативні сторони, що виражаються в уповільненні розвитку єдиного в рамках України ринку продовольства. Поставлені в залежність від можливостей місцевого бюджету і особливостей конкретного регіону ставки дотацій і компенсацій є причиною багатьох труднощів у міжрегіональних економічних відносинах. Рівень дотування в регіонах значною мірою залежить від чинників, не пов'язаних з власне сільськогосподарським виробництвом. Розмір фактично виплачених дотацій з бюджетів регіонів варіюється в широких межах. У регіонах, які мають найвищі показники спеціалізації, рівень дотування не завжди достатній. Найбільшу цінову підтримку надають привілейовані щодо бюджетної самостійності регіону, найменшу — регіони, де ці галузі є галузями спеціалізації.

Роль нівелювання необґрунтованої відмінності в закупівельних цінах повинні в Україні виконувати гарантовані ціни, але так і не профінансовані через відсутність коштів у бюджеті. Пріоритетна роль регулювання на регіональному рівні не применшує значення ринкової самоорганізації в забезпеченні структурної перебудови економіки і переходу до стійкого зростання. Водночас держава не підміняє підприємницьку ініціативу, а створює умови для приватної інвестиційної активності та економічного підйому, пов'язаних з широким освоєнням нових перспективних технологій на засадах ринкової конкуренції. Вона допомагає формуванню конкурентноспроможних господарських організацій, які в змозі працювати на внутрішньому та світових ринках в умовах жорсткої конкуренції, концентрувати ресурси на перспективних напрямках оновлення виробництва, підтримує приватні ініціативи з освоєння елементів сучасного і новітнього технологічних укладів, стимулюючи інноваційну активність.

У зв'язку з тим, що вимальовується чітка роль держави, а економічна система стає ринковою, сільськогосподарські товаровиробники повинні працювати як комерційні підприємства і на основі самофінансування, а заходи підтримки з боку держави мають бути лише додатковим "спонсор-

ством" для забезпечення нормальних економічних умов господарювання. Субсидії, дотації, пільги та інші регулюючі важелі та інструменти повинні орієнтувати товаровиробників на більш ефективне господарювання, їх треба застосовувати суворо диференційовано.

Світовий розвиток агропромислового виробництва показує, що незважаючи на зусилля ліберальних економістів, агропромисловий комплекс все далі й далі відходить від законів вільного ринку. Допомога урядів розвинених країн сільському господарству вже перевищила рівень. Постійне дофінансування (пряме і непряме) нерентабельної галузі національної економіки стало звичайною практикою цих країн.

Між тим, з урахуванням вищевикладеного, агропромисловий комплекс у розвинених країнах стає галуззю, що приносить прибуток його учасникам. І зараз західні аграрні товаровиробники в очікуванні надприбутків, які може принести агропромисловий комплекс, інтегрований з харчовою промисловістю і біотехнологічним сектором інноваційного потенціалу.

Але, як відомо, продукція створюється в одній ланці, а прибуток "спливає" в інші ланки ланцюжка, і поки ніхто не навчився розподіляти багатомільярдний фінансовий потік настільки рівномірно, щоб сільське господарство отримувало свою частку прибутку не у вигляді бюджетних подачок, а як прибуток від нормальних бізнес-операцій.

Світовий ринок продуктів, в основі якого лежить агропромисловий комплекс, в перспективі стане більш прибутковою галуззю, ніж будь-який інший. Корми для худоби з біодобавками, екологічно чисті продукти, нові методи збагачення ґрунтів, ландшафтно-екологічне землеробство та інші супертехнології підвищать ефективність аграрного сектора в кілька разів, а це нові ринки і новий прибуток.

Формування регульованого ринку в українських умовах необхідно проводити з урахуванням як української специфіки, так і вмілим використанням відповідного досвіду країн з розвиненими ринковими системами, де державне регулювання формувалося протягом століть, а особливо активно — в другій половині минулого століття.

На початку реформ прихильники економічного лібералізму доводили, що ринок не терпить державного втручання і "невидима рука" сама все налагодить. Однак "вільний ринок" перетворив економіку в арену реалізації спекулятивних інтересів, що йдуть врозріз як з інтересами суспільства, так і з інтересами сільських територій.

ВИСНОВКИ

В умовах децентралізації соціально-економічна реконструкція регіональної економіки, не покладається на спонтанність виникнення та функціонування ринку, вимагає активної діяльності на регіональному рівні. При цьому зміцнення регіонів як практичне завдання повинно виводитися не з тих чи інших економічних доктрин, а з об'єктивних положень щодо розвитку регіональної економіки і орієнтуватися на критерій економічної та соціальної ефективності.

У ринкових умовах необхідно управляти економічними та соціальними цілями в їх єдності. Сутність полягає в тому, що заходи регулювання на регіональному рівні повинні охопити не тільки вирішення економічних проблем, але брати до уваги сформовані цінності сільського населення, моделі поведінки його різних груп, соціально-психологічні і національні особливості.

Література:

1. Кирилов Ю.Є. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі національної економіки. ScienceRise. 2015. № 3 (3). С. 82—88.
2. Коробка В.М. Передумови формування інноваційного підприємницького середовища в аграрному секторі. Економіка: теорія та практика. 2014. № 2. С. 38—42.
3. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2008. № 5. С. 51—58.
4. Онищенко О.М. Господарства населення: підсумкові оцінки, прогнози. Економіка України. 2013. № 4. С. 59—68.

References:

1. Kirilov, Y.E. (2015), "Perfection of the organizational-economic mechanism of development of innovative activity in the agricultural sector of the national economy", ScienceRise, vol. 3 (3), pp. 82—88.
2. Korobka, V.M. (2014), "Prerequisites create innovative business environment in the agricultural sector", Ekonomika: teoriya ta praktika, vol. 2, pp. 38—42.
3. Malik, M.J. (2008), "To the question of sustainable development of rural areas", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 51—58.
4. Onyschenko, O.M. (2013), "Households: final estimates, forecasts", Ekonomika Ukrainy, vol. 4, pp. 59—68.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2019 р.

УДК 330. 371.3

Т. В. Сьомкіна,

д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, торгівлі
та біржової діяльності, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2852-2989

О. М. Згурська,

к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі
та біржової діяльності, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3878-3007

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.8

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ДИВЕРСИФІКАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

T. Semkina,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Entrepreneurship, Trade
and Exchange Activities Department, State University of Telecommunications, Kiev

O. Zgurska,

PhD in Economics, Associate Professor of Entrepreneurship, Trade and Exchange
Activities Department, State University of Telecommunications, Kiev

ROLE OF INFORMATION PROVIDING IN THE DIVERSIFICATION ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті відмічено та проаналізовано значення інформації як одного із ключових факторів забезпечення конкурентоспроможного агропромислового виробництва. Наголошено на інформаційній підтримці, що визначена як процес інформаційного забезпечення та елемент системи інформаційних ресурсів. Визначено поняття "інформаційні ресурси", як основного фактора забезпечення одержання інформаційних знань, прогнозування та моделювання агротехнологічних процесів для розробки зведеного аналізу економії витрат. Виділена та сформована методологічна основа впровадження інформаційних технологій. Розроблено цільовий структурний комплекс інформаційних ресурсів підприємств АПК. Наголошено на перевагах та можливостях застосування ІТ-технологій у диверсифікаційній діяльності підприємств АПК. Наголошено на методології точного землеробства в основі якого лежить ідея неоднорідності оброблюваної землі, індивідуального догляду за певною ділянкою поля в системі земельного банку. Виділені завдання ІТ-технологій відповідно до галузевого розподілу потенціалу діяльності підприємств АПК. Охарактеризовано основні напрями застосування ІТ-технологій в диверсифікаційну діяльність агропромислових підприємств.

This article has identified and analyzed the importance of information as one of the key factors for providing competitive agricultural production. There have been emphasized the information support, which have been defined as the information providing process and the element of the information resources system. The economic value of such an important resource as information has increased with the rapid development and spread of digital technology. Nowadays the development of information technology is a key factor in improving the competitive production of agricultural

products. There has been defined the "information resources" concept as the main factor of providing information knowledge, forecasting and modeling of agrotechnological processes. There has been determined the "information resources" concept characterizes both the development of science and the accumulation of data.

There have been emphasized and formed the methodological basis of the introduction of information technologies. There has been formed the target structural complex of information resources of agro-industrial enterprises. There have been considered the practical application of data processing methods and ways in diversification activity of agricultural enterprises. There have been emphasized the advantages and opportunities of using IT technologies in the diversification activities of agricultural enterprises. The article has been emphasized the methodology of precision agriculture, which is based on the idea of the heterogeneity of cultivated land, individual care of a certain field in the land bank system. There have been considered that the increasing economic value of land affects on the attitude of non-agricultural enterprises. There have been emphasized the land fund issue and information and communication methodology for precision agriculture. The essence of this methodology is the effective operation of a complex of instruments of the information technology system. There has been specified the main tasks of IT-technologies in accordance with the sectoral distribution of potential of activity of agroindustrial enterprises. There have been characterized the basic directions of application of IT-technologies in diversification activity of agro-industrial enterprises.

Ключові слова: диверсифікаційна діяльність, інформаційний ресурс, інформаційні технології, інформаційне забезпечення, управлінське рішення, інформаційно-комунікативна методологія.

Key words: diversification activity, information resource, information technology, information providing, management solution, information and communication methodology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Агропромисловість є єдиною галуззю української економіки, яка має світове значення. У сучасних умовах одним із головних завдань пріоритетного розвитку АПК країни та регіонів є необхідність диверсифікації діяльності агропромислових підприємств. Інтенсифікація виробництва, що полягає в автоматизації, комплексна механізація та розвитку інформаційних технологій, дає необмежені можливості з кожної одиниці використаних ресурсів отримати більшу кількість і різноманітність високоякісних продукції, і як наслідок — прибутку. В рамках надстрімкого розвитку світового інформаційного суспільства впровадження інформаційних технологій в АПК має архіважливе значення, оскільки передбачає активне їх впровадження в зв'язку із загостренням конкуренції та "виживанням сильніших".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення важливого питання диверсифікації діяльності підприємств знаходить відображення у працях таких відомих зарубіжних вчених: Д. Аакера, І. Ансоффа, П. Друкера, Ф. Котлера, М. Портера, Р. Румельта, Й. Шумпетера та ін. Серед вітчизняних науковців дослідженням проблеми диверсифікації діяльності підприємств АПК займалися такі відомі вчені: В.Г. Андрійчук, І.Ф. Баланюк, В.Х. Брус, Н.В. Бутенко, В.М. Дереза, М.В. Зубець, М.Д. Корінько, М.А. Лендел, О.О. Лемішко, Н.Г. Маслак, Г. Немченко, В.М. Миньковська, С.М. Подреза, С.М. Попова, І.І. Румик, Т. Травіна, Д.І. Шеленко, В.В. Юрчишин, А.Г. Ясько та ін.

Розвиток інформаційного процесу діяльності у сфері вітчизняного сільськогосподарського виробництва досліджували такі економі-

Рис. 1. Цільовий структурний комплекс інформаційних ресурсів підприємств АПК

сти-аграрники: В. Амбросов, О. Дацій, М. Зубець, О. Крисальний, М. Кропивко, П. Музика, П. Саблук, В. Трегобчук, В. Ситник, О. Шубравська.

Проте, попри численність наукових праць з вказаної проблематики, протягом останнього часу залишається не повністю вирішеним питання щодо визначення можливих переваг та перспектив адаптації нових інформаційних рішень диверсифікації діяльності до вітчизняних умов господарювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Поглиблений аналіз ключових умов формування інноваційного ресурсно-компетенційного потенціалу диверсифікації діяльності підприємств. Основним завданням дослідження слід вважати подальше дослідження сукупності інноваційного ресурсного потенціалу, що спрямований на досягнення загальних, стратегічних і тактичних цілей диверсифікації підприємства шляхом реалізації обраних відповідно інноваційних стратегій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Із стрімким розвитком і поширенням цифрових технологій значно зросла економічна

цінність такого важливого ресурсу, як інформації, що нині стає одним із ключових факторів конкурентоспроможного виробництва аграрної продукції. Водночас питання стоїть не лише в ринковій кон'юктурі, де можливість, наприклад, передбачити сприятливу ціну реалізації сільськогосподарської продукції або ж вчасно зреагувати на її зміну гарантує не менший зиск, аніж від застосування будь-яких інноваційних ІТ-технологій.

Обсяг інформації, що постійно зростає, з Інтернету, соціальних мереж, із різних джерел обладнання, датчиків, сенсорів призвів до революції у зберіганні даних та їх аналізу, що є, безумовно, важливим резервом підвищення конкурентоспроможності бізнесу.

Таким чином, ефективність формування та впровадження стратегії диверсифікації діяльності підприємства з використанням ІТ технологій залежить, передусім від:

1) виробничого потенціалу, що характеризує загальний стан виробництва (спад, підйом) і, як наслідок, актуальність потреби підприємства в інформатизації;

2) наявності інвестицій, кількість і структура яких (довготерміновість проектів) визначає потенціал підприємств як замовників ІТ, а також вибір типу інформаційних систем — сис-

тем, націлених на оптимізацію технологій виробництва (наприклад, САПР) і (або) систем, призначених для оптимізації керування підприємством (управлінські ІС).

За відсутності достатнього фінансування інформатизація, як правило, починалася із САПР. Наступний крок, що йде далі — масове впровадження інформаційних систем керування ресурсами (матеріально-технічними, трудовими й т.п.) підприємства в цілому;

3) експортного потенціалу, що визначає інтенсивність та успіх функціонування на світовому ринку (прагнення до максимальної відповідності світовим стандартам [6, с. 201].

Інформація сама по собі в загальноприйнятому розумінні є лише сукупністю певних відомостей про матеріальний або ж нематеріальний об'єкт, процес чи дію, яка в звичайному випадку не несе прямо чи опосередковано будь-якої вигоди. Лише за умов її структурування і трансформації у зручну для сприйняття форму вона стає корисною. У сільському господарстві, наприклад, інформація про реалізаційні ціни на окремі види продукції відображає просту статистику. Водночас, ця інформація, відповідним чином структурована і подана у формі аналітичного порівняння цін від різних джерел, дозволяє аграрію зробити правильний вибір, який забезпечить вищу дохідність від збуту продукції порівняно з тим, коли б він реалізував її у звичний спосіб без урахування ринкової кон'юнктури.

Під час підготовки та реалізації управлінських рішень щодо диверсифікації на підприємстві АПК виникає необхідність інформаційної підтримки, що визначається як процес інформаційного забезпечення, що є системою інформаційних ресурсів.

Інформаційні ресурси (англ. Information resources) — це ідеї людства зі вказівками щодо їх реалізації, накопиченими у формі, що дозволяє їх відтворення, таке поняття характеризує і розвиток науки, і накопичення даних [9, с. 22]. Саме інформаційні ресурси забезпечують одержання знань, надають змогу прогнозування та моделювання агротехнологічних процесів для розробки зведеного аналізу економії витрат (рис. 1).

Сукупність засобів і методів збору, обробки й передачі даних (первинної інформації) для одержання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) є інформаційними технологіями, метою яких є виробництво інформації для аналізу її людиною й прийняття на його основі рішення про виконання будь-якої дії.

Їх основу становлять:

- передача інформації на будь-яку відстань в обмежений час;

- інтерактивний режим роботи; інтегрованість з іншими програмними продуктами;

- гнучкість процесу зміни даних і постановок завдань;

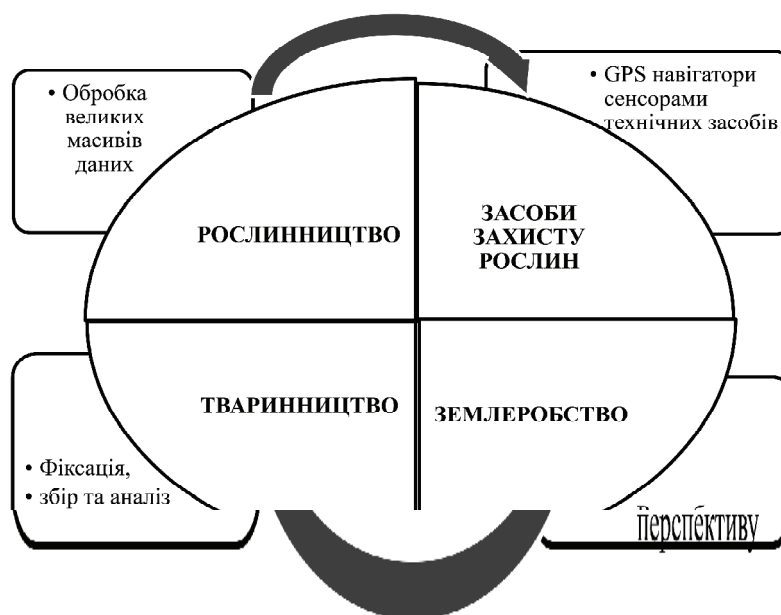
- можливість зберігання обсягів інформації, які постійно збільшуються, на машинних носіях.

Практично інформаційні технології реалізуються застосуванням програмно-технічних комплексів, що складаються з персональних комп'ютерів з необхідним набором периферійних пристроїв, уключених у локальні та глобальні обчислювальні мережі, забезпечених необхідними програмними засобами, тим самим збільшуючи ступінь автоматизації та підвищуючи ефективність роботи [8, с. 63].

Перед агропромисловими підприємствами України починаючи з середини 2000-х постали нові виклики та можливості. Агропромисловий сектор впевнено набирає широкомасштабних обертів ефективності та загальнонаціонального успіху і з кожним роком процес диверсифікації діяльності все успішніше та ефективніше залежить від технологій управління інформацією. Інформації набирає швидких обертів та широких масштабів, що, в свою чергу, зумовлює виникнення певних обмежень.

Перше обмеження — людський мозок, який не в змозі конкурувати з комп'ютером, ефективно та швидко обробляти всі ті дані, які необхідно враховувати для правильного планування і роботи з полями. Для великих компаній є ще одне обмеження — гігабайти різноманітних даних, що, як правило, фізично складно опрацювати та проаналізувати. Разом з тим, ця інформація є цінним економічним ресурсом, який може приносити дохід за умов правильного її використання. Величезна кількість даних у "нанометрових" таблицях та зниження прибутковості, як наслідок допущених помилок. Збираючи та структуруючи дані з різних джерел, очищуючи та класифікуючи їх, підлягають обробці близько 80% необхідних даних — по сортах і гібридах, дані по ґрунтах, дані по історії полів, технічним операціям та економіці, з метеостанцій (близько 251 групи даних), кожна з яких складається з 4—8 значень [9, с. 25].

Робота сучасної інформаційної системи на великій території землі неможлива без якісних даних. Інформація — це нова нафта, нова цінність. Сучасні технології, за рахунок збору, обробки та аналізу інформації, дозволяють зрозуміти та виокремити концептуальні фак-

Рис. 2. Завдання ІТ-технологій відповідно до галузевого розподілу діяльності підприємств АПК

тори, які впливають на кінцевий результат діяльності компанії Як приклад, у розрізі кожного поля є можливість визначити граничну продуктивність для кожної культури. Результатом якісної та ефективної та водночас швидкої обробки даних — довгострокова перспектива планування діяльності з ювелірною точністю.

Загальновідомо про те, що в минулому увага держави і бізнесу була зосереджена на промисловості та фінансовому секторі, а сільське господарство в уявленні пересічних громадян стійко асоціювалося з ручною працею, низькою оплатою та неперспективністю. Проте завдяки дії спецрежиму оподаткування, дешевій оренді землі та робочій силі, високим цінам на сировинних ринках, за останні 19 років з'явилося багато сильних агровиробників — від невеликих сімейних фермерів до величезних холдингів. Хтось "пішов" у наращення земельного банку, хтось сфокусувався на підвищенні врожайності та зниженні собівартості з гектара. Але велика кількість підприємств інвестували та диверсифікували свою діяльність і впевнено продовжують розвивати власну переробку та експорт як ключовий елемент підвищення доданої вартості сировини. І практично всі із них — від фермерів до великих підприємств, активно експериментують з новою технікою та сучасними підходами в агрономії — від ефективного використання яких залежить доведення показників національної урожайності до рівня передових країн у цій галузі [7, с. 178].

Щодо урожайності основних культур в Україні, варто зазначити, що її підвищення не зу-

пиняється, а навпаки — продовжує зростати. Але нам ще далеко до європейських та світових показників. Незважаючи на схожі умови клімату і кращі ґрунти, в Україні в середньому отримують врожайність зернових аж на 60—80% нижче, ніж у Німеччині. Цього року Німеччина через посуху збирила найнижчий за останні 15 років урожай. У середньому по країні врожайність пшениці склала 6 тонн/га, що все одно в 1,5 рази вище показника України. Отримання високих показників врожайності — це результат широкого використання агровиробниками в своїй діяльності сучасної техніки та надточного дотримання технологій вирощування (від мобільної метеостанції та IoT-рішень для моніторингу стану ґрунту до дронів та систем точного висіву).

У сільському господарстві земля є основним засобом виробництва. Зростання економічної цінності землі позначається на ставленні до неї підприємств несільськогосподарських галузей. Питання землекористування та оподаткування землі протягом останніх років стають дедалі актуальнішими. Тому перед сучасними учасниками агропромисловості стоїть низка завдань, вирішення яких забезпечить сталий розвиток та господарювання на ринку.

Що стосується питання земельного фонду, тут варто зазначити про те, що в Україні останніми роками продовжує зростати орендна плата, незалежно від потенційних можливостей існуючого ринку землі. Це процес, якого неможливо уникнути, адже тривалий час всі су-

б'єкти господарювання впевнено використовували земельний фонд, оскільки плата за землю була порівняно низькою. Сьогодні поступово ринок вирівнюється. Орендна плата зростає, пайовик стає більш обізнаним, конкуренція за землю теж зростає. І чи будуть тенденції до зростання в майбутньому — невідомо, оскільки це питання скоріше політичного характеру, оскільки залежить від дій та рішень вищої ланки влади в Україні.

Що стосується соціального аспекту, то відтік висококваліфікованих працівників, зайнятих в агропромисловості, на жаль, має тенденцію до зростання. І єдиним вірним рішенням стрімкої інтеграції населення до кращих умов праці на сьогоднішній день є: гідна та достойна оплата праці, ефективне використання трудового потенціалу, оптимізація кількості працівників, зайнятих у всіх ланках виробничого процесу та використання ефективних схем співпраці на відстані — важливого кроку комп'ютезизації, комунікативності, автоматизації, інформатизації деяких аспектів діяльності працівників, зайнятих в агропромисловій галузі країни.

На сьогодні в агропромисловому виробництві велика кількість національних компаній отримують гігабайти різноманітних даних із систем GPS навігації, сенсорних датчиків і приладів, систем контролю технологічних процесів. До цього додається також значний масив бухгалтерсько-економічної інформації, який одержують, як правило, з різних програмних продуктів, що не завжди інтегровані між собою у зручний спосіб для її систематизації та консолідації. Водночас досить значні обсяги інформації через обмежені часові рамки та безпосередньо відсутність ефективних алгоритмів її структурування так і не використовуються із максимальною користю у потрібний час для прийняття аграрієм ефективних управлінських рішень [9, с. 26].

Агропромисловість — досить зручна і перспективна сфера економічної діяльності для застосування інноваційні технології Big Data. Адже нині набули досить широкого поширення системи точного землеробства і smart farm, які базуються на автоматизації та роботизації аграрного виробництва (рис. 2).

За даними аналізу звіту BCG та AgFunder, серед інвестиційних пріоритетів, які, на думку представників, провідних світових агрокорпорацій і експертів з інвестицій венчурних компаній, що спеціалізуються агропромисловості,

саме IT-технології отримали суттєвий поштовх і розвиток останніми роками, а саме ті, які пов'язані із [10, с. 115]:

- великими масивами даних big data та їх аналітикою,
- безпекою і якістю продуктів харчування;
- біотехнологіями;
- апаратними засобами для оптимізації технологічних рішень;
- сенсорами, датчиками і засобами зв'язку та навігації.

Сьогодення характеризується розвитком Big Data у поєднанні з іншим, не менш перспективним напрямом сучасних цифрових технологій — Internet of things ("Інтернетом речей"). Безпосередньо в агробізнесі сфера їх застосування зосереджується на забезпеченні моніторингу сільськогосподарських угідь за допомогою відповідних цифрових датчиків, що здійснюють аналіз агрохімії ґрунту, повітря і води. Потім ці дані надходять у єдине сховище, де вони структуруються і готуються до аналітичної обробки. Саме за допомогою такого безперервного потоку даних отримується й аналізується об'єктивний стан розвитку виробництва в цілому та на окремому полі чи сівозміні в конкретний момент часу. Це дозволяє не просто відстежувати в режимі реального часу виробничий процес, але й вносити оперативне коригування, а також здійснювати його прогнозування з урахуванням внесених змін.

Останніми роками у вітчизняному агробізнесі набули значного поширення поряд із системами точного землеробства і технології роботизованого доїння молочних корів, які дозволяють ефективно управляти ресурсами та товарними потоками, оптимізуючи при цьому непродуктивні витрати. Їх функціональною особливістю є широке використання технологій "Інтернету речей" у поєднанні з big data, які дозволяють у режимі реального часу керувати виробничими процесами та вести їх моніторинг.

ВИСНОВКИ

Процес впровадження IT-технологій у диверсифікаційну діяльність підприємств здійснюється поетапно. IT-технології й автоматизовані системи управління в АПК передусім повинні бути спрямовані на вирішення наступних важливих завдань у процесі диверсифікації діяльності, а саме:

- прискорення переходу на більш досконалі методи планування диверсифікації виробництва,

— впровадження матеріально-технічного забезпечення господарств на основі прогресивних нормативів, що відповідають вимогам пропорційного і збалансованого розвитку агропромислового виробництва;

— оптимізацію структур господарських галузей, посівних площ, складу основних засобів, розподілу капіталовкладень;

— створення методів автоматизованої розробки норм і нормативів.

Револьюційні зрушення в таких галузях, як мікроелектроніка та сенсорна техніка, а також надійна інтеграція отриманих даних з прецизійними робочими знаряддями стають поштовхом для нових розробок. Високотехнологічні пакети дозволяють машинам самостійно розпізнавати та складати перелік поточного стану робіт на полях, миттєво оцінювати наведену інформацію і цілеспрямовано ініціювати необхідні дії управлінської структури щодо проведення диверсифікації діяльності з метою забезпечення стійких конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.

2. Портер М. Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. — М.: ИД "Вильямс", 2005. — 608 с.

3. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. — СПб.: Питер, 2009. — 816 с.

4. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер. — К.: Києво-Могилянська академія, 2011. — 242 с.

5. Верников М. Руководителю предприятия. Внедрение системы автоматизации, основные проблемы и задания [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.vernikov.ru> (дата обращения: 14.12.2013). — Загл. с экрана.

6. Вовк С.Г. Аспекти застосування систем підтримки прийняття рішень в управлінні сільгосппідприємством [Текст] / С.Г. Вовк, М.Д. Жубрид, Н.І. Цабак // Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК. — 2007. — № 14. — С. 198—201.

7. Кузьменко Н.Г. Вычислительные системы сети и телекоммуникации. Аппаратные средства [Текст] / Н.Г. Кузьменко. — Красноярск: ИПЦ КГТУ, 2006. — 204 с.

8. Коптелов А. Информационные технологии в сельском хозяйстве [Текст] / А. Копте-

лов, О. Оситнянко // Агробизнес: информатика — оборудование — технологии. — 2010. — № 12. — С. 60—64.

9. Чаплінський, Ю.П. Мобільні інформаційні системи підтримки прийняття рішень [Текст] / Ю.П. Чаплінський // Наукова-технічна інформація. — № 1. — 2003. — С. 22—26.

10. Шаманська О.І. Застосування інформаційних систем та технологій як пріоритетного напрямку ефективного функціонування та розвитку дорадчої діяльності в Україні [Текст] / О.І. Шаманська // Ефективна економіка. — 2015. — № 4.

References:

1. Ansoff, I. (1989), Strategicheskoe upravlenie [Strategic management], Jekonomika, Moscow, Russia.

2. Porter, M. (2005), Konkurencija [Competition], ID "Vil'jams", Moscow, Russia.

3. Kotler, F. (2009), Marketing. Menedzhment [Marketing. Management], Piter, St.Petersburg, Russia.

4. Shumpeter, J. (2011), Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyклу [The theory of economic development. Research on income, capital, credit, interest and the economic cycle], Kyievo-Mohylians'ka akademiia, Kyiv, Ukraine.

5. Vernikov, M. (2013), "The head of the enterprise. Automation system implementation, main problems and tasks", available at: <http://www.vernikov.ru> (Accessed 15 Oct 2019).

6. Vovk, S.H. (2007), "Aspects of application of decision support systems in agricultural enterprise management", Visnyk L'vivs'koho derzhavnoho ahrarynoho universytetu: ekonomika APK, vol. 14, pp. 198—201.

7. Kuz'menko, N.G. (2006), Vychislitel'nye sistemy seti i telekommunikacii. Apparatnye sredstva [Computer network and telecommunication systems. Hardware], IPC KGTU, Krasnoyarsk, Russia.

8. Koptelov, A. (2010), "Information technology in agriculture", Agrobiznes: informatika — oborudovanie - tehnologii, vol. 12, pp. 60—64.

9. Chaplins'kyj, Yu.P. (2003), "Mobile decision support information systems", Naukova-tekhnichna informatsiia, vol. 1, pp. 22—26.

10. Shamans'ka, O.I. (2015), "Application of information systems and technologies as a priority direction of effective functioning and development of advisory activity in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 4.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2019 р.

УДК 338.43

В. В. Горлачук,

д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри управління земельними ресурсами, Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: 0000-0003-0297-0396

Р. О. Бондаревський,

магістрант факультету економічних наук, спеціальності "Геодезія та землеустрій",

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: 0000-0003-3293-3801

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.15

ГОСТРЕ ПИТАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ГРУНТУ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ

V. Gorlachuk,

Doctor of Economic Science, Professor, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

R. Bondarevskiy,

student of the Master of economy's program, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

EMERGENCY SOIL ISSUES IN THE NATIONAL DIMENSION

З'ясовано, що безоглядні дії суб'єктів господарювання на землі призвели до непоправної втрати якісної характеристики ґрунтів. Базовим індикатором руйнівних процесів у сільськогосподарському землекористуванні є показники втрати гумусу, який служить потужною біоенергетичною основою природної родючості і виступає як регулятор усіх ґрунтових процесів. Обґрунтовано, що через водні і вітрові ерозії, де на гуміфікацію щорічно витрачається 1,5 більше тонн з гектара гумусу, що еквівалентно 30т/га гною для компенсації його витрат. Доведено, що внесення в ґрунт мінеральних добрив не підвищує природну родючість ґрунту, але підвищує до певного часу лише урожайність культур. У цьому випадку кардинально погіршуються властивості ґрунту. Знижається вміст гумусу в ґрунті, погіршується якість продукції рослинництва через зниження в ній вмісту мінералів, вітамінів, амінокислот і жирних кислот, які щоденно потрібні людині. Ці елементи живлення містяться тільки на ґрунтах із багатим вмістом у них гумусу. Досліджено, що втрати гумусу в ґрунті, завдяки його мінералізації, є об'єктивний, неминучий процес, оскільки він є джерелом поживних речовин для рослин, але його бездефіцитний баланс можна досягти завдяки регулюванню структури посівних площ. Вказується на важливу роль розміщення у сівозміні бобових, багаторічних трав, які служать джерелом нагромадження в ґрунті гумусу, причому із зростанням їх врожайності зростає вміст гумусу в ґрунті.

Стаття містить унікальні дослідження, суть яких полягає в тому, що із збільшенням поголів'я тварин на одиницю площі ріллі гумусність ґрунту зберігається тенденцію до зменшення його вмісту в ґрунті. Це прямо вказує на скорочення площі ріллі і розширення площі кормових угідь. Вказує на неоціненний внесок у вирішенні проблем ефективності всієї агроєкосистеми землеустрою як інструменту відтворення родючості ґрунту. Акцентується увага на державне регулювання процесу недопущення зниження енергоресурсних втрат на одиницю виробленої продукції рослинництва.

It has been found that the careless actions of economic entities have led to irreparable loss of soil quality characteristics. The basic indicator of destructive processes in agricultural land use is the loss of humus, which serves as a fertile bioenergy basis for natural fertility and acts as a regulator of all soil processes. It is justified that due to water

and wind erosion, where humification annually consumes 1,5 or more tons per hectare of humus which is equivalent to 30 tons/ha of manure to compensate for its costs. It has been proved that application of mineral fertilizers in soil does not increase the natural fertility of the soil, but only increases, the yield of crops for some time. In this case the soil properties cardinally are getting worse. The content of humus in the soil decreases, the quality, of crop production is getting worse due to the decrease in the content of minerals, vitamins, amino acids and fatty acids that are needed daily by humans. There nutrition elements are only found on soils with high humus content. It has been the researched that the loss of humus in the soil, due to its mineralization, is an objective, inevitable process, because it is a source of nutrients for plants, but its deficit-free balance can be achieved by regulating the structure of the acreage. The importance of placing in the crop rotation of leguminous perennial herbs, which serve as a source of humus soil accumulation is emphasized, and with the increase of their productivity the humus content in the soil increases.

The article contains unique studies the essence of which is that with the increase in livestock per unit area of arable land soil humidity tends to decrease its content in the soil. This directly indicates the reduction of arable land and the expansion of the area of forage land. It indicates an invaluable contribution to solving the problems of efficiency of the entire agroecosystem of land management as a tool for reproduction of the process of prevention of reduction of energy resources losses per unit of crop production is emphasized.

Ключові слова: аграрне виробництво, сільськогосподарське землекористування, оренда, ринок земель, мораторій, земельна рента.

Key words: agrarian production, agricultural land use, lease, land market, moratorium, land rent.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Рельєфно окреслений інститут тенденцій процесу розвитку земельних відносин, використання і охорони земель є безнадійними сподіваннями на збалансовану стратегію розвитку ринкового сільськогосподарського землекористування. Існуюча практика природокористування призвела до руйнації важливих природних комплексів — лісових масивів, води і повітря, чисельних видів рослин і тварин. Безоглядні дії суб'єктів господарювання на землі призвели до непоправної втрати якісної характеристики ґрунтів і без того слабкої економіки країни.

Базовим індикатором руйнівних процесів у сільськогосподарському землекористуванні є показники втрати гумусу, який служить не тільки потужною біоенергетичною основою родючості, але і виступає як регулятор усіх ґрунтових процесів. Він є каталізатором соціально-економічного, екологічного і політичного розвитку країни.

Аналіз стану використання орних земель свідчить, що нині через водну і вітрову ерозії в середньому втрачається 0,6—0,7 т/га гумусу і стільки ж і більше його втрачається шляхом

мінералізації, що викликає серйозну тривогу і вимагає дієвого захисту ґрунтового покриву. Водночас неспростовним фактом є те, що причиною цих негараздів є недалекоглядна політика держави, яка призвела до зруйнування системи інститутів та інструментів процесу розвитку сільськогосподарського землекористування, а саме: системи державних земельних органів; економічної політики держави щодо підвищення еколого-економічної ефективності сільськогосподарського землекористування; планування територій землекористування; Європейського вектору співробітництва та ін.

Судячи з усього, складається враження, що концепція сучасного сільськогосподарського землекористування орієнтована на те, щоб зламати Україну зсередини.

Зіншого боку, рівень розвитку екологобезпечного землекористування, високі європейські стандарти використання землі мали б визначатися відповідним обґрунтуванням наукових положень та уявлень щодо інституціонального і теоретико-методологічного забезпечення досліджуваних проблем. Але відчутних кроків у цьому контексті виявилось недостатньо.

Тому проаналізувавши сучасний рівень дослідження такого багатоаспектного питання, зростання наукового інтересу до проблеми гумусності ґрунтів, розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського землекористування авторами цієї статті повно і ґрунтовно розкрито інноваційні технології енергозбереження ґрунту як базову основу стабілізації і гармонійного розвитку агроландшафту та агроєкосистеми з позиції релевантності, тобто поєднання законів природи та економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над проблемою енергозбереження ґрунту, збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування та визначення його впливу на стабільність агроландшафтів та агроєкосистем працювали такі відомі вітчизняні вчені як: В.І. Бураков, М.Д. Волощук, М.Д. Гродзинський, В.А. Джамаль, Д.С. Добряк, Г.П. Дубінський, П.Г. Казьмір, А.О. Карпачевський, Г.М. Кривоносова, П.І. Кукоба, В.В. Медведєв, Ф.І. Мільков, А.Я. Новаковський, А.Г. Тихонов, А.М. Третьак, Г.Я. Чесняк та ін.

Але попри досить глибоке дослідження проблеми у загальних рисах багато питань щодо зниження ризиків, втрати енергоресурсу ґрунту залишаються невирішеними або дискусійними.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою статті є дослідження питань енергозбереження ґрунту, виявлення ключових інновацій у забезпеченні бездефіцитного балансу гумусу у ґрунті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В основі впливу ґрунту на продуктивність аграрного сектора економіки лежить його енергія. Як правило, поняття "енергія" для більшості членів суспільства асоціюється з будь-яким топливом: вугілля чи нафта. Часто це поняття асоціюється з електроенергією і т.д. Але енергія ґрунту — це дещо більш тонка матерія: "це невидима", але потужна життєва сила ґрунту — гумус. Це базова енергія, яка управляє "життям" ґрунту, завдяки якій люди вирощують різноманітні плоди, овочі і зерно.

Ґрунти відповідають своєму призначенню до того часу, поки в них є гумусовий горизонт, на якому тримається природна родючість, на відповідному для конкретних природних умов рівні, здатної забезпечувати рослини такими

поживними речовинами як з'єднання фосфору, азоту, калію, кальцію, магнію, заліза і багатьма іншими хімічними елементами і водою. Світовий і вітчизняний досвід засвідчує, що втрати гумусу у великій мірі зумовлені незбалансованістю норм внесення органічних добрив, структури посівних площ та інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, в результаті чого середньорічні його втрати за останні 20—25 років у порівнянні за попередні 80 років у Лісостепу зросли в 1,65 рази, Степу — 2,4 і на Поліссі — у 8 разів [1, с. 62].

Під час дослідження теоретико-методологічних аспектів формування гумусного потенціалу залишається багато суперечливого і дискусійного. Наприклад, щоб зміцнювати свої позиції на ринку сільськогосподарської продукції суб'єкти господарювання на землі вдаються до внесення в ґрунт з року в рік мінеральних добрив. Це є причиною інтенсивної гумуфікації і мінералізації органічної речовини і самого гумусу, який може стабілізуватись на самому низькому рівні, погіршуючи екологічний стан ґрунтів, якість вирощеної сільськогосподарської продукції та пошкодження рослин хворобами і шкідниками. Фактично, роль і значення природної родючості у процесі господарської діяльності на землі було зведено до "нуля", трансформувавши її в, так звану, економічну родючість. Але стає очевидним, що економічна родючість являє собою псевдородючість, що спотворює, зводить нанівець саму суть природної родючості.

Дослідження проблем родючості ґрунту свідчить, що "економічна родючість" реально не підвищує природної родючості ґрунту, а активізує лише підвищення урожайності культур, розміщених на цих ґрунтах, що не одне і те ж. В умовах гострої конкурентної боротьби культури, вирощені на ґрунтах з економічною родючістю не привертають уваги світової громадськості через їх низьку споживчу якість і шкідливість для здоров'я нації.

Відтак фундаментальною платформою розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського землекористування є природна родючість ґрунту, яка гарантує стабільність аграрного сектора економіки, стабільність агроландшафтів та агроєкосистем, і що головне — місце на європейському ринку, який дедалі розширює масштаби імпорту органічної сільськогосподарської продукції.

Виходячи з цієї умови, в Україні навіть прийнято закон України "Про виробництво та

Таблиця 1. Визначення балансу гумусу

Назва сільськогосподарської культури	Площа посіву		Урожайність, ц/га	Баланс гумусу при поправочному коефіцієнті на гранулометричний склад ґрунту, рівному одиниці, т/га	Величина поправки на гранулометричний склад ґрунту, т/га	Баланс гумусу, т	
	га	%				на 1 га посіву	Всього (гр. 2 * гр. 7)
Озима пшениця	200	25	43	-0,405	-0,239	-0,644	-128,8
Ячмінь	200	25	37	-0,527	-0,170	-0,697	-139,4
Цукрові буряки	150	18,75	360	-2,279	-0,423	-2,702	-405,3
Картопля	50	6,75	120	-0,960	-0,134	-1,094	-54,7
Багаторічні трави	200	25	48	+2,025	-0,090	+1,935	+387,0
Всього	800	100	X	X	X	-0,426	-341,2

Джерело: розраховано авторами.

обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" від 03.09.2015 року, який закріплював сертифікацію органічного виробництва. Якщо на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що мало статус "органічного", то в 2014 році — вже 182 сертифікованих господарства [2]. Площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної сільськогосподарської продукції складає більше 41 млн га, з яких 8 млн га є відносно чисті ґрунти [2].

Слід зазначити, що вищеприведена інформація викликає сумнів, і ось у чому — в Україні площа сільськогосподарських угідь складає 42 млн га, в тому числі площа орних земель — 33 млн га, тоді як сертифіковано 41 млн га, — неможливо в це повірити. Це з одного боку. З іншого боку, сьогодні курс на виробництво екологічно чистої продукції є певним прогресом на світовому ринку, але водночас не враховується якість продукції щодо вмісту в ній мінералів, вітамінів, амінокислот, жирних кислот. Ці елементи споживання містяться тільки на ґрунтах із багатим вмістом у них гумусу. Тому, якщо їх немає у ґрунті, то їх немає у рослині, а відтак немає їх і в організмі людини. Якщо людина не вживає хоча би один день цих елементів, вона вкорочує своє життя на декілька годин і навіть декілька днів [3].

Отже, йдеться про методичне посилення ролі управління гумусним станом ґрунту, як головної умови збереження і відтворення його природної родючості.

Для ефективного управління природною родючістю ґрунту нами чітко сформульовані найбільш перспективні інноваційні положення, що докорінно змінюють підходи до реалізації державної політики, спрямованої на неухильне збереження і відтворення родючості ґрунту.

В основу цих положень покладено підхід, який ґрунтується на концепції балансу гумусу на масивах орних земель у рамках конкретного сільськогосподарського підприємства, виходячи із структури посівних площ та урожайності культур, площі та урожайності кормових угідь, гранулометричного складу ґрунту, поголів'я худоби та її продуктивності, способу використання супутньої продукції рослинництва: приорювання, згодовування тваринами чи відчуження за межі господарства. Установлено, що між способом використання супутньої продукції (соломи, бадилля та ін.) і балансом гумусу у ґрунті існує тісний зв'язок. Так, під час заорювання соломи озимої пшениці урожайністю 40 ц/га баланс гумусу складає мінус 0,35 т/га, при використанні її на корм — 0,72, а у разі відчуження — 0,94 т/га [9]. Така закономірність простежується на всіх культурах за різних урожайностях. Цей феномен пояснюється тим, що солома приорана, гумуфікуючись у повному обсязі, трансформується в кінцевому результаті у гумус, а будучи використана на корм тваринам, з урахуванням коефіцієнта перетравності кормів (для грубих кормів він складає 0,51, силосу — 0,71, коренеплодів — 0,79, зелених кормів — 0,67) трансформується переважно у продукцію тваринництва (м'ясо, молоко та ін.), на енергію, що забезпечує життєдіяльність та ін., не повертаючись у ґрунт у формі органічних речовин.

Ось чому справедливим є визначення, зроблені авторами цієї статті: зростання поголів'я худоби на одиницю площі ріллі супроводжується скороченням обсягів надходження в ґрунт гумусу. Таке визначення вказує на необхідність зниження розораності території і розширення площі кормових угідь: сіножатей і пасовищ, які крім всього іншого будуть забезпечувати стабільність агроландшафтів та агроєкосистем.

Втім, розглянемо методику управління процесом балансування гумусу на прикладі віртуальної сівозміни з параметрами, відображеними у таблиці 1, за умови, що супутня продукція (солома) буде приорана.

Проаналізувавши цифрові значення, наведені у таблиці 1, можна зробити висновок, що баланс гумусу на сівозмінній площі склався від'ємний на рівні мінус 0,426 т/га, що відповідає щорічному внесенню компенсаційної частки у ґрунт 8,5 т/га (0,426:0,05) органічних добрив у формі гною. Тут коефіцієнт 0,05 означає, що в одній тонні гною міститься 50 кг гумусу, тобто 0,05 т. Більше того, просапна група культур свідчить про значно більший дефіцит гумусу, посіви багаторічних трав, — навпаки, забезпечують його зростання, а зернова група культур займає проміжне місце між його виносом і нагромадженням.

Це вказує на необхідність своєчасного втручання у процеси гумусоутворення, передусім завдяки формуванню такої комбінації культур у структурі посівів на сівозмінній площі, яка б забезпечувала якщо не додатний баланс гумусу, то бездефіцитний, тобто нульовий.

Водночас реально розглядається два основних шляхи щодо його оптимізації у ґрунті: перший — шляхом внесення в ґрунт органічних добрив (гною) і другий — шляхом вдосконалення структури посівних площ.

Вигідність першого шляху полягає у простоті розв'язання проблеми, внівши у ґрунт необхідну кількість гною і умову бездефіцитного балансу гумусу буде досягнуто.

Але сьогодні, коли зруйновано тваринницькі комплекси, різко скоротилось поголів'я тварин у сільських дворах, загальмовано процес заготівлі органічних добрив з наступним внесенням його у ґрунт — уможливлення бездефіцитного балансу гумусу у ґрунті досягається другим шляхом — шляхом вдосконалення структури посівних площ та складу сільськогосподарських угідь.

Найбільш доступним, простим і водночас екологічно і економічно вигідним джерелом нагромадження гумусу у ґрунт є розширення посівів багаторічних бобових та однорічних трав, які на відміну від інших культур його нагромаджують. Так, за урожайності багаторічних бобових трав на зелену масу 300 ц/га нагромадження гумусу складає 2,21 т/га, а за врожайності 350 ц/га — 2,5 т/га [9], що еквівалентно внесенню у ґрунт гною відповідно 44 т/га (2,2:0,05) та 50 ц/га (2,5:0,05). Але таких запасів органічних добрив фізично не існує у суб'єктів

господарювання на землі через відсутність тваринництва.

Тому у контексті нашого дослідження питання стратегічного територіального розвитку сільськогосподарського землекористування слід розглядати через призму розширення посівів багаторічних трав у сівозміні до рівня не менше 25%, що забезпечить здатність нині порушених агроландшафтів до самовідновлення, підвищення рівня продуктивності земель.

Частково зняття антропогенного навантаження, яке супроводжується гострими екологічними проблемами землекористування досягається шляхом розміщення на сівозмінній площі пожнивних культур, сидератів, які будуть додатково забезпечувати нагромадження гумусу у ґрунті.

Так, при їх мінімальній урожайності в 100—150 ц/га нагромадження гумусу в ґрунті складатиме 0,3 і більше тонн на гектар, якого достатньо, щоб компенсувати його втрати при вирощуванні, наприклад, озимої пшениці урожайністю 35—40 ц/га і т.д.

Але проведені дослідження дають підстави для висновку, що сьогодні не доцільно переоцінювати роль стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування. Вона буде цінною рушійною силою лише у гармонійному поєднанні з проектною діяльністю, яка покликана забезпечити протікання рівноважного та стійкого процесу на кожній земельній ділянці.

Сутність такого підходу вивчали українські вчені М. Їжа, К. Бабов, Т. Безверхнюк, В. Вишневська та ін. [3], які відзначали, що стратегічний підхід має узгоджуватись безпосередньо з проектним підходом. Саме проектний підхід дає можливість конвертувати стратегічний план у конкретні проекти і програми розвитку тієї чи іншої території.

Без перебільшення можна стверджувати, що його суть настільки істотна, що він здатний відтворювати родючість ґрунту, формувати привабливість агроландшафтів, життєстійкість всієї господарської системи, упорядковувати організаційно-господарські та правові відносини, орієнтовані на отримання соціального та еколого-економічного ефектів. Мова йде про те, що землепорядний проект є неоціненним внеском у вирішення проблеми ефективності всієї агроєкосистеми, відтворення родючості ґрунту як основного капіталу національної господарської системи загалом, оскільки енергетичний ресурс ґрунту, щорічно, через винос його врожаєм сільськогосподарських культур, у середньому знижується на десятки мільярдів

гривень, стільки ж і більше його втрачається в результаті процесів водної ерозії.

Важливість розробки землевпорядних проєктів сільськогосподарських підприємств відображена у Земельному кодексі України [7], законі України "Про землеустрій" [8] та ін. З метою активізації розроблення проєктів було ухвалено дві постанови Кабінету Міністрів України — одна з них від 11.02.2010 р. № 164 "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах" [4] і друга — від 02.11.2011 р. № 1134 "Про затвердження Порядку розроблення проєктів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь" [5].

Розглядаючи зазначену проблематику, можемо стверджувати, що суб'єктами всіх організаційно-правових форм господарювання на землі було проігноровано реалізацію вищеприведених нормативно-правових документів, через їх "недоцільність". А згодом, окремою постановою Кабінету Міністрів України було анульовано вищеприведені постанови, які вступали, на думку суб'єктів господарювання на землі, у суперечливість із споживчим попитом та кон'юктурою сільгосппродукції на ринку збуту. Тут мова йде про те, що товаровиробники "під'язувались" не під науково-обґрунтовану структуру посівних площ та раціонального співвідношення культур у сівозмінах, а до споживчого попиту, кон'юкттури і змін у тенденціях ринку продукції всупереч організованим формам раціонального використання і охорони земель.

Відступивши від регламентів згадуваних постанов, суб'єкти господарювання на землі спрямували зусилля на акумулювання фінансових ресурсів завдяки розширенню посівних площ соняшника у 3 рази та інших культур у порівнянні з 1990 роком, скоротивши розміщення багаторічних трав у посівах до 7 разів. Водночас якщо допустимі нормативи періодичності вирощування соняшника на одному і тому ж самому полі становить не менше, ніж через сім років, у багатьох випадках його розміщують поспіль два і навіть три роки, але збільшуючи дози внесення мінеральних добрив отримують, хоч і гіршої якості, відносно високі врожаї. Тому, не претендуючи на повноту викладу нашої позиції, можна зазначити, що існуюча система використання орних земель посилює і дестабілізує екологічний стан ґрунту, знижуючи вміст гумусу у ньому. Це чітко видно з того, що соняшник, як ні одна інша культура, вино-

сить велику кількість гумусу з ґрунту — 3 т/га при врожайності 25 ц/га [6]. Щоб компенсувати такі втрати гумусу у ґрунт потрібно внести 60 т/га органічних добрив (гною), якого, як відомо, фізично немає у господарствах.

А тому наростання з року в рік дефіциту на цих площах гумусу під впливом неусвідомленої господарської діяльності є прямою загрозою сталого розвитку сільськогосподарського землекористування, балансу гумусу в ґрунті, якості продукції та ін.

Одним з інструментів досягнення цієї мети є державне регулювання через нормативно-правове забезпечення послідовної, покрокової реалізації повноцінного інноваційного розвитку сільськогосподарського землекористування на засадах зниження енергоресурсних витрат на одиницю виробленої продукції рослинництва.

ВИСНОВКИ

Сільськогосподарське землекористування як складна соціально-економічна, екологічна і політична система є необхідною умовою для функціонування господарської підсистеми, діяльність якої повинна бути спрямована на відтворення енергоресурсу ґрунту, як умови стабілізації агроландшафтів та агроєкосистеми загалом. Тенденції функціонування сільськогосподарського землекористування свідчать про загрозові масштаби втрати енергоресурсу ґрунту — гумусу, який є головною умовою природної родючості ґрунту.

Виправданим заходом є посилення нормативно-правового забезпечення паритету між втратами гумусу і його нагромадженням, організація екологічного аудиту, який справлятиме вирішальний вплив на ведення ефективної економічної діяльності на землі, поліпшення якісних параметрів рослинницької продукції, що становитиме велику перспективу на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції.

Перспективи подальших досліджень передбачають розроблення і реалізацію стратегічно проєктних напрямків управління бездефіцитним балансом гумусу у ґрунті.

Література:

1. Чтобы не убывало плодородие земли / В.В. Медведев, Г.М. Кривоносова, П.И. Кукоба и др.; Под ред. В.В. Медведева. — К.: Урожай, 1989. — 192 с.
2. Ціхановська В.М. Сучасний стан і тенденції розвитку ринку органічної продукції в Україні // Вісник Одеського нац. ун-ту. Том 21. Випуск 2. Економіка. — 2016. — С. 42—45.

3. Регіональний туристичний продукт: проєктний підхід до забезпечення конкурентоспроможності: монографія / За ред. М.М. Їжі, К.Д. Бабова, Т.М. Безверхнюк. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2016. — 626 с.

4. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах. — Постанова КМУ від 11.02.2010 р. № 164.

5. Про затвердження Порядку розроблення проєктів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. — Постанова КМУ від 02.11.2011 р. № 1134.

6. Вьюн В.Г. Организационно-экономический механизм рационального природопользования в сельскохозяйственном производстве. — Днепропетровск: Пороги, 1994. — 160 с.

7. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 3 4.

8. Про землеустрій. Закон України. Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 36, ст. 282.

9. Управління відтворенням і збереженням родючості ґрунту у контексті сталого розвитку природокористування. Вид. доповн. та переробл. / А.С. Даниленко, В.В. Горлачук, В.П. Янчук та ін.; За ред. В.В. Горлачука. — Миколаїв, Вид-во "Іліон", 2004. — 40 с.

References:

1. Medvedev, V.V. Krivonosova, G.M. and Kukoba, P.I. (1989), Chtoby ne ubyvalo plodorodie zemli [In order not to decrease the fertility of the earth], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

2. Tsikhanovs'ka, V.M. (2016), "Current status and trends of the organic market in Ukraine", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika, vol. 21, no. 2, pp. 42—45.

3. Yzha, M.M. Babov, K.D. and Bezverkhniuk, T.M. (2016), Rehional'nyj turystychnyj produkt: proektnyj pidkhid do zabezpechennia konkurentospromozhnosti [Regional tourism product: a design approach to ensuring competitiveness], ORIDU NADU, Odessa, Ukraine.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "About claim of norms of optimal correlation of cultures in crop rotations in different naturally-agricultural regions", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243288945> (Accessed 30 Sept 2019).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "About claim of Order of development of projects of organization of the use of land, that provide the ecological-economics ground of crop rotation and organization of lands", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2011-%D0%BF> (Accessed 30 Sept 2019).

6. V'jun, V.G. (1994), Organizacionno-jekonomiceskij mehanizm racional'nogo prirodopol'zovanija v sel'skhozjajstvennom proizvodstve [Organizational and economic mechanism of environmental management in agricultural production], Porogi, Dnipropetrovsk, Ukraine.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "The Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 25 Sept 2019).

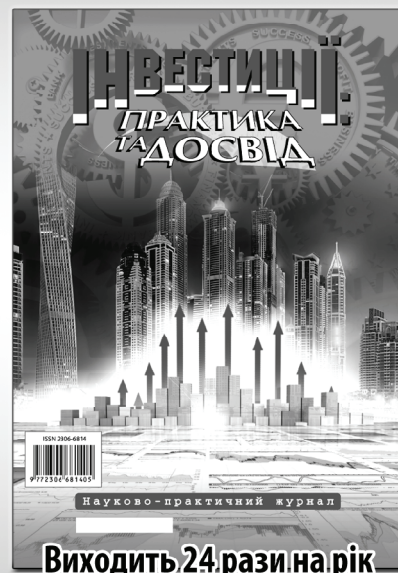
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Organization of the use of land", available at: (Accessed 15 Sept 2019).

9. Danylenko, A.S. Horlachuk, V.V. and Yanchuk, V.P. (2004), Upravlinnia vidtvorennyam i zberezhenniam rodiuchosti ґрунту u konteksti staloho rozvytku pryrodokorystuvannia [Management of reproduction and conservation of soil fertility in the context of sustainable development of nature management], Vyd-vo "Ilion", Mykolaiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 336.7

Ю. В. Великий,

д. е. н., професор, професор кафедри обліку і аудиту,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0002-7714-0840

К. А. Нетудихата,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв
ORCID ID: 0000-0002-5322-4986

Т. Ю. Пігар,

магістр факультету економічних наук,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв
ORCID ID: 0000-0002-9949-9432

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.22

ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА ЯКОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ

Yu. Velikiy,

Doctor of Economic Science, Professor, Professor of Accounting
and Audit Cathedra, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

K. Netudyhata,

Candidate of Economic Science, Associate Professor
of Management Cathedra, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

T. Pigar,

Magister of Economic Sciences Faculty, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

EXPRESS DIAGNOSTICS OF BANK LOAN PORTFOLIO QUALITY

У статті розкрито питання властивостей та критеріїв якості кредитного портфеля банків. Запропоновано метод експрес-діагностики якості кредитного портфеля банків, що будується на інтегральній оцінці. Остання враховує сукупність чинників із застосуванням прийнятих сьогодні критеріїв якості кредитного портфеля (ризик, прибутковість, ліквідність).

Проведено експрес-діагностику якості кредитного портфеля п'яти великих банків. Встановлено, що після останньої фінансової кризи стан їхніх портфелів став поліпшуватися. Для деяких банків якість кредитного портфеля залишається низькою переважно через проблеми з ліквідністю портфеля. Побудовано економетричні моделі, які відображають вплив екзогенних факторів на якість кредитного портфеля. Виявлено вплив таких факторів, як структура портфелів за видами валют та рентабельність кредитних операцій.

Запропоновано банківським установам проводити комплексну політику забезпечення якості кредитного портфеля, щоб підвищити конкурентоспроможність та гарантувати безпеку свого функціонування.

The article deals with the properties and quality criteria of banks' credit portfolio. The quality of a bank's loan portfolio is determined by its ability to provide the maximum possible percentage return on credit operations at acceptable levels of liquidity and credit risk. Properties regarding the quality of the loan portfolio should be identified and presented in the form of quantitative and qualitative indicators. The indicators found are compared with the criteria.

The method of express diagnostics of the quality of banks' credit portfolio, which is based on the integral evaluation, is proposed. The latter takes into account a set of factors using the credit portfolio quality criteria adopted today (risk, profitability, liquidity). An algorithm for calculating an integral portfolio quality index based on weighted average estimates of the level of individual criteria is proposed. The use of an integral indicator will allow to evaluate the state of the bank in the country's banking market or the dynamics of the qualitative characteristics of its credit portfolio.

Express diagnostics of the quality of the loan portfolio of five large banks (with loan portfolios exceeding UAH 10 billion) was carried out. It was found that after the last financial crisis, their portfolios began to improve. For some banks, the quality of the loan portfolio remains low mainly due to portfolio liquidity problems. There are banks that are unable to meet the N9 standard. It is suggested that banking institutions implement a comprehensive quality policy for the loan portfolio to enhance competitiveness and ensure the safety of their operations.

Econometric models have been constructed that reflect the impact of exogenous factors on the quality of the loan portfolio. The influence of such factors as the structure of portfolios by types of currencies and the profitability of credit operations are established. Therefore, due to the increase in the share of national currency loans and the correlation of interest income and expenses, banking institutions can improve the quality of their portfolios.

Ключові слова: експрес-діагностика, кредитний портфель, інтегральна оцінка, ризик, прибутковість, ліквідність.

Key words: express diagnostics, credit portfolio, integral valuation, risk, profitability, liquidity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Остання фінансова криза загострила проблеми розвитку вітчизняної системи банківського кредитування, серед яких істотне значення мало зростання непрацюючих кредитів, що призвело до зниження якості кредитного портфеля банків. У той же час аналіз тенденцій банківського кредитування показав, що більшість банків в умовах посткризового розвитку економіки для підтримки своєї конкурентоспроможності продовжують збільшувати обсяги виданих кредитів, зберігається ризик їх неповернення. Управління якістю кредитного портфеля забезпечує компроміс прибутковості, ліквідності та прийнятного для банку кредитного ризику. Внаслідок цього високі темпи банківських запозичень нині посилюють потребу в розробці методики експрес-діагностики якості кредитного портфеля банків та її застосування під час обґрунтування управлінських рішень, що дозволить підвищити конкурентоспроможність та безпеку функціонування сучасних банків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Загальнотеоретичні основи якості кредитного портфеля комерційного банку знайшли своє відображення в наукових працях: М.М. Авсейко, А.Б. Басс, Н.І. Волкової, А.О. Кункель, О.І. Лаврушина, І.В. Ларіонової, П.С. Роуз, А.М. Тавасієва. В ході аналізу ступеня розробленості досліджуваної проблеми виявлено, що до теперішнього часу практично відсутні публікації, що присвячені експрес-діагностиці якості кредитного портфеля банків. Слід вказати, що більшість робіт засновано на аналізі окремих критеріїв якості, до їх числа відносяться праці: Т.В. Гребенник, Н.І. Валенцової, О.І. Лаврушина, І.Д. Мамонтової, О.П. Тернівської.

Високо оцінюючи результати, що отримані в зазначених роботах, вважаємо за необхідне зазначити, що залишається ще чимало аспектів, які вимагають більш поглибленого аналізу, внесення уточнень та доопрацювання. Вивчення наукових здобутків названих авторів показало, що є розбіжності при трактуванні поняття кре-

дитного портфеля банківської установи, визначенні критеріїв його якості та виборі системи фінансових коефіцієнтів, які доцільно використовувати для діагностики. Крім того, відсутні комплексні доробки щодо методичного інструментарію експрес-діагностики якості кредитного портфеля банків.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка методичного інструментарію експрес-діагностики якості кредитного портфеля банків та його застосування під час обґрунтування управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основним видом діяльності будь-якої банківської установи є кредитування, яке дає можливість отримувати банкам доходи за умови правильної та раціональної кредитної політики. Ефективність проведених кредитних операцій залежить від якості сформованого кредитного портфеля. У поточних умовах діяльності банківських установ якість кредитного портфеля стає провідним фактором для успішного банку як комерційної організації.

У наукових роботах зустрічаються різні трактування кредитного портфеля, безліч наукових підходів до його структури та місця в портфелі банків. Так, А.М. Тавасієв трактує портфель як сукупність кредитів, що видані банком на кожен момент часу [8, с. 514]. Водночас сукупність структурована за певним критерієм, який є істотним для кредитів. А.Б. Басс зазначає, що кредитний портфель — це сукупність залишків заборгованості по активних кредитних операціях на певну дату [2, с. 43]. І.В. Ларіонова вказує, що кредитний портфель є сукупністю однорідних груп кредитних вкладень [5, с. 47]. Н.І. Волкова та А.О. Кункель розкривають сутність кредитного портфеля як сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики [3, с. 55]. О.І. Лаврушин трактує його так: сукупність виданих позик, які класифікуються на основі критеріїв, що пов'язані з різними факторами кредитного ризику або способами за-

Таблиця 1. Критеріальні рівні показників якості кредитного портфеля

Напрямок оцінки	Показник	Контрольний рівень	Вище контрольного рівня	Ниже контрольного рівня	Частка показника, %
1. Дохідність портфеля	1.1. Коефіцієнт дохідності	На рівні банківської системи. 10 балів	11-20 балів (1 бал за кожен розрахунковий процентний пункт перевищення)	0-9 балів (1 бал за кожен розрахунковий відсотковий пункт нижче контрольного рівня)	15
	1.2. Рентабельність портфелю				20
2. Рівень кредитного ризику	2. Співвідношення резервів до кредитного портфелю	На рівні банківської системи. 10 балів.	0-9 балів (1 бал за кожен розрахунковий процентний пункт перевищення)	11-20 балів (1 бал за кожен розрахунковий процентний пункт нижче контрольного рівня)	30
3. Рівень ліквідності портфеля	3.1. Норматив Н7	Норматив 25% (не більше). 10 балів	0-9 балів (1 бал за кожен розрахунковий процентний пункт перевищення)	11-20 балів (1 бал за кожен розрахунковий процентний пункт нижче контрольного рівня)	15
	3.2. Норматив Н9	Норматив 5% (не більше). 10 балів			20

хисту від нього [4, с. 78]. Проведене дослідження дозволяє авторам дати таке визначення: кредитний портфель — це структурована за певними критеріями якості сукупність кредитів, виданих банківською установою відповідно до її кредитної політики.

Кредитний портфель як економічна категорія визначається в прояві трьох функцій. Розподільна функція полягає в розподілі та перерозподілі позичкового капіталу в розрізі суб'єктів, що отримують кредитні кошти. Функція заміщення дійсних грошей кредитними операціями, що стимулює зростання платоспроможного попиту населення за допомогою надання кредитів. Функція мінімізації кредитного ризику дозволяє на основі постійного моніторингу проводити кредитні операції та формувати об'єктивну інформацію щодо клієнтів банку [4, с. 82].

Поняття якості є складним та багатограним. Досить часто в економічній літературі властивості та якості ототожнюються. Водночас зустрічається думка, що властивість це атрибут предмета, прояв його якості. Властивості чогонебудь можуть проявлятися в процесі взаємодії об'єктів. Стосовно кредитного портфелю, узагальненою властивістю є структурована сукупність позичок, ранжованих в залежності від різних критеріїв, як-от: прибутковість, ліквідність, частка простроченої заборгованості, частка сформованих резервів на можливі втрати. Основними складовими якості предмета виступають його властивості. Властивості, щодо якості кредитного портфеля, потрібно виявляти і представляти у вигляді кількісних та якісних показників. Виявлені показники порівнюються з критеріями. Критерій — це база порівняння, виявлені властивості кредитного портфеля можуть знайти відображення в кількісних та якісних показниках.

Сьогодні існує безліч пропозицій з приводу критеріїв якості кредитного портфеля. А.М. Тавасієв якість кредитного портфеля банку розглядає з використанням таких критеріїв, як прибутковість, ступінь кредитного ризику і забезпеченість [8, с. 515]. А.Б. Басс під якістю кредитного портфеля розуміє таку властивість його структури, яка має здатність забезпечувати максимальний рівень прибутковості при допустимому рівні кредитного ризику та ліквідності балансу [2 с. 43]. П.С. Роуз досліджує якість кредитного портфеля банку, акцентуючи увагу на таких критеріях, як оцінка ризику і надійність банку [7, с. 176]. М.М. Авсейко зазначає, що поряд з кредитним ризиком критеріями якості кредитного портфеля виступають також його ліквідність та прибутковість. [1, с. 36]. Отже, формування банками кредитних портфелів являє собою не випадкове об'єднання кредитних активів, а цілеспрямовану діяльність зі структурування кредитних вимог з точки зору забезпечення оптимального рівня прибутковості, ліквідності, а також прийнятного рівня ризику по кредитах. Доцільно виділити три основні критерії якості портфелів: ризик (кредитний ризик), прибутковість та ліквідність.

Слід зазначити, що якість кредитного портфеля суттєво впливає на рівень його кредитної активності. Сьогодні активізувалася діяльність кредитних організацій в напрямі кредитування своїх клієнтів, що змушує їх звертати увагу на якість та можливість диверсифікації кредитного портфеля. Очевидно, що експрес-діагностика якості кредитного портфеля банків дозволить запобігти можливим кредитним ризикам та втратам у зв'язку з непередбачуваною кредитною політикою.

Як зазначають Ейхлер Л.В. та Гавриленко Н.Г. експрес-діагностика передбачає невеликі витрати часу для отримання попередньої оцінки. Для більш детального аналізу проводяться додаткові аналітичні дослідження по виділених напрямках. Мета її проведення — знайти та виділити найбільш складні проблеми управління організацією [10, с. 13]. Загалом роль діагностики полягає в інформаційно-аналітичному забезпеченні процесу прийняття та реалізації управлінського рішення на рівні банківської установи. Від того наскільки достовірна та повна інформація формується в процесі діагностики, залежить якість прийнятого рішення.

На нашу думку, експрес-діагностика якості кредитного портфеля банків повинна будуватися на інтегральній оцінці, яка враховує сукупність чинників із застосуванням прийнятих сьогодні критеріїв якості кредитного портфеля [9, с. 6]. Доцільно під час розрахунку інтегрального показника якості портфеля використати підхід середньозваженої оцінки рівня окремих критеріїв (табл. 1). Застосування інтегрального показника дозволить провести порівняльну експрес-діагностику якості кредитного портфеля банківських установ або оцінити динаміку якісних характеристик портфеля окремого банку.

Дохідність кредитного портфеля планується оцінити за коефіцієнтом дохідності та рентабельністю. Перший показник визначається як співвідношення процентних доходів до кредитного портфеля. Другий — як співвідношення чистих процентних доходів (різниця між процентними доходами та витратами) до кредитного портфеля. Рівень кредитного ризику визначається за співвідношенням резервів до кредитного портфелю. Рівень ліквідності портфеля відображає швидкість продажу кредитів. Нормативи Н7 та Н9 використовуються для оцінки ліквідності [6].

Формули розрахунку балів:

Випадок 1. Чим більше значення показника, тим вище якість кредитного портфеля (коефіцієнт дохідності, рентабельність портфеля):

$$Пб = (Зн - Кр) / (Кр:10) + 10 \quad (1).$$

Випадок 2. Чим менше значення показника, тим вище якість кредитного портфеля (співвідношення резервів до кредитного портфеля, нормативи Н7 та Н9):

$$Пб = (Кр - Зн) / (Кр:10) + 10 \quad (2),$$

де Пб — кількість балів відповідно до значення показника;

Кр — контрольний рівень;

Зн — значення показника, що розраховано по даним банку.

Якщо розмір відхилення фактичного значення від граничного більше 100%, то цьому показнику дається оцінка в 0 (або 20) балів.

Таким чином, інтегральний показник якості кредитного портфеля буде мати вид:

$$I = 0,15 * Пб_{1,1} + 0,20 * Пб_{1,2} + 0,30 * Пб_2 + 0,15 * Пб_{3,1} + 0,20 * Пб_{3,2} \quad (3),$$

де I — інтегральний показник якості кредитного портфеля;

Пб_{1,1} — бали по коефіцієнту дохідності кредитного портфеля;

Пб_{1,2} — бали по рентабельності кредитного портфеля;

Пб₂ — бали по співвідношенню резервів до кредитного портфеля;

Пб_{3,1} — бали по нормативу Н7;

Пб_{3,2} — бали по нормативу Н9.

Водночас за допомогою подібного показника можна оцінити також якість кредитної діяльності банківської системи загалом, вибравши при цьому період, коли збалансованість кредитного портфеля була очевидною, а економічне зростання характеризувалося стійкими показниками.

Отже, в межах даної методики проведення експрес-діагностики якості кредитного портфеля банків виділяється наступний ряд найбільш узагальнених етапів:

1. Збір необхідної банківської інформації та оцінка її достовірності.

2. Оцінка дохідності кредитного портфеля за коефіцієнтом дохідності та рентабельністю портфеля.

3. Оцінка кредитного ризику портфеля за співвідношенням резервів до кредитного портфеля.

4. Оцінка ліквідності кредитного портфеля за нормативами Н7 та Н9.

5. Розрахунок інтегрального показника якості кредитного портфеля та інтерпретація результатів.

5. Визначення "узких" місць та пошук резервів.

Для проведення експрес-діагностики якості кредитного портфеля банків використано фінансову звітність п'яти великих установ (з кредитними портфелями більше 10 млрд. грн) та статистичні дані НБУ. Зокрема ПАТ "Укргазбанк" (банк 1), ПАТ "Райффайзен банк Аваль" (банк 2), ПАТ "Альфа банк" (банк 3), ПАТ "Перший Український міжнародний банк" (банк 4), ПАТ "Південний" (банк 5). Таким чином, обрано один банк з державною часткою, два банки іноземних банківських груп та два банки з приватним капіталом.

Оцінка дохідності портфеля передбачає розрахунок коефіцієнта дохідності та його

Таблиця 2. Оцінка дохідності кредитного портфеля у 2015—2019 рр. (станом на 1 січня)

Банки	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Дохідність портфеля %						Бали по дохідності портфеля				
Банківська система	19,68	19,70	25,05	22,61	23,71					
Банк 1	27,96	25,02	26,91	20,43	18,44	14	13	11	9	8
Банк 2	21,85	24,59	23,40	18,63	18,63	11	12	9	8	8
Банк 3	18,47	19,74	20,91	19,44	21,19	9	10	8	9	9
Банк 4	18,66	19,96	20,27	20,23	24,08	9	10	8	9	10
Банк 5	12,82	13,72	13,86	12,77	15,11	7	7	6	6	6
Разом	19,85	20,97	21,62	18,85	19,63	10	11	9	8	8
Прибутковість кредитного портфеля						Бали по прибутковості кредитного портфеля				
Банківська система	7,91	6,14	8,66	9,77	12,31					
Банк 1	10,74	5,18	3,56	7,01	7,04	14	8	4	7	6
Банк 2	16,24	15,70	17,59	15,29	14,81	20	20	20	16	12
Банк 3	6,71	4,38	6,83	9,87	11,66	8	7	8	10	9
Банк 4	9,05	8,17	8,50	11,81	15,11	11	13	10	12	12
Банк 5	4,15	3,53	3,32	5,13	7,30	5	6	4	5	6
Разом	10,21	8,06	8,86	10,46	11,46	13	13	10	11	9

прибутковості (табл. 2). Найбільшу дохідність на 1 січня 2019 р. мають кредитні портфелі ПАТ "Перший Український міжнародний банк" (24,08%) та ПАТ "Альфа банк" (21,19%), найменшу — ПАТ "Південний" (15,11%). Необхідно вказати, що по сукупному портфелю вона коливалася в межах 18,85—21,62%. На кінець періоду, що аналізується вона становила 19,63%. Слід вказати, що у 2018 р. вона зросла у порівнянні з попереднім роком. Це може бути пов'язано із підвищенням процентних ставок по кредитам. Дохідність портфеля банківської системи є досить високою. У 2015—2018 рр. коливалася в межах 19,68—25,05%. Була вищою в останні роки ніж дохідність сукупного портфеля п'яти банків. Це можна пояснити суттєвим впливом націоналізації ПАТ "Приватбанк" на банківську систему та її основні показники. Бали по дохідності портфеля відображають цей вплив у 2017—2018 рр. Так, вони є нижчими, ніж у 2016 р. Тільки ПАТ "Перший Український міжнародний банк" в останньому році досяг по балам еталонного рівня банківської системи (10 балів).

Прибутковість сукупного кредитного портфеля п'яти банків у 2015 р. впала з 10,21% до 8,06%. У наступних роках вона тільки зростала і на 1.01.2019 р. становила вже 11,46%. Така тенденція спостерігається і по банківській системі в цілому. Падіння до 6,14%, подальше зростання до 12,31%. Серед обраних банків тільки у ПАТ "Райффайзен банк Аваль" та ПАТ "Перший Український міжнародний банк" прибутковість кредитного портфеля була вищою ніж по банківській системі. Так, у ПАТ "Райффайзен банк Аваль" цей показник коливався в межах 14,81—16,24%. Найгірша ситуація у ПАТ "Південний". Прибутковість його портфеля є дуже низькою, коливається в межах 3,32—7,30%. Це пов'язано з високою вартістю його ресурсної бази. Відповідно, ПАТ "Райффайзен

банк Аваль" має досить високі бали. Так, у 2015—2016 рр. вони сягали 20. У наступних роках вони зменшувалися і становили на 1.01.2019 р. вже 12. ПАТ "Перший Український міжнародний банк" також мав бали вище еталонного рівня банківської системи (10 балів). Вони коливалися в межах у 10—13 балів. У ПАТ "Південний" бали були найнижчими (4—6).

Динаміку ризику кредитного портфеля, який розраховується як відношення резерву за кредитними операціями банку до суми кредитного портфеля, представлено в таблиці 3. Сукупний ризик кредитного портфеля банків коливався, у 2015 р. він зріс з 29,38% до 59,99%, у наступних роках почав скорочуватися і на 1.01.2019 р. становив 19,58%. Протягом всього періоду, що аналізується ризик портфеля позичок ПАТ "Укргазбанк" коливався в межах 18,47%—74,52%, ПАТ "Райффайзен банк Аваль" — 8,95%—93,94%, ПАТ "Альфа банк" — 15,23%—93,94%, ПАТ "Перший Український міжнародний банк" — 15,15%—40,17%, ПАТ "Південний" — 7,09%—11,82%. Можна спостерігати тенденцію зменшення ризику кредитного портфеля майже у всіх банків у 2016—2018 рр. Політика формування резервів носить досить різноплановий характер. Зменшення цього відношення в складних умовах не може бути підтвердженням поліпшення якості кредитного портфеля, а швидше викликано зростанням проблем. Однак можна стверджувати, що ситуація у 2016—2018 рр. поліпшилася в банківському секторі. Банки, що аналізуються, почали менше формувати резерви. Основні обсяги резервів були сформовані у 2014—2015 рр. Надалі вони почали їх списувати. Ризик кредитного портфеля по системі є досить високим. Це пояснюється націоналізацією ПАТ "Приватбанк". Банк почав формувати свої резерви у повному обсязі. Так, на 1.01.2019 р. його резер-

Таблиця 3. Оцінка кредитного ризику портфеля у 2015–2019 рр. (станом на 1 січня)

Банки	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Ризик кредитного портфеля, %						Бали по ризику кредитного портфеля				
Банківська система	19,68	19,70	25,05	22,61	23,71					
Банк 1	27,96	25,02	26,91	20,43	18,44	0	7	16	17	18
Банк 2	21,85	24,59	23,40	18,63	18,63	0	0	9	18	19
Банк 3	18,47	19,74	20,91	19,44	21,19	12	9	16	17	17
Банк 4	18,66	19,96	20,27	20,23	24,08	12	11	15	17	16
Банк 5	12,82	13,72	13,86	12,77	15,11	16	18	19	19	19
Разом	19,85	20,97	21,62	18,85	19,63	5	6	14	17	18

Таблиця 4. Оцінка ліквідності кредитного портфеля у 2015–2019 рр. (станом на 1 січня)

Банки	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Норматив Н7 (25%)						Бали по нормативу Н7				
Банківська система	25	25	25	25	25					
Банк 1	33,54	43,14	32,19	19,55	19,66	7	3	7	20	12
Банк 2	18,56	26,85	19,64	11,2	10,13	13	9	12	16	16
Банк 3	23,7	74,73	51,49	42,87	33,46	11	0	0	3	7
Банк 4	21,29	36,64	104,86	173,81	15,3	11	5	0	0	14
Банк 5	24,53	31,82	34,94	33,46	22,67	10	7	6	7	11
Норматив Н9 (5%)						Бали по нормативу Н9				
Банківська система	5	5	5	5	5					
Банк 1	0,11	0,3	0,86	0,30	0,32	20	19	18	20	19
Банк 2	4,1	7,99	4,89	2,27	0,37	12	4	10	15	19
Банк 3	0,06	3,97	6,04	9,71	0,45	20	12	8	1	19
Банк 4	16,7	19,68	93,84	173,81	83,16	0	0	0	0	0
Банк 5	4,39	20,89	34,62	40,65	10,02	11	0	0	0	0

Таблиця 5. Інтегральна оцінка якості кредитного портфеля банків (станом на 1 січня)

Банки	2015	2016	2017	2018	2019	Середні
Банк 1	12	10	10	13	11	11
Банк 2	13	11	13	14	14	13
Банк 3	11	8	8	8	12	9
Банк 4	9	8	7	8	9	8
Банк 5	9	7	6	7	7	7

ви становили 241 млрд грн, по системі загалом 545 млрд грн, тобто майже 44%. У випадку, якщо його не враховувати, то ризик кредитного портфеля по системі буде становити лише 56,05%

Відповідно, на початок 2017 р. та 2018 р. банки отримали досить високі бали в межах 16–19. Слід вказати, що ПАТ "Укргазбанк" (на 1.01.2015 р.) та ПАТ "Райффайзен банк Аваль" (на 1.01.2015 та 1.01.2016 р.) мали резерви, що перевищували системний рівень у 2 рази. Отже, отримали 0 балів.

Ліквідність портфелів визначаємо по нормативам Н7 та Н9. Як свідчать дані таблиці 4, значення нормативу Н7 періодично не виконувалися обраними банками. Так, не виконував ПАТ "Укргазбанк" на 01.01.2015–2017 рр., ПАТ "Райффайзен банк Аваль" на 01.01.2016 р., ПАТ "Альфа банк" на 01.01.2016–2019 рр., ПАТ "Перший Український міжнародний банк" на 01.01.2016–2018 рр., ПАТ "Південний" на 01.01.2016–2018 рр. Відповідно, досить часто бали є досить низькими. ПАТ "Альфа банк" та ПАТ "Перший Український міжнародний банк" отримували 0 балів через перевищення їх значень нормативу у 2 рази і більше.

Аналогічна ситуація і з нормативом Н9. Не виконував ПАТ "Райффайзен банк Аваль" на 01.01.2016 рр., ПАТ "Альфа банк" на 01.01.2017–2018 рр., ПАТ "Перший Український міжнародний банк" на всі дати, ПАТ "Південний" на 01.01.2016–2018. Останні дві банківські установи отримували 0 балів. ПАТ "Перший Український міжнародний банк" потягом всього періоду перевищував норматив у 2 рази і більше.

Загальні результати експрес-діагностики за інтегральною оцінкою якості свідчать, що ПАТ "Укргазбанк" та ПАТ "Райффайзен банк Аваль" у 2015–2018 рр. мали досить високу якість кредитного портфеля (середні значення інтегрального показника 11 та 13 балів) (табл. 5). Ситуація у ПАТ "Перший Український міжнародний банк" є гіршою (середнє значення 8). Динаміка якості переважно пояснюється ліквідністю кредитного портфеля. Він не виконував норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9). У ПАТ "Альфа банк" періодично з'являлися проблеми з ліквідністю та прибутковістю портфеля, що пояснює середнє значення інтегрального показника 9 балів.

Складна ситуація з якістю кредитного портфеля спостерігається у ПАТ "Південний". За останні чотири роки він мав значення інтегрального показника в межах 6–7 балів. По нормативу максимального розміру кредитів, гарантій

Таблиця 6. Вхідні дані розрахунку факторів регресії

Рік	y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄
Банк 1						Банк 2				
2015	12	47,72	85,47	71,70	1,62	13	63,39	70,52	58,00	3,90
2016	10	33,76	89,45	57,79	1,26	11	49,32	73,55	74,70	2,77
2017	10	37,75	94,13	71,87	1,15	13	50,01	81,63	85,18	4,03
2018	13	48,52	94,88	52,75	1,52	14	47,69	89,48	80,47	5,58
2019	11	48,94	93,87	56,90	1,62	14	56,90	89,98	74,65	4,88
Банк 3						Банк 4				
2015	11	69,79	81,06	42,95	1,57	9	72,90	88,03	45,32	1,94
2016	8	64,83	85,65	36,07	1,29	8	69,83	87,77	42,50	1,69
2017	8	65,79	79,55	31,31	1,48	7	55,57	86,14	48,04	1,72
2018	8	48,70	69,51	41,14	2,03	8	46,67	77,75	56,82	2,40
2019	12	46,68	61,94	48,34	2,22	9	46,02	69,46	70,57	2,68
Банк 5										
2015	9	71,76	96,54	41,71	1,48					
2016	7	61,61	97,57	36,45	1,35					
2017	6	65,74	98,09	36,34	1,31					
2018	7	58,55	98,37	36,10	1,67					
2019	7	58,44	98,56	47,20	1,93					

та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) банківська установа не набрала балів зовсім. Крім того, ПАТ "Південний" мав досить низьку прибутковість портфеля.

У зв'язку із зростанням обсягів проведення кредитних операцій постає необхідність удосконалення наявних методів підвищення якості власного кредитного портфеля. Виникає потреба у виявленні екзогенних чинників, які обумовлюють якість такого портфеля, що формує підґрунтя для застосування сучасних інструментів економетричного моделювання фінансово-економічних процесів.

Інтегральний показник якості кредитного портфеля приймаємо за залежну величину (y). На цей показник можуть впливати різні фактори, а саме: питома вага кредитних портфелів в загальній сумі банківських активів — x₁ (відображає тип кредитної політики банків); частка кредитів суб'єктам господарювання в портфелі — x₂ (характеризує пріоритетність кредитування корпоративного сектору); питома вага кредитів в національній валюті в портфелі — x₃ (відображає структуру портфелів за видами валют); співвідношення процентних доходів та процентних витрат — x₄; (характеризує рентабельність кредитних операцій).

У таблиці 6 наведено вхідні дані розрахунку факторів регресії, яка пояснить ступінь впливу чотирьох факторів на інтегральний показник якості кредитного портфеля.

Результати регресійного аналізу остаточної моделі наведено в таблиці 7. За t-статистикою змінні x₃ та x₄ значимі. Інші змінні відкинуто оскільки їх t-статистика не відповідає нормативу (x₁ та x₂). Регресійна статистика для двохфакторної економетричної моделі: коефіцієнти коре-

ляції та детермінації — 0,759 та 0,576; фактичне значення F-критерію Фішера — 14,944. Отже, двохфакторна модель є адекватною.

Отже, для банків, що аналізуються, факторами впливу на якість їх кредитних портфелів є: по-перше, структура портфелів за видами валют (коефіцієнт 0,078); по-друге, рентабельність кредитних операцій (коефіцієнт 0,675). Завдяки відповідній та зваженій політиці установи можуть підвищити якість власних портфелів шляхом забезпечення зростання питомої ваги позичок в національній валюті, а також збільшення співвідношення процентних доходів та витрат.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У процесі дослідження встановлено, що кредитний портфель — це структурована за певними критеріями якості сукупність кредитів, виданих банківською установою відповідно до її кредитної політики. Його якість визначається властивістю забезпечити максимально можливу процентну прибутковість кредитних операцій при допустимих рівнях ліквідності та кредитного ризику. У загальному вигляді ризик, прибутковість та ліквідність є суттєвими властивостями якості будь-якого портфеля активів, який формується банком.

Таблиця 7. Результати регресійного аналізу двохфакторної моделі

Показники	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	Нижні 95%	Верхні 95%
Y	4,130	1,216	3,396	1,608	6,651
x ₃	0,078	0,029	2,694	0,018	0,138
x ₄	0,675	0,388	1,939	0,130	1,480

Визначено, що експрес-діагностика якості кредитного портфеля банків повинна будуватися на інтегральній оцінці, яка враховує сукупність чинників із застосуванням прийнятих сьогодні критеріїв якості кредитного портфеля. Результати експрес-діагностики якості кредитного портфеля банківських установ свідчать, що після останньої фінансової кризи стан їх портфелів став поліпшуватися. Хоча для деяких банків якість кредитного портфеля залишається низькою переважно через проблеми з ліквідністю портфеля. Є банки, які не в змозі виконати норматив Н9. Банківським установам необхідно проводити комплексну політику забезпечення якості кредитного портфеля, для того щоб підвищити конкурентоспроможність та гарантувати безпеку функціонування в умовах невизначеності і перманентних фінансово-економічних криз.

Встановлено, що екзогенними факторами впливу на якість кредитних портфелів виступають: 1) структура портфелів за видами валют; 2) рентабельність кредитних операцій. Отже, шляхом забезпечення зростання питомої ваги позичок у національній валюті, а також збільшення співвідношення процентних доходів та витрат банківські установи можуть підвищити якість власних портфелів.

Література:

1. Авсейко М.Н. Методика оценки и сравнения качества кредитных портфелей банков. Банкаўскі веснік. 2008. Лістапад. С. 36—40.
2. Басс А.Б. Современные проблемы качества кредитного портфеля. Международный научный журнал "Инновационная наука". 2016. №4. С. 42—46.
3. Волкова Н.И., Кункель А.О. Тенденції та особливості кредитної діяльності вітчизняних банків на сучасному етапі розвитку економіки. Економіка і організація управління. 2018. № 1 (29). С. 52—63.
4. Лаврушин О.И., Мамонтова И.Д., Валенцова Н.И. Банковское дело. Москва, Кнорус, 2009. 768 с.
5. Ларионова И.В. Риск-менеджмент в коммерческом банке: монография. Москва, Кнорус, 2014. 456 с.
6. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=-28624809> (дата звернення: 20.10.2019).
7. Роуз П. С. Банковский менеджмент: Предоставление финансовых услуг. Москва, Дело АТД, 1995. 743 с.

8. Тавасиев А.М. Банковское дело. Управление и технологии. Москва, Юнити-Дана, 2005. 671 с.

9. Терновская Е.П., Гребеник Т.В. Качество кредитного портфеля российских банков: особенности оценки и управления. Интернет-журнал "Наукоеведение", 2014. №3. URL: <http://publ.naukovedenie.ru> (дата обращения: 20.10.2019).

10. Эйхлер Л.В., Гавриленко Н.Г. Диагностика экономического состояния предприятий по техническому обслуживанию и ремонту автомобилей в системе антикризисного управления: монография. Омск, СибАДИ, 2007. 108 с.

References:

1. Avsejko, M.N. (2008), "Methodology for assessing and comparing the quality of bank loan portfolios", *Bankovski vesnik, Listapad*, pp. 36—40.
  2. Bass, A.B. (2016), "Modern problems of loan portfolio quality", *Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal "Innovacionnaja nauka"*, vol. 4, pp. 42—46.
  3. Volkova, N.I. Kunkel', A.O. (2018), "Trends and features of lending activities of domestic banks at the current stage of economic development", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 1 (29), pp. 52—63.
  4. Lavrushin, O.I. Mamontova, I.D. Valencova, N.I. (2009), *Bankovskoe delo [Banking]*, Knorus, Moskva, Russia.
  5. Larionova, I.V. (2014), *Risk-menedzhment v kommercheskom banke: monografija [Risk management in a commercial bank: monograph]*, Knorus, Moskva, Russia.
  6. The official site of National Bank of Ukraine (2019), "Methods of economic norms calculation for regulation of banks in Ukraine", available at: URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=28624809> (Accessed 20 October 2019).
  7. Rouz, P.S. (1995), *Bankovskij menedzhment: Predostavlenie finansovykh uslug [Banking Management: Financial Services]*, Delo LTD, Moskva, Russia.
  8. Tavasiev, A.M. (2005), *Bankovskoe delo. Upravlenie i tehnologii [Banking. Management and Technology]*, Juniti-Dana, Moskva, Russia.
  9. Ternovskaja, E.P. Grebenik, T.V. (2014), "The quality of the loan portfolio of Russian banks: features of assessment and management", *Internet-zhurnal "Naukovedenie"*, vol. 3, available at: URL: <http://publ.naukovedenie.ru> (Accessed 21 October 2019).
  10. Jekhler, L.V. Gavrilenko, N.G. (2007), *Diagnostika jekonomicheskogo sostojanija predpriatij po tehničeskomu obsluzhivaniju i remontu avtomobilej v sisteme antikrizisnogo upravlenija: monografija. [Diagnosis of the economic condition of enterprises for maintenance and repair of cars in the crisis management system: monograph]*, SibADI, Omsk, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 26.10.2019 р.

УДК 338.439

І. С. Крамаренко,
к. е. н., доцент, декан факультету права та соціально-освітніх технологій,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету "Україна"
ORCID ID: 0000-0002-0417-0918

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.30

ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

I. Kramarenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Law and Social and Information
Technologies, Mykolaiv Interregional Institute of Human Development of the "Ukraine" University

SECTOR FEATURES OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES

Метою написання статті є аналіз галузевих особливостей інвестиційної привабливості підприємств України. Основними завданнями дослідження є: аналіз сучасного стану інвестиційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності; визначення рівня інвестиційної привабливості різних галузей народного господарства; обґрунтування основних напрямів розвитку інвестиційної привабливості підприємств за видами їх економічної діяльності.

Дослідження галузевих особливостей інвестиційної привабливості в Україні дає можливість зробити висновки, що в державі діє законодавчо-нормативна база щодо створення сприятливого інвестиційного клімату на підприємствах за видами економічної діяльності. Серед основних законодавчих актів, що регламентують галузеву інвестиційну діяльність є Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, ст. 410), Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки" від 14 серпня 2013 р. № 843-р. Однак ці документи не змінено до сучасних вимог іноземних інвесторів та перспектив розвитку підприємств за видами економічної діяльності.

Проаналізовано, що у 2018 році у структурі капітальних інвестицій найбільший пріоритет залучення належав підприємствам промисловості — 35% від загальної суми, сільського, лісового та рибного господарства — 11,42%, будівництва — 9,68%, торгівлі — 8,95%, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності — 8,65%, державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування — 7,71% та інформації, телекомунікації — 5,16%. Що підтверджує державне стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетні галузі економіки.

Обґрунтовано подальші напрями удосконалення інвестиційної привабливості підприємств за видами економічної діяльності, а саме: розроблення механізму та удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо інвестиційної діяльності, сприяння розвитку партнерських відносин держави та бізнесу через державно-приватне партнерство, підтримка заходів у напрямі розвитку інвестиційної інфраструктури.

The purpose of this article is to analyze the sectoral features of the investment attractiveness of Ukrainian enterprises. The main tasks of the study are: analysis of the current state of investment activity of enterprises by types of economic activity; determining the level of investment attractiveness of different sectors of the economy; substantiation of the main directions of development of investment attractiveness of enterprises by types of their economic activity.

The study of sectoral features of investment attractiveness in Ukraine makes it possible to conclude that the state has a legislative framework to create a favorable investment climate in enterprises by type of economic activity. Among the main legislative acts regulating sectoral investment activity is the Law of Ukraine "On stimulating investment activity in

priority sectors of the economy for the purpose of creating new jobs" (Verkhovna Rada, 2013, vol. 32, Article 410), Cabinet of Ministers Order Of Ukraine "On approval of the list of priority sectors of the economy" of 14 August 2013 vol 843-p. However, these documents do not change the current requirements of foreign investors and the prospects of enterprise development by type of economic activity.

It is analyzed that in 2018 in the structure of capital investments the highest priority of attraction belonged to the enterprises of industry — 35% of the total amount, agriculture, forestry and fisheries — 11,42%, construction — 9,68%, trade — 8,95%, transport, warehousing, postal and courier activities — 8.65%, public administration and defense; compulsory social security — 7.71% and information, telecommunications — 5.16%. Which confirms the state stimulation of investment activity in priority sectors of the economy.

Further directions for improving the investment attractiveness of enterprises by types of economic activity are substantiated, namely: developing a mechanism and improving the legislative and regulatory framework for investment activity, promoting the development of state-business partnerships through public-private partnerships, supporting measures in the development of investment infrastructure.

Ключові слова: інвестиції, капітальні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, галузеві особливості інвестиційної привабливості, освоєння капітальних інвестицій.

Key words: investments, capital investments, investment activity, investment attractiveness, sectoral features of investment attractiveness, development of capital investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Скорочення обсягу іноземних інвестицій через тривалу напруженість у світовій торгівлі, уповільнює глобальне економічне зростання. Тому Україна не стала винятком, адже саме одну з найважливіших ролей у забезпеченні сталого розвитку економіки держави відіграє позитивна динаміка капітальних інвестицій. Аналіз сучасного стану інвестиційної політики держави та залучення інвестицій підприємствами за видами економічної діяльності є досить актуальним, адже дозволяє виявити основні проблеми пріоритетності галузей народно-го господарства та об'єктів для інвестування. Отже, обґрунтування основних напрямів удосконалення інвестиційної привабливості пріоритетних галузей економіки, дозволить створити дієву національну інвестиційну політику, а це збільшить залучення інвестицій та інвесторів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку механізму активізації інвестиційних процесів в усіх галузях народно-го господарства, підвищення інвестиційної привабливості підприємств за видами економічної

діяльності та їх державної підтримки нині приділяється багато уваги. Цим проблемам присвячено наукові праці багатьох вчених-економістів, зокрема К.С. Берестового, О.Г. Бобрової, О.А. Бондаренка, О.П. Бондарчука, С.О. Гуткевич, О.М. Дуфенюк, І.О. Іртищевої, М.І. Кісіля, В.В. Ковальова, М.Ю. Коденської, Г.П. Лайко, О.М. Могильного, Г.М. Підлісецького, Г.В. Сєніної, М.І. Стегней, А.В. Чупіса, В.С. Шибаніна та інших. Сучасні глобалізаційні процеси, світові тенденції економічного розвитку висувають нові вимоги до формування інвестиційного механізму в Україні і галузеві особливості, в контексті імплементації європейського досвіду, є визначальним.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є аналіз галузевих особливостей інвестиційної привабливості підприємств України. Основними завданнями дослідження є: аналіз сучасного стану інвестиційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності; визначення рівня інвестиційної привабливості різних галузей народно-го господарства; обґрунтування основних напрямів розвитку інвестиційної привабливості підприємств за видами їх економічної діяльності.

Таблиця 1. Динаміка капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за 2010–2018 рр., млн грн

	2010	2012	2014	2016	2018	Темп зростання
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	11062,6	18883,7	18795,7	50484	66104,1	5,98
Промисловість	55384,4	91598,4	86242	117754	199896	3,61
Будівництво	29767	40760,3	36056,7	44444	55993,9	1,88
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18550,4	24531,6	20715,7	29956,8	51817,6	2,79
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19322,4	32413	15498,2	25107,8	50078,3	2,59
Тимчасове розміщування й організація харчування	1033,2	2264,9	1482	1477,9	2675,1	2,59
Інформація та телекомунікації	8625,8	10167,7	8175,1	15651,2	29884,9	3,46
Фінансова та страхова діяльність	5861,5	7353,3	6214,5	7678,7	10652,3	1,82
Операції з нерухомим майном	9861	12368,6	11230,2	19665	27556,8	2,79
Професійна, наукова та технічна діяльність	4991,7	9021,3	2921,5	6579,4	10798,2	2,16
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2973,8	4973,9	3565,1	10009,2	11837,8	3,98
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	7769,9	11692,8	5808	22380,8	44597,8	5,74
Освіта	1818,4	1463,5	820,9	2257,3	4460	2,45
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1920,1	2707,2	1223,9	4479	8138,8	4,24
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	976,7	2598	508,7	969,9	3663,2	3,75
Надання інших видів послуг	656,6	457,8	161,7	321,5	571,6	0,87
Усього	180576	273256	219420	359216	578726	3,20

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [1].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розвиток галузей народного господарства відіграє значну роль у будові сталого економічного зростання держави та її конкурентоспроможності серед країн Європейського економічного простору. Дослідження питання щодо фінансування відповідних галузей набуває надзвичайної актуальності. Однією із розповсюджених форм фінансування виступають інвестиції.

За даними Державної служби статистики України з 2010 по 2018 рік сума капітальних інвестицій зросла з 180576 млн грн до 578726 млн грн або у 3,2 рази (таблиця 1) [1]. Такі зміни відбулися завдяки проведенню комплексної політики ринкових реформ та вдосконаленню механізму боротьби з корупцією.

Найбільші темпи зростання капітальних інвестицій на підприємствах за видами економічної діяльності у 2010–2018 рр. є: сільсько-го, лісового та рибного господарств у 5,98 разів; державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування у 5,74 рази; охорони здоров'я та надання соціальної допомоги у 4,24 рази; діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування у 3,98 разів; мистецтва, спорту, розваг та відпочинку у 3,85 разів та промисловості у 3,61 рази (табл. 1).

В Україні діє Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, ст. 410), метою якого є створення умов для активізації інвестиційної діяльності шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках розвитку економіки з метою запровадження новітніх та енергозберігаючих технологій, створення нових робочих місць, розвитку регіонів [2].

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 843-р "Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки" [3] сформовано перелік пріоритетних галузей економіки, серед яких:

1. Агропромисловий комплекс за напрямками — виробництво, зберігання харчових продуктів, у тому числі дитячого харчування, а також виробництво біопалива, з орієнтацією на імпортозаміщення.

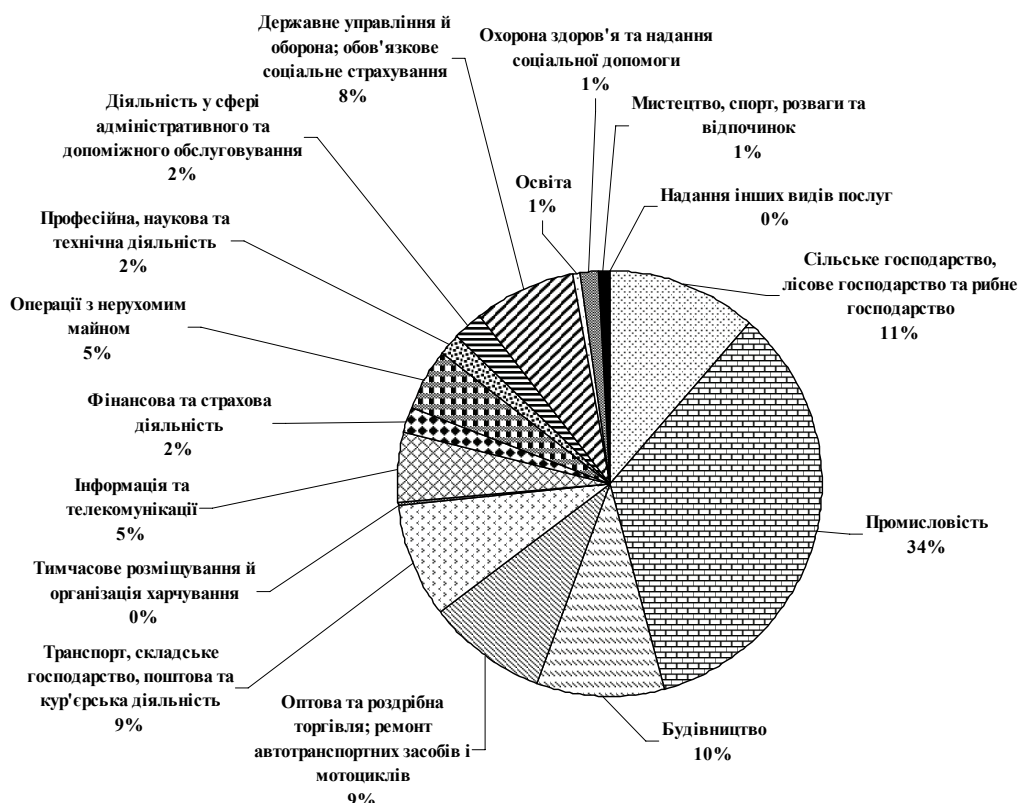
2. Житлово-комунальний комплекс за напрямками:

створення об'єктів поводження з відходами (побутовими, промисловими та відходами, які утворилися в результаті добування та перероблення корисних копалин і виробництва електричної та теплової енергії);

будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері теплопостачання, централізованого водопостачання та водовідведення.

3. Машинобудівний комплекс за напрямками — виробництво нових та імпортозаміщуючих

Рис. 1. Структура капітальних інвестицій підприємств за видами економічної діяльності у 2018 році, %

Джерело: [1].

видів комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, машин і устаткування, електричного устаткування, автотранспортних та інших транспортних засобів.

4. Транспортна інфраструктура за напрямками — будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері транспортної інфраструктури.

5. Курортно-рекреаційна сфера і туризм за напрямками — будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури.

6. Переробна промисловість за напрямом — імпортозаміщуюче металургійне виробництво [3].

Аналіз виконання розпорядження підтверджують і дані Державної служби статистики України. Так, у 2018 році у структурі капітальних інвестицій найбільший пріоритет належав підприємствам промисловості — 35% від загальної суми, сільського, лісового та рибного господарства — 11,42%, будівництва — 9,68%, торгівлі — 8,95%, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності — 8,65%, державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування — 7,71% та інформації, телекомунікації — 5,16% (рис. 1).

Капітальні інвестиції за видами промисловості у аналізованому періоді розподілялися так: переробна промисловість — 49,44% від загальної суми (з них: металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування — 14,23%, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів — 12,85%), добувна промисловість і розроблення кар'єрів — 29,41%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря — 19,45%, водопостачання; каналізація, поводження з відходами — 1,70%. Негативним є вкладання незначних інвестицій в локомотив прогресу — машинобудування, відтворення основних засобів якого формує цикли економічного піднесення (3,03% від загальної суми капітальних інвестицій за видами промисловості).

Сьогодні кардинально змінилася ситуація у вкладанні капітальних інвестицій в державне управління та оборону. Частка капіталовкладень у галузь за останні 8 років зросла в понад п'ять разів. Об'єктивною причиною цього є війна. Але нинішні вкладення спрямовуються не лише на потреби армії, а й на розвиток військово-промислового комплексу та власне реформу державного управління. Інвестовані кошти в державне управління та оборону, найбільше проявилися у матеріальній укомплектованості війська.

Головним іноземним інвестором для України залишається Європейський банк реконструкції та розвитку (далі, ЄБРР), що визначив операційні та стратегічні пріоритети на найближчі п'ять років. ЄБРР буде приділяти особливу увагу проектам, в яких інвестиції будуть поєднуватися з просуванням реформ у таких сферах, як приватизація, енергетична безпека та ефективність, фінансовий сектор, торгівля і інфраструктура. ЄБРР буде сприяти у стимулюванні участі приватного сектора в усіх галузях і подальшій комерціалізації компаній державного сектора. Банк також продовжить підтримку впровадження сучасних підходів до закупівель в державному секторі і ефективного управління [5]. Серед інших напрямів роботи в рамках нової стратегії — сприяння торгівлі та інвестиціям, розширення інфраструктурних зв'язків і підтримки наближення до стандартів ЄС: банк буде інвестувати в поліпшення пов'язаності через розвиток інфраструктури, допомагати в збільшенні торгових і інвестиційних потоків. Головним завданням уряду країни є узгодження всіх законодавчо-нормативних актів для впровадження ефективної нової стратегії.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки [6].

Головними напрямками удосконалення інвестиційної привабливості підприємств за видами економічної діяльності є:

- розроблення механізму інвестиційної привабливості підприємств з урахуванням галузевої та регіональної особливості;
- удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо інвестиційного клімату;
- подальше сприяння розвитку партнерських відносин держави та бізнесу через державно-приватне партнерство (ДПП);
- підтримка заходів в напрямі розвитку інвестиційної інфраструктури (створення регіональної мережі індустріальних парків і надання державної підтримки суб'єктам, які створюють такі парки, визначені як один із пріоритетних напрямів розвитку регіонів);
- повноцінне функціонування Національної інвестиційної ради, метою діяльності якої є розроблення пропозицій щодо стимулювання та розвитку інвестиційної діяльності в Україні, формування привабливого інвестиційного іміджу України, у тому числі з урахуванням най-

кращої міжнародної практики; сприяння формуванню основних напрямів державної політики щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні; напрацювання пропозицій щодо стратегічних напрямів розвитку інвестиційного потенціалу України, стимулювання іноземних та національних інвестицій в розвиток економіки держави; вивчення ініціатив та потенційних пропозицій щодо інвестиційних проектів, а також практики взаємодії суб'єктів інвестиційної діяльності з державними органами; аналіз та узагальнення проблем, які перешкоджають інвестуванню в економіку України, підготовка пропозицій щодо шляхів їх вирішення, зокрема щодо заходів зі сприяння захисту прав інвесторів; участь в опрацюванні проектів актів законодавства з питань інвестиційної діяльності.

Побудова сприятливого інвестиційного клімату в галузі або на окремому підприємстві пов'язане з регулюванням інвестиційної діяльності. Інвестиційний клімат формується під впливом різноманітних політичних, інституційних, правових, економічних і соціальних чинників. Тому врахування всіх чинників у разі побудови інвестиційного клімату галузі дозволить забезпечити стійке залучення інвестицій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Дослідження галузевих особливостей інвестиційної привабливості в Україні дає можливість зробити висновки, що в державі діє законодавчо-нормативна база щодо створення сприятливого інвестиційного клімату на підприємствах за видами економічної діяльності. Серед основних законодавчих актів, що регламентують галузеву інвестиційну діяльність є Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, ст. 410), Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки" від 14 серпня 2013 р. № 843-р. Однак ці документи не змінені до сучасних вимог іноземних інвесторів та перспектив розвитку підприємств за видами економічної діяльності.

Проаналізовано, що у 2018 році у структурі капітальних інвестицій найбільший пріоритет належав підприємствам промисловості — 35% від загальної суми, сільського, лісового та рибного господарства — 11,42%, будівництва — 9,68%, торгівлі — 8,95%, транспорту, складсь-

кого господарства, поштової та кур'єрської діяльності — 8,65%, державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування — 7,71% та інформації, телекомунікації — 5,16%. Найбільші темпи зростання капітальних інвестицій на підприємствах за видами економічної діяльності у період з 2010 по 2018 роки є: сільського, лісового та рибного господарств у 5,98 разів; державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування у 5,74 рази; охорони здоров'я та надання соціальної допомоги у 4,24 рази; діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування у 3,98 разів; мистецтва, спорту, розваг та відпочинку у 3,85 рази та промисловості у 3,61 рази. Це підтверджує направленість держави щодо стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки.

Обґрунтовано подальші напрями удосконалення інвестиційної привабливості підприємств за видами економічної діяльності, а саме: розроблення механізму та удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо інвестиційної діяльності, сприяння розвитку партнерських відносин держави та бізнесу через державно-приватне партнерство, підтримка заходів у напрямі розвитку інвестиційної інфраструктури.

Література:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 18.10.2019).

2. Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, ст. 410). Зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5205-17> (дата звернення 25.10.2019).

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки" від 14 серпня 2013 р. № 843-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80#n7> (дата звернення 25.10.2019).

4. Внутрішні інвестиції: дзеркало розвитку (2018). URL: <https://tyzhden.ua/Economics/227213> (дата звернення 26.10.2019).

5. ЄБРР розробив для України нову п'ятирічну стратегію замість кризових пакетів (2018). URL: <https://ua.news/ua/yebrr-rozrobiv-dlya-ukrayini-novu-p-yatirichnu-strategiyu-zamist-krizovih-paketiv/> (дата звернення 26.10.2019).

6. Інвестиційна діяльність в Україні (2018). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/article/open/id/6349> (дата звернення 26.10.2019).

7. Іртищева І.О., Крамаренко І.С. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. Регіональна економіка. 2014. № 2 (72). С. 84—95.

8. Крамаренко І.С. Інвестиційне забезпечення агропродовольчої сфери України: сучасний стан та перспективи розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 5. С. 30—33.

9. Крамаренко І.С. Фактори впливу на інвестиційно-фінансову привабливість підприємств агропродовольчої сфери України. Агросвіт. 2013. № 15. С. 22—25.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://vvv.ukrstat.gov.ua> (Accessed 18 Oct 2019).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On stimulating investment activity in priority sectors of the economy with the purpose of creating new jobs", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5205-17> (Accessed 25 Oct 2019).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Ordinance "On Approval of the List of Priority Sectors of Economy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80#n7> (Accessed 25 Oct 2019).

4. Shavaliuk, L. (2018), "Inward investment: a mirror of development", available at: <https://tyzhden.ua/Economics/227213> (Accessed 26 Oct 2019).

5. ua.news (2018), "The EBRD has developed a new five-year strategy for Ukraine instead of crisis packages", available at: <https://ua.news/ua/yebrr-rozrobiv-dlya-ukrayini-novu-p-yatirichnu-strategiyu-zamist-krizovih-paketiv/> (Accessed 26 Oct 2019).

6. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2018), "Investment activity in Ukraine", available at: <https://mfa.gov.ua/ua/article/open/id/6349> (Accessed 26 Oct 2019).

7. Irtysheva, I.O. and Kramarenko, I.S. (2014), "Investment attractiveness of the economy: inter-regional asymmetries", Regional economy, vol. (72), pp. 84—95.

8. Kramarenko, I.S. (2013) "Investment support of the agro-food sector of Ukraine: current state and prospects for development", Investment: practice and experience, vol. (5), pp. 30—33.

9. Kramarenko, I.S. (2013) "Factors influencing the investment and financial attractiveness of Ukrainian agro-food enterprises", Agrosvit, vol. (15), pp. 22—25.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

УДК 330.332

В. Г. Чернишев,

к. ф.-м. н., доцент кафедри математичних методів аналізу економіки,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0002-1531-7807

Д. В. Окара,

к. ф.-м. н., доцент кафедри інформаційних технологій та прикладної математики,

Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0002-4607-5521

І. А. Ковальова,

к. т. н., доцент кафедри інформаційних технологій та прикладної математики,

Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0002-5363-3915

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.36

СУЧАСНИЙ СТАН ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКЕ, ЛІСОВЕ ТА РИБНЕ ГОСПОДАРСТВА ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

V. Chernyshev,

PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor at Department

of Mathematical Methods of the Analysis Economics, Odessa National Economic University, Odessa

D. Okara,

PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor at Department of Information Technologies

and Applied Mathematics, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa

I. Kovalova,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor at Department of Information

Technologies and Applied Mathematics, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa

THE ACTUAL STATUS OF FOREIGN INVESTMENT IN AGRICULTURE, FORESTRY AND FISHERIES IN THE REGIONS OF UKRAINE

Для соціально-економічного розвитку України має важливе значення не стільки ріст економіки, а його характер, зростання на інвестиційно-інноваційній основі. Одним із найважливіших напрямів взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва є залучення та ефективне використання прямих іноземних інвестицій в економіку регіонів України. Обґрунтовано актуальність проведення дослідження в сучасних реаліях іноземного інвестування в базову галузь — сільське, лісове та рибне господарство за регіонами України.

Проаналізовано аналіз динаміки надходження сум ПІІ в економіку регіонів України (у тому числі в сільське, лісове та рибне господарство) в 2015—2019 рр. Встановлено, що лідерами за припливом сум ПІІ в сільське, лісове та рибне господарство стабільно є м. Київ, Київська, Івано-Франківська області. Останні три місця посідали Кіровоградська, Луганська, Донецька області. В п'яти областях спостерігався темп приросту надходження сум ПІІ в сільське, лісове та рибне господарство від 2,5% до 16,1%. В двадцяти регіонах спостерігався темп скорочення надходження сум ПІІ від 0,4% до 37,3%. Встановлено, що за найбільшими частками сум ПІІ у загальному обсязі інвестицій за регіонами України в 2015 — 2019 рр. лідерами є Вінницька, Тернопільська, Чернівецька, Житомирська, Херсонська, Івано-Франківська області. Останні три місця посідали Одеська, Луганська, Донецька області. Здійснено економетричне моделювання взаємозв'язку між ВРП на одну особу населення та сумою ПІІ на одну особу населення в економіку за регіонами України у 2017 р.

За результатами дослідження обґрунтовано висновок, що іноземне інвестування є одним з важливих показників-важелів рівня економічного розвитку регіонів. ПІІ впливає, зокрема, на можливості структурної перебудови сільського господарства, впровадження сучасних інноваційних технологій, зростання обсягів виробництва одночасно з покращенням якості продукції.

It is not so much the growth of the economy that is important for the socio-economic development of Ukraine, but its nature, development on an investment and innovation basis. One of the most important areas of mutually beneficial international economic cooperation is the attraction and effective application of foreign direct investment in the economy of the regions of Ukraine. There has been substantiated the relevance of performing research activities in modern realities of foreign investment in the basic industry — agriculture, forestry and fisheries throughout the regions of Ukraine.

The dynamics of the FDI receipt in the economy of the regions of Ukraine (including agriculture, forestry and fisheries) in the years 2015—2019 has been analyzed. It was established that leaders in the FDI inflow are consistent, namely: Kiev, Dnipropetrovsk and Donetsk regions, that is, regions with the highest level of production and scientific potential. The last three places were after the Kirovograd, Chernivtsi and Ternopil regions. For twenty regions, the average rate of decline in FDI income in the economy ranged from 21.0% up to 0.02%. For five regions, the average growth rate of foreign investment totaled from 0.7% up to 44.6%. The leaders in the FDI income in agriculture, forestry and fisheries are consistent, they are the city of Kiev, Kiev and Ivano-Frankivsk region. The last three places were occupied by the Kirovograd, Luhansk, and Donetsk regions. For five regions, the growth rate in FDI inflows to agriculture, forestry and fisheries was observed within the range from 2.5% up to 16.1%. A rate of decline in FDI inflows from 0.4% up to 37.3% was observed in twenty regions. It has been established that leaders for the largest FDI shares within the total investment by regions of Ukraine in 2015—2019 are as follows: Vinnitsa, Ternopol, Chernivtsi, Zhytomyr, Kherson and Ivano-Frankivsk regions. The last three places were occupied by Odessa, Lugansk and Donetsk regions. An econometric modeling of the relationship between GRP per capita and the FDI amount per capita in the economy of the regions of Ukraine in 2017 was performed.

Comply with results of the study, the conclusion is substantiated on the fact that foreign investment is one of the important indicators of the economic development level for the regions. FDI influences, in particular, the possibility of structural adjustment of agriculture, the introduction of modern innovative technologies, and the growth of production volumes while improving product quality.

Ключові слова: регіони України, валовий регіональний продукт, прямі іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, сільське, лісове та рибне господарство.

Key words: regions of Ukraine, gross regional product, foreign direct investment, investment attractiveness, agriculture, forestry and fishery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах політичної нестабільності, російської окупації частини Донбасу, анексії АР Крим та інших негативних факторів національна економіка не досягла значних результатів. Соціально-економічний розвиток України складно забезпечити лише за рахунок власних фінансових ресурсів. Стабілізація та зростання економіки країни та її регіонів потребує активного залучення іноземних інвестицій, для чого повинен бути сприятливий інвестиційний клімат. Світова практика вико-

ристання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) доводить, що вони є одним із найбільш ефективних інструментів залучення національної економіки у світове господарство, і, що особливо важливо, саме виробничого спрямування, а не лише на рівні організації зв'язків у сфері обігу [1, с. 180]. Особливостями ПІІ визначаються: інвестиції в основні й оборотні засоби, цінні папери; низька ліквідність; висока рентабельність; втрата інвесторами можливості швидкого виходу з ринку; довготривалий характер [2, с. 22]. Під час фінансування способом ПІІ держава не здійснює платежі на обслуговування боргів, тобто іноземне інвестування не призводить до збіль-

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за регіонами в 2015–2019 рр. (на початок року; млн дол. США)

Регіони	2015	2016	2017	2018	2019 ¹	01.07.2019 ¹
Україна	38 356,8	32 122,5	31 230,3	31 606,4	32884,8	33724,4
Вінницька	223,0	187,8	180,0	198,9	222,8	236,7
Волинська	271,2	247,1	246,1	251,3	265,9	274,4
Дніпропетровська	5 784,9	4 030,6	3 491,1	3 688,2	3535,5	3617,0
Донецька	2 322,0	1 748,0	1 249,6	1 116,4	1288,5	1339,8
Житомирська	259,8	222,7	216,3	226,8	234,2	244,5
Закарпатська	334,2	311,8	317,0	325,1	343,3	350,3
Запорізька	843,4	682,7	863,4	910,5	901,0	912,7
Івано-Франківська	925,9	836,6	826,6	904,7	894,6	882,6
Київська	1 750,3	1 593,4	1 516,8	1 588,7	1594,8	1639,0
Кіровоградська	70,6	52,5	58,9	70,1	69,3	73,7
Луганська	578,2	443,9	436,4	438,0	437,2	443,0
Львівська	1 097,6	1 032,9	833,5	930,0	945,8	974,9
Миколаївська	228,9	212,8	213,5	206,1	205,0	226,1
Одеська	1 423,3	1 320,3	1 228,8	1 202,6	1249,4	1258,6
Полтавська	1 039,4	1 000,1	1 003,0	1 008,8	1024,7	1134,2
Рівненська	242,5	199,6	159,5	134,2	130,4	132,1
Сумська	263,3	199,1	190,0	181,5	184,5	190,7
Тернопільська	55,8	49,2	48,2	45,0	100,6	107,8
Харківська	1 674,3	1 519,6	642,5	638,3	652,4	735,8
Херсонська	208,2	211,0	201,3	218,5	205,0	226,1
Хмельницька	189,1	165,5	158,2	170,8	200,5	200,5
Черкаська	512,9	348,0	334,4	335,7	329,8	340,9
Чернівецька	68,6	59,1	57,1	42,6	45,6	51,9
Чернігівська	99,8	92,1	241,3	429,6	435,8	438,2
м.Київ	17889,6	15356,3	16 516,8	16 343,9	17372,5	17661,0

Примітка: Тут і надалі дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних.

¹ Тут і надалі дані станом на 01.01.2019 р. та 01.07.2019 р. є попередніми.

Джерело: складено авторами на основі [7].

шення зовнішньої заборгованості. Протягом II кварталу 2019 року валовий зовнішній борг України зріс на 1,6 млрд дол. США — до 115,5 млрд дол. США (порівняно з початком року на 0,8 млрд дол. США). Відносно валового внутрішнього продукту (ВВП) борг скоротився до 83,8% (використані попередні дані щодо ВВП за власними оцінками Національного банку України) з 84,8% на кінець I кварталу (та 87,8% на початок року). За рахунок девальвації долара до інших валют борг зріс на 177 млн дол. США [3]. Державний та гарантований державою борг по відношенню до ВВП є одним із ключових індикаторів для інвесторів. Так, у зоні євро — це 86%, а у Греції борг взагалі перевищує ВВП майже удвічі. Найбільш ключовим індикатором є "коефіцієнт доступності боргу" — співвідношення сплати відсотків до доходів бюджету. В Естонії коефіцієнт доступності дорівнює 0,1%, у Німеччині — 2%, у Литві — близько 5%. У Греції — майже 7%, що удвічі менше від України. У кінцевому підсумку Греція виявилася більш привабливою, а ми дивуємося: чому це інвестори не стільки приходять до нас, скільки масово тікають [4, с. 14].

Сільське господарство як базова галузь в Україні спроможна бути "локомотивом" у забезпеченні поступального і якісно нового рівня соціально-економічного розвитку українського суспільства. Але задля виконання цієї місії дана галузь має пройти нелегкий шлях реконструкції та модернізації: необхідно нарощувати обсяги якісної та екологічно чистої продукції, знижувати витрати, запроваджувати новітні технології, підвищувати продуктивність праці тощо. І не останню роль у цьому процесі може зіграти іноземний капітал [5, с. 27]. Одним із найважливіших напрямів взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва є залучення та ефективне використання ПІІ (акціонерного капіталу) в економіку регіонів України. Іноземне інвестування є одним з важливих показників-важелів рівня економічного розвитку регіонів. Таким чином, в сучасних реаліях є актуальним дослідження питання активізації залучення ПІІ, аналіз їх надходжень і ефективність використання, зокрема, в сільському, лісовому та рибному господарстві в регіонах країни.

Таблиця 2. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу населення в економіці України за регіонами в 2015–2019 рр. (на початок року; дол. США)

Регіони	2015	2016	2017	2018	2019	01.07.2019
Україна	895,5	752,7	734,8	746,9	783,3	801,1
Вінницька	138,7	117,4	113,3	126,2	143,4	151,6
Волинська	260,9	237,6	236,9	242,3	256,4	276,8
Дніпропетровська	1763,0	1235,0	1077,0	1142,8	1103,8	1124,9
Донецька	539,0	409,5	294,6	265,2	310,3	321,3
Житомирська	206,2	177,8	173,7	183,4	191,8	199,3
Закарпатська	266,2	248,1	252,3	258,9	273,8	279,2
Запорізька	476,5	388,1	494,5	526,2	528,4	532,6
Івано-Франківська	671,1	606,4	599,7	657,5	652,7	643,0
Київська	1016,7	923,8	878,0	913,8	905,0	933,7
Кіровоградська	72,2	54,1	61,2	73,4	73,8	78,0
Луганська	259,9	201,0	198,8	201,2	203,6	205,5
Львівська	435,6	410,3	331,3	370,0	377,8	388,5
Миколаївська	196,4	183,4	185,1	180,0	181,4	216,8
Одеська	596,7	554,2	516,9	506,6	527,3	530,9
Полтавська	718,9	696,4	703,8	714,2	735,8	810,5
Рівненська	209,3	172,0	137,4	115,6	112,8	114,1
Сумська	233,8	178,3	171,7	165,5	171,0	175,7
Тернопільська	52,2	46,2	45,5	42,7	96,5	103,1
Харківська	615,9	560,9	238,5	238,0	245,3	275,7
Херсонська	194,8	198,3	190,3	208,1	197,8	217,2
Хмельницька	145,3	127,9	122,9	133,8	158,9	158,3
Черкаська	409,6	279,8	271,1	274,7	274,2	281,8
Чернівецька	75,8	65,2	63,1	47,1	50,6	57,5
Чернігівська	94,8	88,4	234,1	421,9	437,0	436,3
м.Київ	6305,8	5376,8	5745,3	5657,6	5970,9	6087,1

Джерело: складено авторами на основі [7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Значну увагу дослідженням теоретичних і практичних аспектів інвестиційних процесів (у тому числі в аграрній сфері), впливу ПІІ на економічний розвиток України та її регіонів приділяли такі українські вчені: В.М. Алексійчук, О.І. Амоша, І.В. Безп'ята, Р.М. Безус, О.І. Бланк, М.П. Бутко, З.В. Варналій, О.С. Власюк, В.М. Гайдук, В.М. Геєць, А. Дж. Гітман, Б.М. Данилишин, М.Я. Дем'яненко, М.І. Долішній, М. Кеннон, М.І. Кісіль, Е.М. Лібанова, Е. Лоувен, Ю.О. Лупенко, П.М.Макаренко, Г.М.Марковіц, А.О.Мармоль, В.О.Мау, О.О.Непочатенко, А.Є. Никифоров, Н.І. Патица, А.А. Пересада, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, В.Г. Федоренко, Р. Харрод, Д. Хюбнер, А.В. Чупис та ін. Віддаючи належне здобутому вагомому науковому доробку вчених, широта та складність розглядуваної теми вимагають продовження досліджень, подальшої конкретизації набутих знань, більш всебічного та ґрунтованого вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є аналіз динаміки надходження сум ПІІ в економіку регіонів України (у тому числі в сільське, лісове та рибне господарство) в 2015–2019 рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У процесі здійснення адміністративної реформи особливого значення набувають проблеми регіональної економічної політики, в тому числі регіонального економічного розвитку. Економічний розвиток регіону є важливою складовою економічного розвитку держави. "Сильні регіони — сильний центр" — теза, яка стала лозунгом адміністративної реформи і повинна бути реалізована в процесі її проведення [6].

Дослідимо динаміку припливу ПІІ (акціонерного капіталу) в економіку України за регіонами в 2015–2019 рр. (табл. 1).

Аналіз даних показує, що в 2015–2019 рр. регіонами-лідерами за припливом сум ПІІ стабільно є такі: м. Київ з найбільшими частками надходження у загальному підсумку від 46,6%

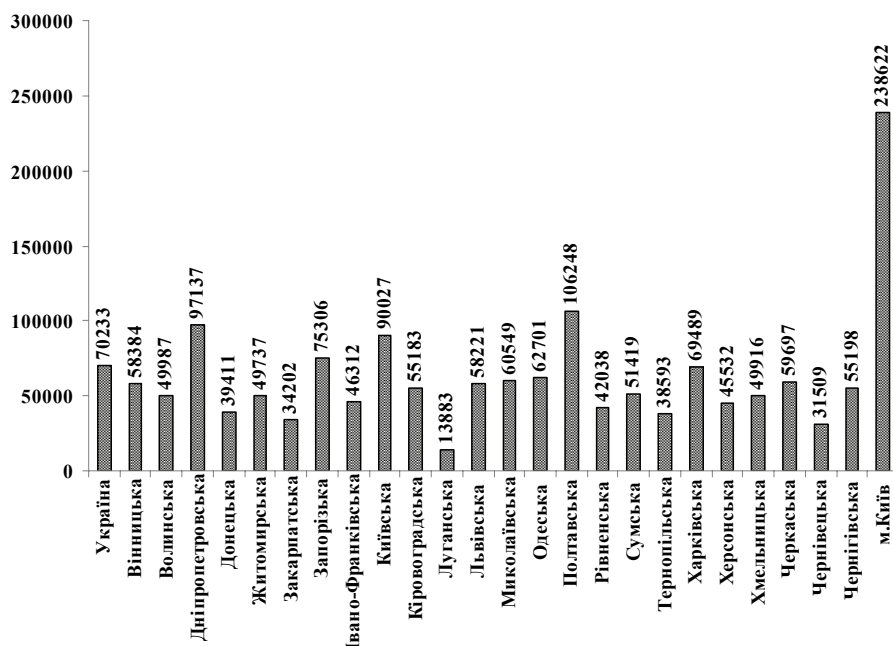

Рис. 1. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу населення у 2017 р., грн

Джерело: побудовано авторами на основі [9].

на початок 2015 р. до 52,9% у 2017 р. і 2019 р., Дніпропетровська (від 10,8% у 2019 р. до 15,1% у 2015 р.), Київська (від 4,6% у 2015 р. до 5,0% у 2016 р. та 2018 р.), Донецька (від 3,5% у 2018 р. до 6,1% у 2015 р.), Одеська (від 3,7% у 2015 р. до 4,1% у 2016 р.) області, тобто регіони із найбільшим рівнем виробництва та науковим потенціалом. Останні п'ять місць посідали Вінницька (від 0,6% у 2015—2018 рр. до 0,7% у 2019 р.), Рівненська (від 0,4% у 2018—2019 рр. до 0,6% у 2015—2016 рр.), Кіровоградська (0,2% у 2015—2018 рр.), Чернівецька (від 0,1% у 2018—2019 рр. до 0,2% у 2015—2017 рр.), Тернопільська (від 0,1% у 2015 р. і 2018 р. до 0,3% у 2019 р.) області. В Донецькій області частка зменшувалася з 6,1% (3-є місце) у 2015 р. до 3,5% (5-є місце) у 2018 р. Луганська область постійно посідала 11-е місце з частками 1,5% у 2015 р., 1,4% у 2016—2018 рр. та 1,3% у 2019 р.. Збройна агресія Російської Федерації на Сході країни не сприяла в цих областях активному залученню ПІІ — інвестори вважають, що там можливі великі ризики втрат. Загальні масштаби економічних втрат України, за оцінками експертів, суттєво різняться залежно від часу, періоду та методів оцінки. Так, Ю. Касперович оцінює втрати ВВП України внаслідок "гібридної" війни з РФ за 2014 — 2018 рр. від 60,9 до 203,3 млрд дол. США, А. Ослунд оцінював загальні економічні втрати від окупації територій у Донецькій та Луганській областях у 71,8 млрд дол. США, а О. Савченко — у 300 млрд дол. США [8, с. 43].

Для отримання узагальнюючих показників

динаміки обчислимо середні величини: середній рівень динамічного ряду, середній абсолютний приріст, середній темп зростання, середній темп приросту, абсолютне значення 1% приросту. Так, на початок 2019 р. у порівнянні з 2015 р. сума надходження ПІІ в економіку м. Київ зменшилася на 517,1 млн дол. США, тобто у 1,03 рази. У 2015 — 2019 рр. у середньому щорічно сума ПІІ складала 16695,8 млн дол. США. Щорічно сума ПІІ зменшувалася в середньому на 129,275 млн дол. США. Середній темп зростання показника складав 99,3%, а середній темп скорочення — 0,7%. Абсолютне значення 1% приросту суми ПІІ складало 163,439 млн дол. США. На початок 2019 р. у порівнянні з 2015 р. сума надходження ПІІ в економіку Чернігівської області збільшилася на 336,0 млн дол. США, тобто у 4,4 рази. У 2015—2019 рр. у середньому щорічно сума ПІІ складала 336,0 млн дол. США. Щорічно сума ПІІ збільшувалася в середньому на 84,0 млн дол. США. Середній темп зростання показника складав 144,6%, а середній темп приросту — 44,6%. Абсолютне значення 1% приросту суми ПІІ складало 4,296 млн дол. США. На початок 2019 р. у порівнянні з 2015 р. сума надходження ПІІ в економіку Харківської області зменшилася на 1036,0 млн дол. США, тобто у 2,6 рази. У 2015 — 2019 рр. у середньому щорічно сума ПІІ складала 1025,4 млн дол. США. Щорічно сума ПІІ зменшувалася в середньому на 255,475 млн дол. США. Середній темп зростання показника складав 79,0%, а середній темп скорочення — 21,0%. Абсолютне значення 1% приросту суми ПІІ складало 6,383 млн

дол. США.

У двадцяти регіонах середній темп скорочення сум ППІ в економіку складало від 21,0% (Харківська область) до 0,02% (Вінницька область). У Донецькій та Луганській областях — 13,7% і 6,8% відповідно. В Закарпатській, Хмельницькій, Запорізькій, Тернопільській та Чернігівській областях середній темп приросту сум ППІ складав відповідно 0,7%, 1,5%, 1,7%, 15,9 і 44,6%.

Соціально-економічний розвиток регіонів за напрямом "Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця" характеризує, зокрема, сума ППІ у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування (табл. 2).

Аналіз даних показує, що в 2015—2019 рр. регіонами-лідерами за припливом сум ППІ на одну особу населення в економіку регіонів стабільно є такі: м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Івано-Франківська області. Останню п'ятірку регіонів-аутсайдерів стабільно посідали Рівненська, Вінницька, Чернівецька, Кіровоградська, Тернопільська області.

На початок 2019 р. у порівнянні з 2015 р. сума надходження ППІ на одну особу населення в економіку Чернігівської області збільшилася на 342,2 дол. США, тобто у 4,6 рази. У 2015—2019 рр. у середньому щорічно сума ППІ на одну особу населення складала 255,24 дол. США. Щорічно сума ППІ зменшувалася в середньому на 85,55 дол. США. Середній темп зростання показника складав 146,5%, а середній темп приросту — 46,5%. Абсолютне значення 1% приросту суми ППІ складало 4,22 дол. США. На початок 2019 р. у порівнянні з 2015 р. сума надходження ППІ на одну особу населення в економіку Харківської області зменшилася на 370,6 дол. США, тобто у 2,5 рази. У 2015—2019 рр. у середньому щорічно сума ППІ на одну особу населення складала 379,72 дол. США. Щорічно сума ППІ зменшувалася в середньому на 92,65 дол. США. Середній темп зростання показника складав 79,4%, а середній темп скорочення — 20,6%. Абсолютне значення 1% приросту суми ППІ складало 2,38 дол. США.

У 2015—2019 рр. у трьох регіонах (м. Києві, Дніпропетровській і Київській областях) у середньому щорічно сума ППІ була більше середньої по країні. В шістнадцяти регіонах діапазон темпу скорочення суми ППІ на одну особу населення складав від 20,6% у Харківській області до 0,4% у Волинській області. У Донецькій і Луганській областях спостерігалось скорочення темпу приросту відповідно на 12,9% і 5,9%. В дев'яти регіонах діапазон темпу приросту суми ППІ на одну

особу населення складав від 0,4% у Херсонській області до 46,5% у Чернігівській області.

Соціально-економічний розвиток регіонів за напрямом "Економічна та соціальна згуртованість" характеризує, зокрема, валовий регіональний продукт (ВРП) у розрахунку на одну особу населення. ВРП є узагальнюючим показником розвитку економіки регіонів.

Дослідимо взаємозв'язок між ВРП на одну особу населення та суми ППІ (акціонерного капіталу) на одну особу населення в економіку України за регіонами у 2017 р. (рис. 1) за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Емпірична модель (без показників Донецької та Луганської областей) має вигляд:

$$y_x = 37487 + 62,772x - 0,0048x^2.$$

Значення коефіцієнту детермінації $R^2 = 0,8977$ свідчить про тісний кореляційний зв'язок між результуючою та факторною ознаками. Апроксимація моделлю є доброю, оскільки середня похибка апроксимації $MAPE \approx 16,9\%$.

Україна завжди вважалась аграрною країною і для економіки та суспільства велике значення мав стан розвитку сільських територій. У 1913 р. сільське населення складало 80,7% його загальної чисельності. Проте поступово його частка зменшувалась й у 1966 р. сільського населення стало менше (48,8%), ніж міського [10, с. 308]. Станом на 1 січня 2019 р. частка сільського населення в середньому по Україні знизилась до 30,59%. Хоча у деяких регіонах сільське населення переважає над міським: у Чернівецькій області його 56,80%, Івано-Франківській — 55,80%, Тернопільській — 54,71%, Рівненській — 52,51%. У Вінницькій області сільське населення складало 48,62%, у Волинській — 47,78%. Суттєво частка міського населення переважала сільське у Донецькій області і складала 90,82%, Луганській — 87,00%, Дніпропетровській — 83,91%, Харківській — 81,04% [11, с. 5].

Агропромисловий комплекс належить до базових, життєзабезпечуючих галузей, стан та ефективний розвиток яких безпосередньо впливає на функціонування всієї національної економіки. Ефективність фінансування аграрних підприємств є однією з ключових проблем розвитку економіки країн. рівень життя значної частини населення України. Недостатність власних коштів для фінансування своєї діяльності у сільськогосподарських підприємствах обумовлює пошук додаткових зовнішніх джерел фінансування, найбільш доступними серед яких є кредити банків [12, с. 27]. Скориставшись результатами капіталізації на український манер у вигляді суцільної приватизації об'єктів промисло-

Таблиця 3. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у сільському, лісовому та рибному господарстві за регіонами України в 2015–2019 рр. (на початок року; тис. дол. США)

Регіони	2015	2016	2017	2018	2019	01.07.2019
Україна	617000,0	502200,0	5862000,0	5786000,0	461173,1	525509,7
Вінницька	31103,9	25672,9	24230,8	19925,2	17306,1	18999,5
Волинська	15106,2	12602,2	12485,5	12968,6	17890,4	17707,8
Дніпропетровська	26590,2	15758,6	21885,8	25465,9	23157,5	23107,1
Донецька	11,5	4,0	0,8	0,7	...	...
Житомирська	16678,5	14389,2	18873,4	20018,4	21236,8	21600,0
Закарпатська	2887,7	2127,9	2222,3	2698,7	2721,9	2805,0
Запорізька	7088,8	5266,6	3809,3	3285,8	3422,6	3609,0
Івано-Франківська	78465,7	65599,9	63938,0	70097,3	68403,8	68356,5
Київська	90928,2	91818,0	82491,2	83955,8	73705,0	78362,8
Кіровоградська	9120,3	1468,7	1308,2	1956,0	1921,7	4151,1
Луганська	2369,1	930,8	844,7	820,3	826,7	861,0
Львівська	40692,6	37221,4	34802,9	32539,0	31766,2	35309,5
Миколаївська	7673,4	5341,0	5051,3	4329,0	8469,2	9977,0
Одеська	5876,1	2856,8	2640,8	1453,8	2161,8	2266,6
Полтавська	10099,4	11872,2	11002,0	13738,2	13633,4	13655,0
Рівненська	20894,0	8976,0	3777,0	2242,2	3221,1	3235,8
Сумська	8513,3	7756,4	6685,6	6556,4	6385,4	6424,3
Тернопільська	7636,4	6648,7	4317,6	4582,1	6175,0	6358,2
Харківська	21699,9	17217,9	12661,5	11020,7	17244,2	61505,6
Херсонська	23645,4	21973,9	21299,5	15757,3	8469,2	9977,0
Хмельницька	17423,5	10429,6	10059,0	10155,7	7136,7	7146,8
Черкаська	20564,8	16552,4	15522,2	17551,3	20209,5	19456,0
Чернівецька	10512,0	10133,8	9708,8	1186,5	2305,4	2367,0
Чернігівська	8706,4	10974,3	11036,4	11853,6	15845,0	19185,3
м.Київ	121144,1	94574,1	204800,0	203772,3	...	...

Примітка: ¹ Значення обсягів прямих іноземних інвестицій менших 0,1% до загального підсумку не наведено.

Джерело: складено авторами на основі [7] та офіційних сайтів Головних управлінь статистики областей та м. Києва.

вості великий бізнес України "поховав" усі надії на завершення індустріалізації, зосередивши свої зусилля на сировинних галузях економіки (нафта, газ, аграрний сектор) та фінансовому ринку. Саме представники останнього відіграють ключову роль у виробництві агропродовольчої продукції, зосередившись на тих її видах, які формують значну додану вартість та швидко зростання прибутку. Це позначилося на зростанні до частки питомої ваги продукції агропродовольчого сектору в структурі ВВП та у структурі загального експорту України. Таким чином, утворилася ресурсна орієнтація вітчизняного агропродовольчого сектору в системі глобальних економічних відносин [13, с. 3]. Має місце структурний перегин: гіпертрофований розвиток отримали галузі рослинництва, зорієнтовані на виробництво експортоорієнтованої сільськогосподарської сировини, а в окремих регіонах поголів'я вилогої рогатої худоби є меншим, ніж у часи Другої світової війни [14, с. 11–12]. Сировинна спеціалізація експорту унеможливорює сталий розвиток економіки, який має бути стратегічною метою України. Ключовим завданням, яке стоїть перед державою, є перехід від сировинно-торгової моделі економіки до виробничо-інвестиційної.

Дослідимо динаміку припливу сум ППІ (акціонерного капіталу) в сільському, лісовому та рибному господарстві за регіонами України в 2015–2019 рр. (табл. 3).

Аналіз даних показує, що в 2015–2019 рр. лідерами за припливом сум ППІ в сільське, лісове та рибне господарство стабільно є м. Київ (у 2015–2018 рр.) з найбільшими частками надходження у загальному підсумку від 20,0% у 2015 р. до 35,3% у 2018 р., Київська (від 14,1% у 2017 р. до 18,4% у 2016 р.), Івано-Франківська (від 10,9% у 2017 р. до 18,3% у 2019 р.), Львівська (від 5,6% у 2018 р. до 8,5% у 2019 р.), Вінницька (від 3,4% у 2018 р. до 5,2% у 2016 р.), Дніпропетровська (3,2% у 2016 р. до 6,2% у 2019 р.) області. Останні п'ять місць посідали Закарпатська (від 0,4% у 2016–2017 рр.), Одеська (від 0,3% у 2018 р. до 0,6% у 2016 р. і 2019 р.), Кіровоградська (0,2% у 2017 р. до 1,5% у 2015 р.), Луганська (від 0,1% у 2017–2018 рр. до 0,4% у 2015 р.), Донецька області.

У п'яти областях спостерігався темп приросту надходження сум ППІ в сільське, лісове та рибне господарство: Чернігівської — на 16,1%, Полтавської — на 7,8%, Житомирської — на 6,2%, Волинської — на 4,3%, Миколаївської — на 2,5%. Так, на початок 2019 р. у порівнянні з

Таблиця 4. Частка прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в сільському, лісовому та рибному господарстві у загальному обсязі інвестицій за регіонами України в 2015–2019 рр. (на початок року; відсотків)

Регіони	2015	2016	2017	2018	2019	01.07.2019
Україна	1,6	1,6	1,9	1,8	1,4	1,6
Вінницька	13,9	13,7	13,5	10,0	10,0	8,3
Волинська	5,6	5,1	4,9	5,2	6,7	6,3
Дніпропетровська	0,5	0,4	0,6	0,7	0,7	0,6
Донецька	0,5	0,2	0,1	0,1	... ¹	... ¹
Житомирська	6,4	6,5	8,7	8,8	9,1	8,8
Закарпатська	0,9	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
Запорізька	0,8	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4
Івано-Франківська	8,5	7,8	7,7	7,7	7,6	7,7
Київська	5,2	5,8	5,4	5,3	4,6	4,8
Кіровоградська	12,9	2,8	2,2	2,8	2,8	5,6
Луганська	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Львівська	3,7	3,6	4,2	3,5	3,3	3,6
Миколаївська	3,4	2,5	2,4	2,1	4,1	4,4
Одеська	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2
Полтавська	1,0	1,2	1,1	1,4	1,3	1,2
Рівненська	8,6	4,5	2,4	1,7	2,5	2,4
Сумська	3,2	3,9	3,5	3,6	3,5	3,4
Тернопільська	13,7	13,5	9,0	10,2	6,1	5,9
Харківська	1,3	1,1	2,0	1,7	2,6	8,4
Херсонська	11,4	10,4	10,6	7,2	4,1	4,4
Хмельницька	9,2	6,3	6,4	5,9	3,6	3,6
Черкаська	4,0	4,8	4,6	5,2	6,1	5,7
Чернівецька	15,3	17,1	17,0	2,8	5,1	4,6
Чернігівська	8,7	11,9	4,6	2,8	3,6	4,4
м.Київ	0,7	0,6	1,2	1,2	... ¹	... ¹

Примітка: ¹ Див. виноску до таблиці 3

Джерело: складено і розраховано авторами на основі [7] та офіційних сайтів Головних управлінь статистики областей та м. Києва.

2015 р. обсяг надходження суми ПІІ в сільське, лісове та рибне господарство Чернігівської області збільшився на 7138,6 тис. дол. США, тобто у 1,8 рази. У 2015 — 2019 рр. у середньому щорічно обсяг суми ПІІ складав 11683,14 тис. дол. США. Щорічно обсяг суми ПІІ збільшувався в середньому на 1784,65 тис. дол. США. Абсолютне значення 1% приросту обсягу суми ПІІ складало 118,536 тис. дол. США. На початок 2018 р. у порівнянні з 2015 р. обсяг надходження суми ПІІ в сільське, лісове та рибне господарство м. Києва збільшився на 82628,2 тис. дол. США, тобто у 1,7 рази. У 2015 — 2018 рр. у середньому щорічно обсяг суми ПІІ складав 156072,6 тис. дол. США. Щорічно обсяг суми ПІІ збільшувався в середньому на 27542,733 тис. дол. США. Середній темп зростання показника складав 118,9%, а середній темп скорочення — 18,9%. Абсолютне значення 1% приросту обсягу суми ПІІ складало 2048,0 тис. дол. США.

У двадцяти регіонах спостерігався темп скорочення надходження сум ПІІ в сільське, лісове та рибне господарство, зокрема, у Черкаській області — на 0,4%, Закарпатській — на 1,5%, Івано-Франківській і Дніпропетровській — на 3,4%, Чернівецькій — на 31,6%, Кірово-

градській — на 32,2%, Рівненській — на 37,3%. Так, на початок 2019 р. у порівнянні з 2015 р. обсяг надходження суми ПІІ в сільське, лісове та рибне господарство Рівненської області зменшився на 17672,9 тис. дол. США, тобто у 6,5 рази. У 2015 — 2019 рр. у середньому щорічно обсяг суми ПІІ складав 7822,06 тис. дол. США. Щорічно обсяг суми ПІІ зменшувався в середньому на 4418,225 тис. дол. США. Абсолютне значення 1% приросту обсягу суми ПІІ складало 22,422 тис. дол. США.

За найбільшими частками сум ПІІ (акціонерного капіталу) в сільському, лісовому та рибному господарстві у загальному обсязі інвестицій за регіонами України в 2015 — 2019 рр. лідерами є такі області: Вінницька (від 10,0% у 2018—2019 рр. до 13,9% у 2015 р.), Тернопільська (6,1% у 2019 р. до 13,7% у 2015 р.), Чернівецька (2,8% у 2018 р. до 17,1% у 2016 р.), Житомирська (6,4% у 2015 р. до 9,1% у 2019 р.), Херсонська (4,1% у 2019 р. до 11,4% у 2015 р.), Івано-Франківська (7,6% у 2019 р. до 8,5% у 2015 р.). Останні п'ять місць посідали такі області: Закарпатська (0,7% у 2016—2017 рр. до 0,9% у 2015 р.), Запорізька (0,4% у 2017—2019 рр. до 0,8% у 2015—2016 рр.), Дніпропетровська (0,4% у 2016 р.

до 0,7% у 2018—2019 рр.), Одеська (0,1% у 2018 р. до 0,4% у 2015 р.), Луганська (0,2% у 2016—2019 рр. до 0,4% у 2015 р.), Донецька (менше 0,1% у 2019 р. до 0,5% у 2015 р.) (табл. 4).

Деревообробна галузь економіки має стати структуроутворюючим ядром розвитку лісозабезпечених регіонів непромислової спеціалізації. Так, у Поліський і Карпатський економічних регіонах лісове господарство та переробка деревини є базовими галузями господарського комплексу. Чітка висхідна тенденція в динаміці ПІІ у переробні ланки лісового сектора мала у 2010—2014 рр. і після дворічного падіння обсягів іноземних інвестиційних вливань почала спостерігатися у 2016—2018 рр.. Зокрема, в 2010 р. сума ПІІ становила 443 млн дол. США, у 2014 р. — 534 млн дол. США, у 2016 р. — 401 млн дол. США, у 2018 р. — 536 млн дол. США [15, с. 6].

Значна диспропорційність у рівнях розвитку регіонів України (ВРП, зайнятість, промислова продукція, продукція будівництва, експорт і імпорт товарів, капітальні інвестиції, ПІІ, середня заробітна плата, особистий дохід) засвідчує неінклюзивність існуючої моделі національної економіки. Надмірно високі рівні диференціації середньодушових показників розподілу матеріального капіталу (інвестицій) та валового випуску поєднуються із вельми помірною диференціацією рівнів доходів, що є показником значного розриву між економічною результативністю регіонів та якістю життя регіональних громад. Показовою є вкрай висока частка м. Києва за кожним із показників, що відображає надмірний рівень централізації економіки [16, с. 16].

Проблеми залучення ПІІ в економіку України та Одеської області розглядалися також авторами статті [17].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

— у сучасний період нестабільної національної економіки особливого значення набуває ефективна регіональна інвестиційна політика, яка повинна зменшити негативні наслідки територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку, позитивно вплинути на розвиток регіонів в умовах глобалізації. Незначні масштаби суми ПІІ в сільське, лісове та рибне господарство не мають суттєвого впливу на стан його функціонування і не сприяють розв'язанню пріоритетних завдань розвитку;

— на активізацію залучення ПІІ в економіку регіонів суттєво впливає стан їх інвестиційної привабливості. Одним з механізмів ефективного впровадження ринкових умов є реалізація Програм соціально-економічного та культурного розвитку областей, в яких окреслені пріоритетні цілі, основні завдання та заходи економічного (зокрема, інвестиційної політики та зовнішньоекономічної діяльності), соціального та культурного розвитку регіонів на короткостроковий період з урахуванням сучасних реформ децентралізації;

— для системного відродження сільських територій України необхідно стимулювати залучення ПІІ, які впливають, зокрема, на можливості структурної перебудови сільського господарства, ефективність залучення в міжнародний поділ праці, впровадження сучасних інноваційних технологій, зростання обсягів виробництва одночасно з покращенням якості продукції, на раціональне природокористування та відновлення природних ресурсів;

— не сприяють значному припливу іноземного інвестування, зокрема, висока ризиковість галузі з відносно низьким рівнем прибутковості порівняно з іншими галузями економіки, уповільнена оборотність коштів на виробничій стадії, відсутність дієвих заходів щодо створення сприятливих умов для експорту сільськогосподарської продукції.

4 жовтня 2019 року Верховна Рада України схвалила затверджену Урядом п'ятирічну Програму діяльності Кабінету Міністрів України (постанова від 29.09.2019 № 849). Програмою визначено пріоритетні цілі Уряду, шляхи їх досягнення та встановлено до кожної цілі ключові показники ефективності. В Програмі заплановано, зокрема, таке:

— зростання економіки (ВВП) за цей період на 40%. Для цього в наступному році треба зрости на 5%, і кожний наступний рік — на 7%;

— залучення 50 млрд дол. США іноземних інвестицій;

— усі надходження мають поділятися за принципом: 70% — інвестування в розвиток економіки і 30% — на соціальні програми;

— скорочення державного боргу по відношенню до ВВП до 40% на кінець 2024 р.;

— забезпечення дієвої фінансової підтримки експорту за рахунок ефективного функціонування Експортно-кредитного агентства в Україні. Створення умов для зменшення сировинної спрямованості експорту, збільшення обсягів та питомої ваги в його структурі товарів з середнім та високим рівнем переробки та доданої вартості [18].

Подальшого дослідження потребує аналіз умов підвищення рівня інвестиційної привабливості іноземного інвестування в сільське, лісове та рибне господарство, розширення та поглиблення євроінтеграційних інвестиційних зв'язків.

Література:

1. Кундєєва Г.О., Андреюк Н.В. Стан та тенденції залучення іноземних інвестицій в економіку України / Г.О. Кундєєва, Н.В. Андреюк // Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Вінниця: ВНТУ, 2013. — 368 с. — С. 180—182.
2. Полетаєв О.О. Фінансові аспекти залучення іноземних інвестицій в економіку України / О.О. Полетаєв // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 10. — С. 21—27.
3. Зовнішній борг України на кінець II кварталу 2019 року / Статистика зовнішнього сектору // Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36693528>
4. Рябошлик В. Незручні думки щодо НБУ та Уряду. Україні давно переходити на валюту євро. Навіщо економічне зростання, коли є доларові надвідсотки / В. Рябошлик // Економіст. — 2019. — № 6. — С. 13—16.
5. Патица Н.І. Іноземні інвестиції в сільському господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток [Електронний ресурс] / Н.І. Патица // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 5. — С. 26—31. — Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/7.pdf
6. Корж Н.В., Бондарчук С. Проблеми регіонального економічного розвитку в контексті ринкових реформ / Н.В. Корж, С. Бондарчук // Восьма Міжнародна науково-практична інтернет-конференція "Актуальні проблеми сучасної науки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intkonf.org/2008/09/page/3/>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Пашков М., Машовець К., Гончар М. [та ін.] Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання / М. Пашков, К. Машовець, М. Гончар [та ін.] // Національна безпека і оборона. — 2019. — № 1 — 2. — С. 2—109.
9. Валовий регіональний продукт у 2017 році: стат. зб. / За ред. І.М. Нікітіної // Державна служба статистики України. — Київ, 2019. — 158 с. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf
10. Статистичний щорічник України за 2017 рік / За ред. І.Є. Вернера // Державна служба статистики України. — Київ, 2018. — 541 с. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf
11. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 / [відп. за вип. М.Б. Тімоніна] // Державна служба статистики України. — 2019. — 83 с. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
12. Безус Р.М., Маніло А.В. Особливості банківського фінансування аграрних підприємств / Р.М. Безус, А.В. Маніло // Агросвіт. — 2014. — № 1. — С. 27 — 30. — Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2014/7.pdf
13. Павлов О.І. Без розвинутого сільського розвитку Україна не має майбутнього! / О.І. Павлов // Економіст. — 2019. — № 2. — С. 2—6. — Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/17953-oleksandr-pavlov-bez-rozvinutogo-slskogo-rozvitku-ukrayina-ne-maye-maybutnogo.html>
14. Голян В.А. Сфера природокористування у технологічно периферійній Україні. Які інституціональні перетворення на часі / В.А. Голян // Економіка. — 2018. — № 12. — С. 11—12.
15. Голян В.А. Яким буде новий цикл у лісовій політиці України? / В.А. Голян // Економіст. — 2019. — № 6. — С. 1—12.
16. Жаліло Я.А., Жук В.І., Снігова О.Ю., Філіпенко А.О., Шевченко О.В. Нова регіональна політика для нової України: Аналітична доповідь / Я.А. Жаліло, В.І. Жук, О.Ю. Снігова, А.О. Філіпенко, О.В. Шевченко // Ін-т суспільно-економічних досліджень. — Київ, 2017. — 76 с. — Режим доступу: https://iser.org.ua/uploads/pdf/big%20Reg%20politic%20na%20sayt_.pdf
17. Чернишев В.Г., Окара Д.В., Ковальова І.А. Аналіз прямих іноземних інвестицій в економіку Одеської області / В.Г. Чернишев, Д.В. Окара, І.А. Ковальова // Ефективна економіка [Електронне наукове фахове видання]. — 2019. — № 9. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7125>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.6.53
18. Програма діяльності Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] / Урядовий портал. — Режим доступу: <https://program.kmu.gov.ua/>

References:

1. Kundieieva, H.O. and Andreiuk, N.V. (2013), "Status and tendencies of attraction of foreign investments in the economy of Ukraine", Suchasni tendentsii rozvytku finansovykh ta innovatsijno-investytsijnykh protsesiv v Ukraini: Materialy

mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Current Trends in the Development of Financial and Innovation and Investment Processes in Ukraine: Proceedings of an International Scientific and Practical Conference], VNTU, Vinnytsia, Ukraine, pp. 180—182.

2. Polietaiev, O.O. (2013), "Financial aspects of attracting foreign investments in the economy of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 21—27.

3. National Bank of Ukraine (2019), "Ukraine's external debt at the end of Q2 2019", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=-36693528> (Accessed 15 Oct 2019).

4. Riaboshlyk, V. (2019), "Annoying thoughts about the NBU and the Government. Ukraine has long been switching to the euro. Why economic growth when there are dollar surpluses", *Ekonomist*, vol. 6, pp. 13—16.

5. Patyka, N.I. (2018), "Foreign investments in Ukrainian agriculture: current state and impact on its development", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 26—31, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/7.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

6. Korzh, N.V. and Bondarchuk, S. (2008), "Problems of regional economic development in the context of market reforms", *Vos'ma Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia "Aktual'ni problemy suchasnoi nauky"* [Eighth International Scientific and Practical Internet Conference "Actual Problems of Modern Science"], available at: <http://intkonf.org/2008/09/page/3/> (Accessed 15 Oct 2019).

7. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 27 July 2018).

8. Pashkov, M. Mashovets', K. and Honchar, M. (2019), "Donbass war: realities and prospects of settlement", *Natsional'na bezpeka i oborona*, vol. 1—2, pp. 2—109.

9. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Gross regional product in 2017", available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf (Accessed 15 Oct 2018).

10. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2017", available at: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (Accessed 15 Oct 2018).

11. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Population of Ukraine as of January 1, 2019", available at: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (Accessed 15 Oct 2018).

12. Bezus, R.M. and Manilo, A.V. (2014), "Features of bank financing of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 1, pp. 27—30, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2014/7.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

www.agrosvit.info/pdf/1_2014/7.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

13. Pavlov, O.I. (2019), "Without developed rural development, Ukraine has no future!", *Ekonomist*, vol. 2, pp. 2—6, available at: <http://ua-ekonomist.com/17953-oleksandr-pavlov-bez-rozvinutogo-slskogo-rozvitku-ukrayina-ne-maye-maybutnogo.html> (Accessed 15 Oct 2019).

14. Holian, V.A. (2018), "Sphere of nature management in technologically peripheral Ukraine. What are the institutional transformations in time", *Ekonomika*, vol. 12, pp. 11—12.

15. Holian, V.A. (2019), "What will be the new cycle in Ukraine's forest policy?", *Ekonomist*, vol. 6, pp. 1—12.

16. Zhalilo, Ya.A. Zhuk, V.I. Snihova, O.Yu. Filipenko, A.O. and Shevchenko, O.V. (2017), *Nova rehional'na polityka dlia novoi Ukrainy* [New Regional Policy for a New Ukraine: An Analytical Report], In-t suspil'no-ekonomichnykh doslidzhen', Kyiv, Ukraine, available at: https://iser.org.ua/uploads/pdf/big%20Reg%20politic%20na%20sayt_.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

17. Chernyshev, V.H. Okara, D.V. and Koval'ova, I.L. (2019), "Analysis of foreign direct investment in the economy of Odessa region", *Efektivna ekonomika*, vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7125> (Accessed 15 Oct 2019).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "Program of activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: <https://program.kmu.gov.ua/> (Accessed 30 Sept 2019).

Стаття надійшла до редакції 22.10.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.432:620.925:58

Н. В. Пришляк,

к. е. н., доцент, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0002-0544-1441

В. М. Балдинюк,

к. е. н., доцент, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0001-7421-0295

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.47

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК СИРОВИНИ ДЛЯ ПЕРЕРОБКИ НА БІОПАЛИВА

N. Prishlyak,

PhD in Economics, Associate Professor, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsya

V. Baldyniuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsya

EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION AS A FEEDSTOCK FOR BIOFUELS PRODUCTION

У статті досліджено динаміку виробництва біоетанолу у світі. Проаналізовано, основних виробників біоетанолу у 2018 році. Сформовано критерії вибору сировини для виробництва біоетанолу. Охарактеризовано потенційні види сировини для виробництва біоетанолу у залежності від кліматично-географічної зони. Визначено основні вимоги до сировини для виробництва біоетанолу. Проаналізовано орієнтовний вихід біоетанолу з різних видів сировини. Побудовано графік динаміки виробництва зернових культур в Україні. Визначено провідних виробників кукурудзи у світі. Проаналізовано динаміку виробництва кукурудзи в Україні. Визначено позитивні аспекти використання цукрових буряків як сировини для виробництва біоетанолу. Проаналізовано динаміку посівних площ цукрових буряків в Україні. Визначено обсяги посівних площ цукрових буряків і ціни на цукор в Україні. Узагальнено позитивні аспекти використання цукрових буряків як сировини для виробництва біоетанолу. Запропоновано комплекс заходів щодо стабілізації бурякоцукрової галузі в Україні. Проаналізовано динаміку виробництва цукрової тростини у світі. Узагальнено позитивні аспекти використання цукрової тростини як сировини для виробництва біоетанолу. Проаналізовано можливість використання енергетичних культур (світчграс, міскантус) як ефективної непродовольчої сировини для виробництва біоетанолу.

Ukraine's agriculture plays a leading role in ensuring the food and energy security of the country at the expense of its bioenergy potential. Although having significant biomass of agricultural production, the agricultural sector of the country demonstrates the slow development of enterprises and production of final products — biofuels. The use of bioenergy potential in agriculture is seen as one of the elements of a sustainable development strategy. The issues of energy saving use is characterized by considerable diversity and it is necessary to strategically focus on the efficient use of production capacities with optimal energy costs. Improving the standard of living of the population and its socio-economic well-being will largely depend on the rational use of energy and natural resource potential, at the current stage of management it is of particular relevance. The dynamics of bioethanol production in the world has been investigated in the article. The main bioethanol producers in 2018 have been analyzed. Criteria for the selection of feedstock for the production of bioethanol have been formed. Potential feedstock for bioethanol production, depending on the climatic and geographical zone, have been characterized. The basic requirements for feedstock for the production of bioethanol have been identified. The estimated yield of bioethanol from various types of feedstock has been analyzed. A graph of the dynamics of grain production in Ukraine has been built. The world's leading corn producers have been identified. The dynamics of corn production in Ukraine has been analyzed. The opportunities of using sugar beets as raw materials for bioethanol production have been identified. The dynamics of cultivated areas of sugar beets in Ukraine has been analyzed. Sown areas of sugar beets and sugar prices in Ukraine have been determined. The positive aspects of using sugar beets as a feedstock for bioethanol production have been identified. A set of measures to stabilize the beet sugar industry in Ukraine has been

proposed. The dynamics of sugar cane production in the world has been analyzed. Overview of positive aspects of the use of sugar cane as raw material for the production of bioethanol has been produced. The possibility of using energy crops (Switchgrass, Miscanthus) as an effective non-edible feedstock for the production of bioethanol has been analyzed.

Ключові слова: ефективність, сировина, переробка, біопалива, біоетанол, біоенергетика.
Key words: efficiency, feedstock, processing, biofuels, bioethanol, bioenergy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство України відіграє провідну роль у забезпеченні продовольчої і енергетичної безпеки держави за рахунок свого біоенергетичного потенціалу. Хоча маючи значну наявну біомасу сільськогосподарського виробництва, аграрний сектор країни демонструє повільний розвиток підприємств та виробництва кінцевої продукції — біопалива. Використання біоенергетичного потенціалу сільського господарства вбачається одним із складових елементів стратегії сталого розвитку.

У свою чергу, впровадження інтенсивних енергоощадних та безвідходних технологій в економіку країни, раціональне та ефективне використання біоресурсного потенціалу вимагатиме реалізації комплексу техніко-технологічних заходів і застосування системи державних механізмів, що забезпечує зростання їх ролі у країні. Адже гармонійний розвиток економіки неможливий без енергетичного забезпечення, що передбачає формування комплементарної економічної політики у сфері енергетики.

Відтак, основними факторами, які спонукають світову спільноту до виробництва біологічного палива, є ціновий та екологічний. Оскільки найважливішою і найціннішою особливістю біопалива є його відновлюваний характер, що створює можливості для аграрного сектора виступати їх виробником та споживачем.

Зокрема одним із головних та першочергових завдань у системі управління енергетикою

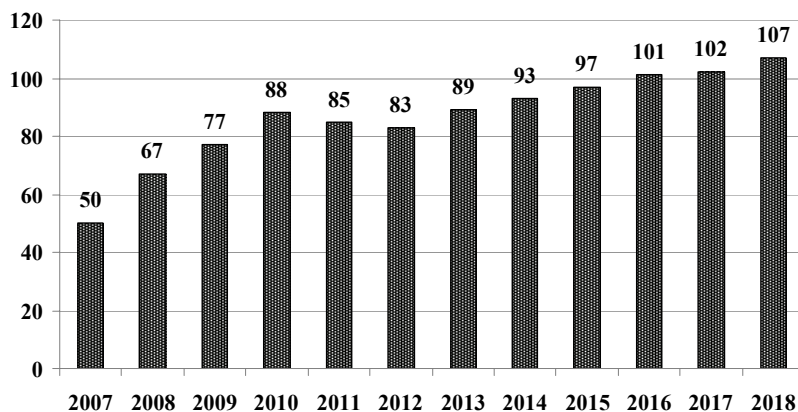
країни для її подальшого розвитку виступає розроблення та реалізації політики повного забезпечення наявних потреб України в паливно-енергетичних ресурсах за умов дотримання вимог їх раціонального використання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Комплекс фундаментальних досліджень із вирішення питань розвитку біотехнологічних виробництв, використання біомаси сільськогосподарських культур на енергетичні цілі та регулювання щодо формування конкурентоспроможного виробництва біопалив широко розкрили у своїх наукових працях вітчизняні та зарубіжні вчені: Я. Блюм, О. Варченко, О. Гауфе, Г. Гелетука, В. Дубровін, Т. Железна, Г. Забарний, Г. Калетнік, С. Кваша, М. Малік, В. Месель-Веселяк, С. Олійнічук, Б. Панасюк, М. Роїк, П. Саблук, В. Семенов, О. Шпикуляк, О. Шпичак та інші. Проблеми виробництва біопалива та забезпечення продовольчої безпеки досліджували такі вчені: Береговий В., Гончарук І., Гончарук Т., Климчук О., Скорук О., Шпикуляк О. Шпичак О.М. та ін., однак подальшого дослідження потребує обґрунтування ефективності виробництва сільськогосподарської продукції як сировини для переробки на біоетанол.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів ефективності виробниц-

Рис. 1. Динаміка виробництва біоетанолу у світі, млрд л

Джерело: сформовано авторами за даними International Energy Agency [4].

тва сільськогосподарської продукції як сировини для виробництва біопалива. Це передбачає аналіз ефективності виробництва потенційних видів сировини, а саме цукровмісних та крохмалевмісних сільськогосподарських культур, а також визначення видів сировини, що найефективніше використовувати для виробництва біопалива в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Біоетанол — продукт біоконверсії вуглеводмісної сировини (біомаса та/або органічні фракції відходів) з регламентованою кількістю супутніх та денатуруючих домішок [2]. Нині у світі біоетанол є одним з найпоширеніших видів рідкого біопалива, використання якого як палива дозволяє подолати енергетичну залежність та суттєво знижує негативний вплив навколишнє середовище у порівнянні з використанням традиційних палив.

Біоетанол отримують шляхом процесу біоконверсії (ферментації — біохімічного пере-

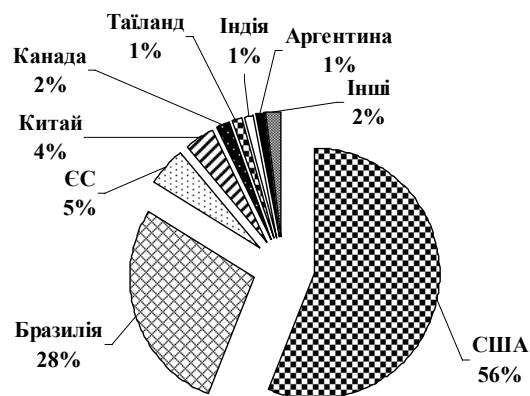

Рис. 2. Основні виробники біоетанолу, 2018 р.

Джерело: сформовано авторами за даними International Energy Agency [4].

творення біомаси) чи з використанням тепла і хімічних речовин (термохімічна конверсія).

Протягом останніх 10 років спостерігається стрімке зростання обсягів виробництва біоетанолу у світі (рис. 1). У 2018 році виробництво біоетанолу у світі зросло

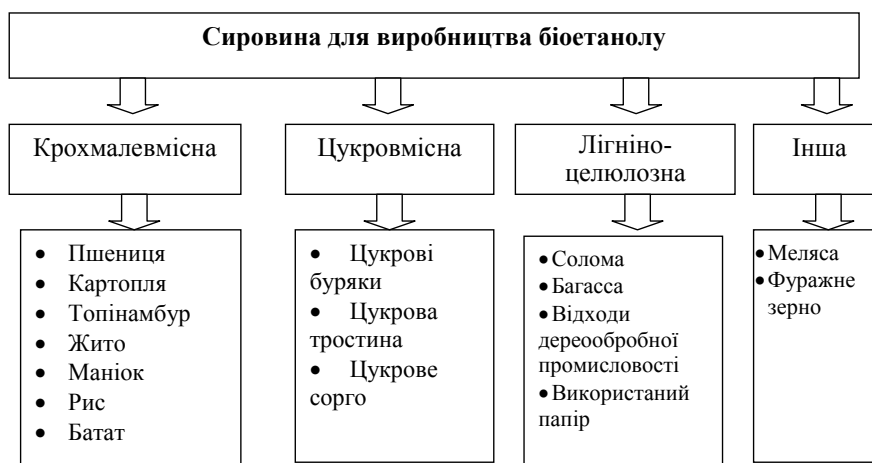

Рис. 3. Види сировини для виробництва біоетанолу

Джерело: сформовано авторами на основі опрацьованої літератури.

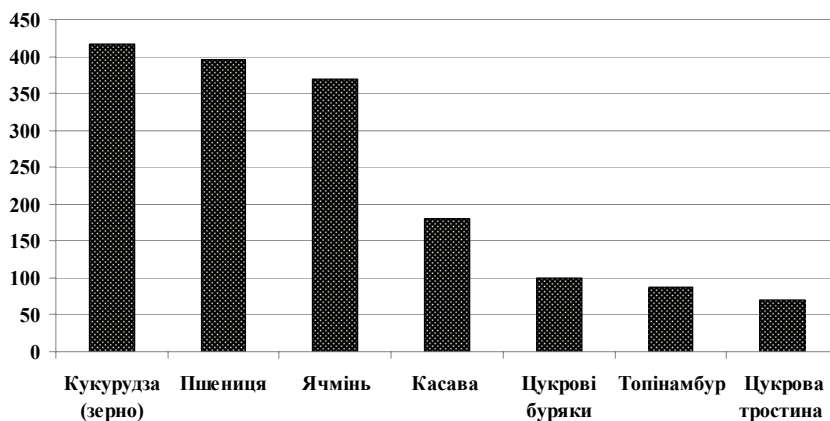
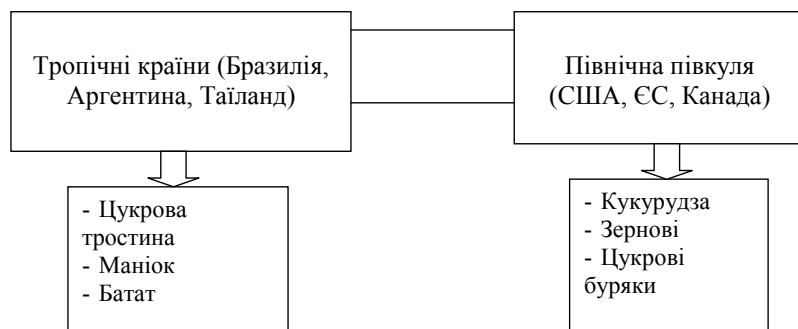

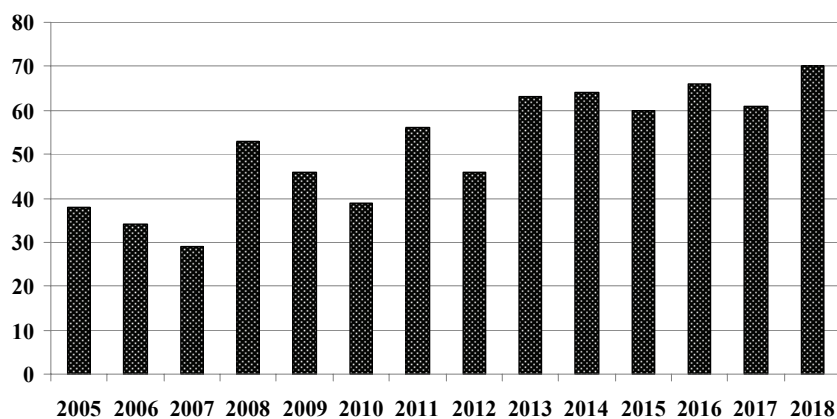
Рис. 4. Орієнтовний вихід біоетанолу з біосировини, л з 1 т

Джерело: сформовано авторами на основі опрацьованої літератури [6].

Рис. 5. Сировина для виробництва біоетанолу у залежності від кліматично-географічної зони

Джерело: сформовано авторами на основі опрацьованої літератури [6; 7].

Рис. 6. Динаміка виробництва зернових в Україні

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

маже вдвічі у порівнянні з 2008 р. і становило 107 млрд л.

З початку 2000-х років розвиток світових ринків біопалива стимулювалося політикою, спрямованою на підтримку їх виробництва і використання. Спочатку політика була мотивована поєднанням факторів, включаючи стимули, спрямовані на забезпечення енергетичної та екологічної безпеки. Державна підтримка біопаливної промисловості полягає в обов'язковій вимозі додавання біоетанолу до бензинів, звільненні від податків, та інвестиційній підтримці. Завдяки ефективній державній підтримці такі країни як США, Бразилія Франція та Німеччина досягли значного зростання обсягів виробництва та споживання біоетанолу та стали світовими лідерами у цій галузі (рис. 2).

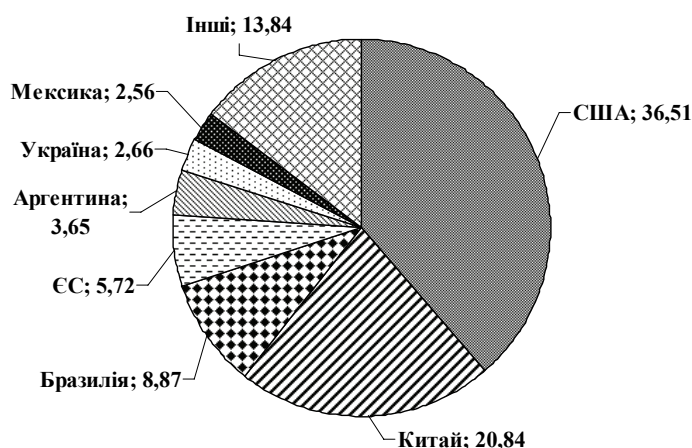
Сировиною для виробництва біоетанолу можуть бути цукро- та крохмалевмісні рослини або лігніноцелюозна біомаса [6]. У світовій практиці ринок біоетанолу формується на основі використання таких енергетичних сільськогосподарських культур: цукрова тростина, кукурудза, пшениця, жито, ячмінь, цукрові буряки, цукрове сорго, топінамбур, касава, батат, картопля (рис. 3).

Основними вимогами до сировини для виробництва біоетанолу є: низька собівартість, зручність та низькі затрати при переробці, високий вихід біоетанолу із 1 т сировини та з 1 га, позитивний баланс енергії, низькі затрати при транспортуванні. Від виду сировини та кількості накопиченого у ній крохмалю, цукрів чи глюкози залежить складність біоконверсії та обсяги отримання біоетанолу. Орієнтовні дані виходу біоетанолу після ферментації біосировини представлено на рисунку 4.

Вибір культури, що має найвищу економічну та екологічну ефективність при вирощуванні та переробці її на біоетанол, найбільшою мірою залежить від географічного розташування країни, наявності родючих ґрунтів, сумарної кількості опадів та сонячного випромінювання [5]. Основні культури, що використовуються для виробництва біоетанолу у різних країнах наведено на рисунку 5.

У структурі біосировини придатної для виробництва біоетанолу в Україні провідну частку становлять зернові культури, цукрові буряки та меляса, менш вагому — картопля, топінамбур, цикорій.

Серед зернових культур, що вирощуються в Україні, значна частка припадає на пшеницю, кукурудзу, ячмінь, жито, овес, просо, сорго. Значною мірою на обсяги виробництва зерна впливають кон'юнктура ринку перед процесом посіву та погодні умови при вирощуванні культур. Зважаючи на це обсяги виробництва зернових коливаються з року в рік. Валовий збір зернових в Україні протягом останніх 10 років має тенденцію до зростання і загалом коливається у межах 55—60 млн т (рис. 6). У 2018 році вдалось досягти рекордно високого урожаю зернових в обсязі 70,1 млн т.

Рис. 7. Провідні виробники кукурудзи у світі у 2017/2018 МР

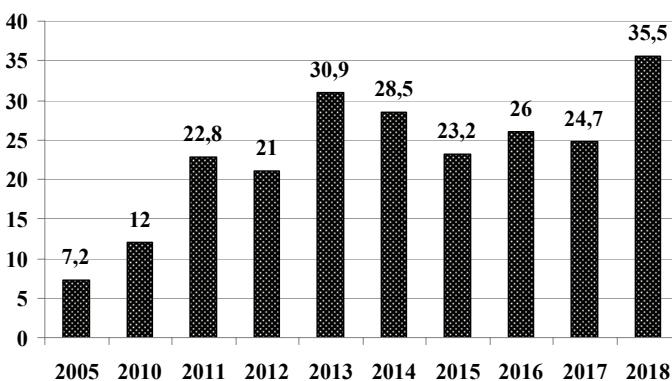
Джерело: сформовано авторами за даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН [3].

Україна стабільно входить до десятки найбільших світових виробників зерна і до трійки найпотужніших його світових експортерів. Основні поставки українського агросектору на світові ринки — це пшениця, кукурудза і ячмінь, які сумарно складають майже 3/4 всього зернового експорту України. За даними Міністерства сільського господарства США (USDA), у 2018/19 році у світі зібрали 734 мільйони тонн — майже на 30 млн т менше, ніж у 2017/2018 році. Росія, США та Канада є найбільшими експортерами зерна у світі. РФ у 2018/2019 маркетинговому році експортувала 35 млн тонн, США — 29, Канада — 24. Україна у 2018/2019 МР переправила за кордон 17,6 млн тонн.

Проте, зважаючи на залежність від імпорту енергоносіїв, погіршення екологічної ситуації, високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, більш доцільним є переробляти вирощену сировину в Україні на біоетанолу.

Варто зауважити, що при переробці зернових на біоетанол дискусія щодо доцільності використання продовольчої сировини на виробництво біопалива не є актуальною. Це пов'язано з тим, що на виробництво біоетанолу потрібно використовувати лише крохмальну частину зерна, а побічний продукт у вигляді післяспиртової барди, яка містить поживний та корисний білок можна використовувати для відгодівлі великої рогатої худоби, свиней, птиці, малих сільськогосподарських тварин, риби тощо.

Найбільш поширеною у світі зерновою культурою для виробництва біоетанолу є кукурудза. Вона посідає особливе місце у вітчизняному і світовому виробництві зерна. Останні-

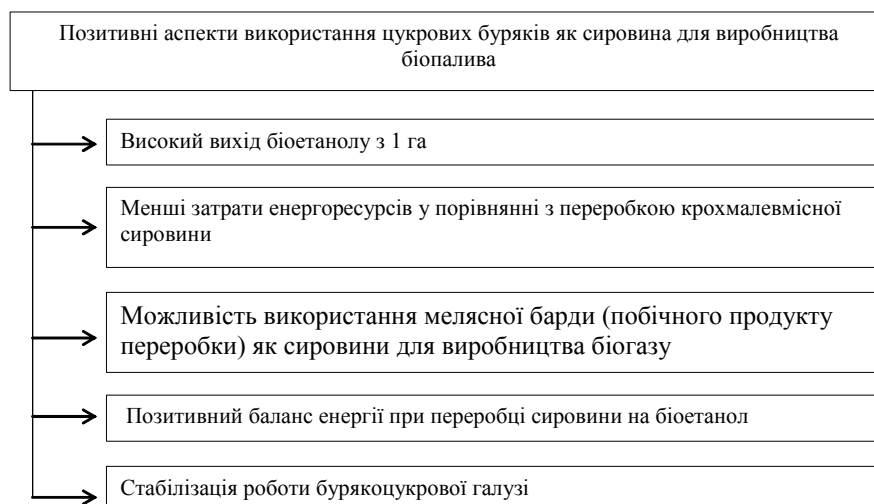

Рис. 8. Динаміки виробництва кукурудзи в Україні, млн т

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

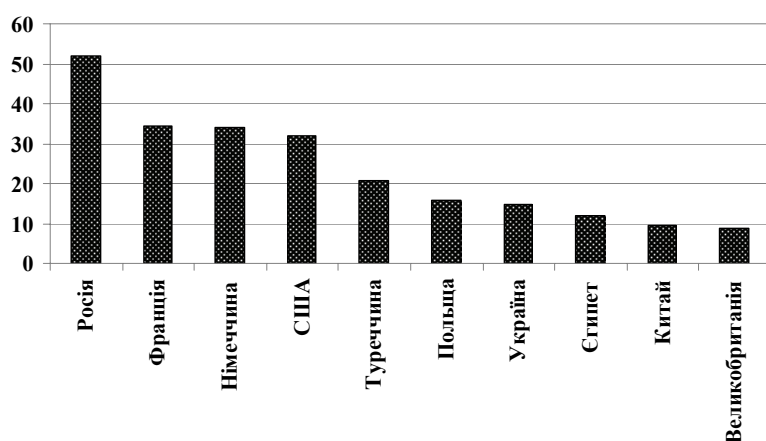
ми роками спостерігається збільшення загального виробництва зерна кукурудзи. Зростання попиту на нього на світовому ринку стало поштовхом для національних виробників до збільшення виробництва цієї продукції в нашій державі. Свідченням цього є зростання за десятирічний період посівних площ під культурою майже вдвічі, а також відповідне збільшення її експорту за межі країни.

Ринок кукурудзи займає особливе місце в структурі сільського господарства, є одним із показників ефективності функціонування аграрного сектора в цілому. Кукурудза широко використовується у харчовій, крохмально-мелясовій, біопаливній, мікробіологічній, медичній та інших галузях промисловості, а також володіє значними кормовими властивостями. Із часткою 42% вона витіснила з першого місця пшеницю і стала лідером зернового балансу планети. Це означає, що вона диктує свої умови на глобальному ринку зерна.

Рис. 9. Позитивні аспекти використання цукрових буряків як сировини для виробництва біоетанолу

Джерело: сформовано авторами на основі опрацьованої літератури [5–7].

Рис. 10. Виробництво цукрових буряків у світі, 2017 р., млн т

Джерело: сформовано авторами за даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН [3].

Проаналізуємо, наприклад, ситуацію на світовому ринку кукурудзи та місце України в ньому. Упродовж останніх десяти років обсяги її виробництва постійно зростали (за винятком сезонів 2012–2013 та 2015–2016 років),

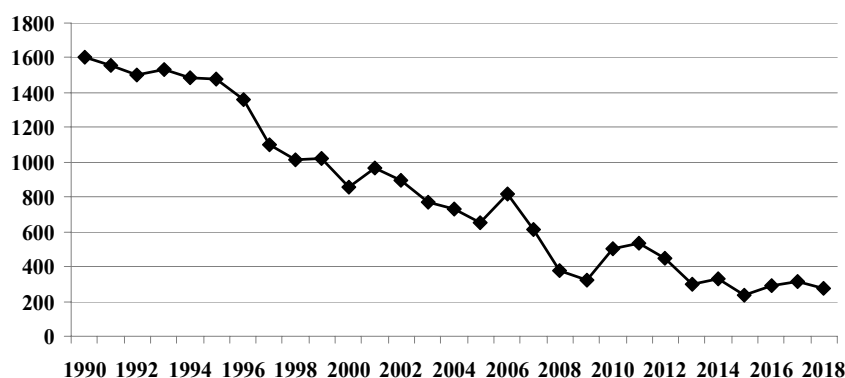
адже кукурудза вважається одним із кращих видів зерна для виробництва концентрованих кормів у тваринництві та незамінною сировиною для виробництва біоетанолу.

Головними виробниками кукурудзи в світі є США (36,51%), Китай (20,84%) та Бразилія (8,87%). Провідне місце в світовому виробництві даної культури займає і Україна, а саме: 2,66% або 28 млн т (рис. 7).

Бачимо, що Україна посідає 4 місце в рейтингу світових експортерів, їй відводиться 12,11% світового експорту або 19 млн т (рис. 3). Україна продає на зовнішні ринки майже 67% вирощеної кукурудзи, чого не можна сказати про

США. Частка проданої продукції закордон в цій країні складає всього 15% від вирощеної продукції за рік.

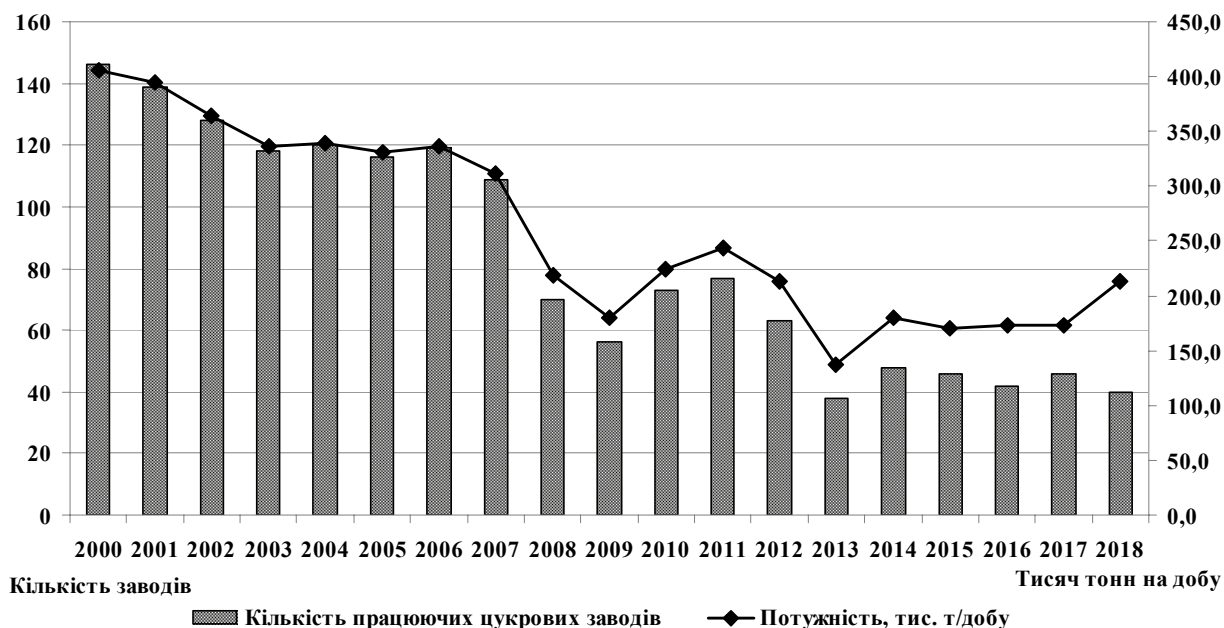
Частка кукурудзи на зерно серед всіх посівів сільгоспкультур складає 16,6%. За цим

Рис. 11. Динаміка посівних площ цукрових буряків в Україні, тис. га

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

Рис. 12. Кількість цукрових заводів, що займаються переробкою цукрових буряків в Україні та їх добові потужності (2000–2018 рр.)

Джерело: узагальнено авторами на основі даних Державної служби статистики України [1].

показником кукурудза поступається тільки пшениці і соняшнику. У лідерах за площами посівів — Полтавська (604,1 тис. га), Чернігівська (407,9 тис. га) і Вінницька (381,3 тис. га) області, а найменша кількість кукурудзи — на полях у аграріїв Волині (26,9 тис. га).

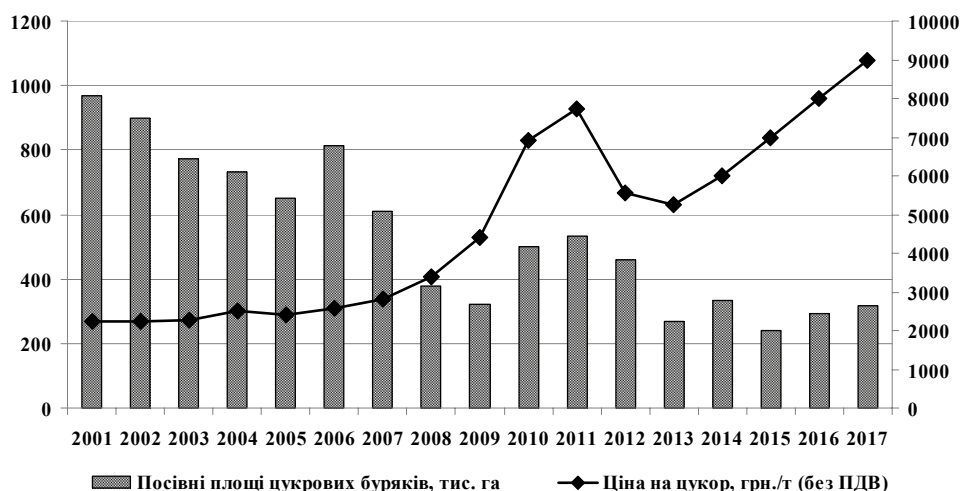
Виходячи з нової стратегії вирощування зернових і олійних культур, в Україні передбачається довести виробництво кукурудзи до 30 млн т, з яких майже 20 млн т експортувати.

У 2018 р. валове виробництво кукурудзи на зерно в Україні становило рекордних 35,5 млн т, що перевищило урожай попереднього року

на 10,8 млн т (рис. 8). На це вплинули сприятливі погодні умови. Урожайність у 2018 р. становила 74,5 ц/га.

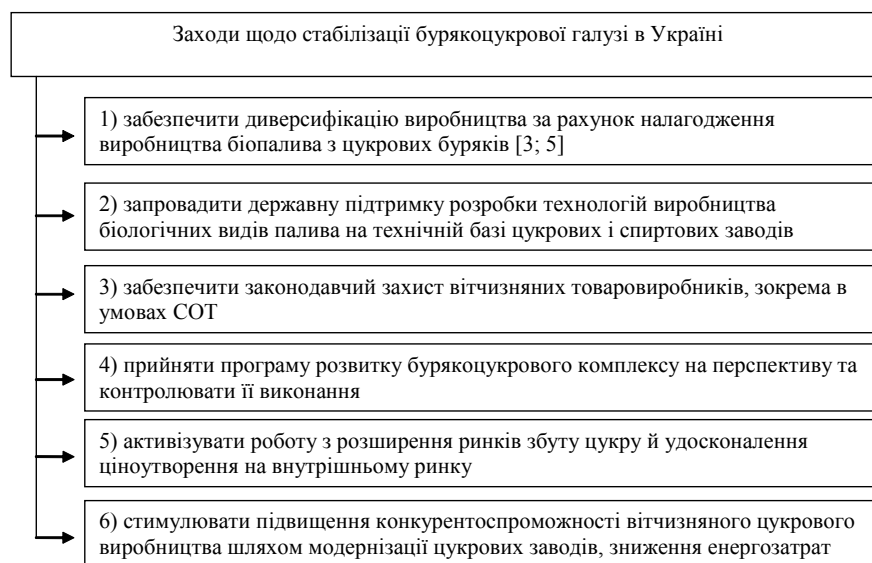
З усього вищесказаного можна дійти висновку про те, що в перспективі обсяг виробництва кукурудзи має тенденцію до росту; обсяг імпорту скорочується; обсяг експорту зростає. На сучасному етапі розвитку світової торгівлі для України складаються сприятливі умови на ринку кукурудзи.

Перспективною сировиною для виробництва біоетанолу є традиційна для України культура — цукрові буряки, а також напівпродук-

Рис. 13. Обсяги посівних площ цукрових буряків і ціни на цукор в Україні, 2001–2017 рр.

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

Рис. 14. Комплекс заходів щодо стабілізації бурякоцукрової галузі в Україні

Джерело: сформовано авторами.

ти цукрового виробництва такі як меляса, дифузійний сік, цукровий сироп, меляса, зелена патока, перший та другий відтоки утфелів та їх суміші.

Позитивним аспектом є також той факт, що виробництво біоетанолу з цукрових буряків потребує на 20—30% менше енергоносіїв, у порівнянні із використанням зернової сировини. Це пов'язано з тим, що при виробництві біоетанолу з крохмалевмісних культур (кукурудза, пшениця, сорго) необхідно спочатку піддати сировину гідролізу (сахарифікації) за допомогою ензимів задля розщеплення крохмалю та отримання глюкози. Узагальнення позитивних аспектів використання цукрових буряків як сировини для виробництва біоетанолу наведено на рисунку 9.

У 2017 р. найбільшими виробниками цукрових буряків були: Росія, Франція та США. Україна у 2017 р. виробила 14,88 млн т, посівши 7 місце у світі (рис. 10).

За останні роки в Україні відбулося значне зменшення посівних площ цукрових буряків (рис. 11). Так, у 1990 р. цукрові буряки вирощувались на площі 1607 тис. га. У 2000 р. посівна площа зменшилась вдвічі і становила 856 тис. га. Проте критично низького значення вона досягла у 2015 р. (238 тис. га, знизившись у 6,8 раза у порівнянні з 1990 р.). У 2018 р. посівна площа цукрових буряків становила 276 тис. га. Таке різке зниження посівних площ пояснюється втратою ринків збуту кінцевої продукції та перевищенням майже вдвічі пропозиції цукру над його попитом, що призводить до падіння цін і зниження рентабельності виробництва. У певні

роки спостерігалось значне поліпшення роботи комплексу, проте обсяги посівних площ цукрових буряків в Україні характеризуються нестабільністю та динамічним зниженням, починаючи з початку 1990-х рр. і донині.

Зниження економічної ефективності вирощування цукрових буряків і втрата ринків збуту призвели до суттєвого зниження виробничих потужностей та припинення роботи цукрових заводів. У 2000 р. в Україні лише 146 цукрових заводів займались переробкою цукрових буряків. Добова їх потужність по Україні становила 405,67 тис. т. З кожним роком спостері-

гається зменшення кількості діючих заводів. У 2012 р. переробкою цукру займались 63 цукрових заводи, а виробнича потужність становила 212,88 тис. т/добу. Станом на 2017 р. працювало 46 цукрових заводів потужністю 172,4 тис. т/добу (рис. 12).

У зв'язку з нестабільними обсягами виробництва цукру, відсутністю зовнішніх ринків збуту, імпортом цукру з цукрової тростини та цукрозамінників, значним надлишком цукру на ринку, діяльність бурякоцукрової галузі є складнопрогнозованою та в окремі роки збитковою. Протягом 2007—2017 рр. рівень рентабельності виробництва цукрових буряків коливався від -11,1% до +37%.

Коливання цін на цукор призводить до постійної зміни мотивації виробників до вирощування цукрових буряків. У зв'язку з цим щорічно частина виробників відмовляється від використання посівів цукрових буряків у сіво-змінах.

Загалом ринок цукру в Україні має тенденцію до циклічності виробництва. У дефіцитні роки високий попит на цукор стимулює сільськогосподарських виробників збільшувати площі посівів цукрових буряків, виникає надлишок виробництва, ціни падають, сільськогосподарські підприємства скорочують посіви. Як результат, на внутрішньому ринку виникає дефіцит, який намагаються покрити шляхом імпорту білого цукру або цукру-сирцю з цукрової тростини. Ціни на внутрішньому ринку починають зростати, і сіль господарські виробники знову збільшують площі посівів. У результаті пропозиція перевищує попит, ціни на цукор зно-

ву падають, і цикл повторюється (рис. 13).

Дефіцит обігових коштів на цукрових заводах, застосування давальницьких схем переробки цукрових буряків, сезонне перенасичення внутрішнього ринку цукру, падіння внутрішнього попиту та обмеженість доступу на зовнішні ринки призводять у певні періоди до зниження ціни на цукор на внутрішньому ринку до такого рівня, що не покриває витрати на його виробництво.

Для сталого розвитку бурякоцукрового вітчизняного виробництва стабілізуючим фактором може слугувати налагодження виробництва та споживання біопалив із цукрових буряків. Досвід таких країн, як Франція, Німеччина, Бразилія свідчить, що поряд із ефективними законодавчими важелями державного регулювання економічних відносин у цукровій галузі важливу роль у цих країнах відіграє налагоджене виробництво та використання біопалива із цукрових буряків, проміжних продуктів переробки та відходів бурякоцукрового виробництва. Виробництво біоетанолу з цукрових буряків сприятиме не лише формуванню енергетичної безпеки нашої держави, але й допоможе стабілізувати діяльність бурякоцукрової галузі.

Важливо досягти оптимального обсягу виробництва цукрових буряків задля забезпечення внутрішнього попиту на цукор і визначенні шляхів ефективного використання надлишкових потужностей для виробництва біоетанолу.

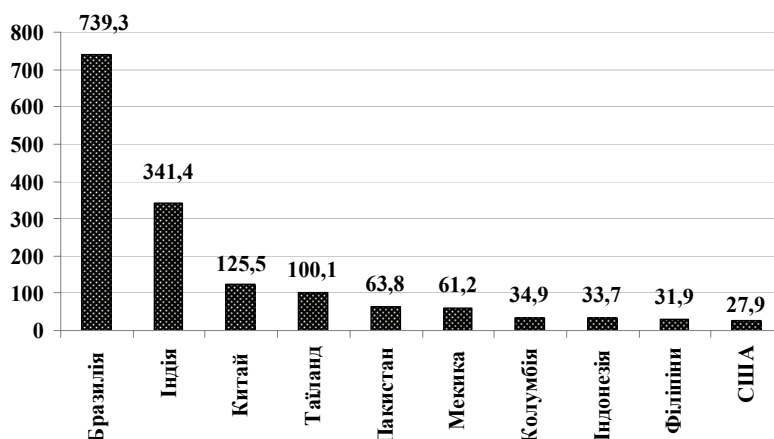

Рис. 15. Виробництво цукрової тростини у світі, тис. т

Джерело: сформовано авторами за даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН [3].

Для удосконалення механізму налагодження виробництва біоетанолу з цукрових буряків в Україні необхідно впровадити низку заходів (рис. 14).

Отже, задля стабілізації та розвитку бурякоцукрового комплексу, що передбачатиме розширення посівних площ цукрових буряків та, як наслідок, збільшення обсягів їхнього виробництва, передусім необхідно знайти ринки збуту кінцевої продукції. Оскільки Україна не має вільного доступу на зовнішній ринок цукру, необхідно диверсифікувати роботу цукрових заводів і перейти на виробництво продукції, ринки збуту якої є всередині держави. Динамічний розвиток комплексу можливий лише у разі розширення внутрішнього ринку через збільшення номенклатури виробництва, у тому числі, виробництва біопалива.

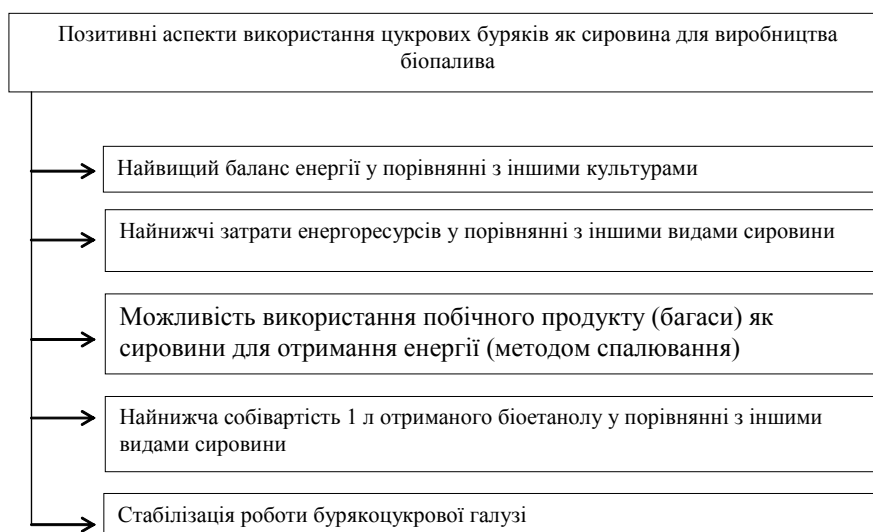
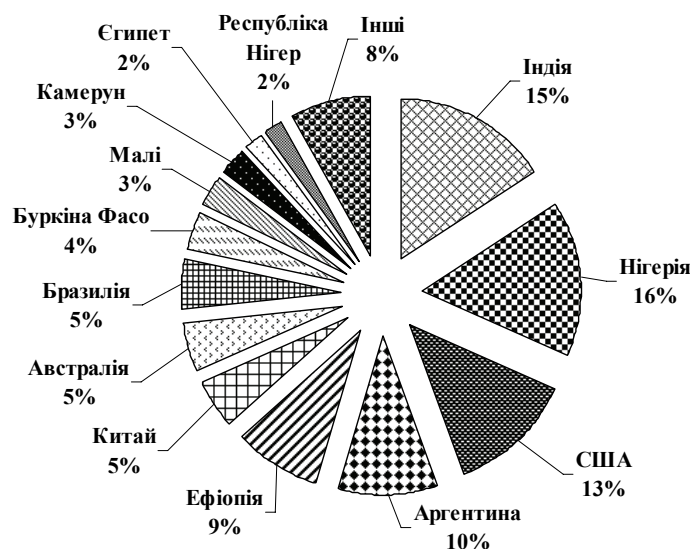

Рис. 16. Позитивні аспекти використання цукрової тростини як сировини для виробництва біоетанолу

Джерело: сформовано авторами.

Рис. 17. Частка країн у світовому виробництві сорго, 2018 рік

Джерело: сформовано авторами за даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН [3].

Таким чином, важливе значення бурякоцукрового виробництва полягає в тому, що воно забезпечує сировиною інші галузі харчової промисловості, його розвиток визначає продовольчу безпеку країни. З бурякоцукровим комплексом тісно пов'язана діяльність кондитерської, хлібопекарської, спиртової та інших підприємств харчової, а також машинобудівної та хімічної промисловості.

Для вирішення пріоритетних завдань щодо стабілізації та розвитку сільського господарства ефективність функціонування бурякоцукрового комплексу набуває особливої уваги. Низькі показники виробництва цукрових буряків призводять до скорочення їхніх посівних площ і переорієнтації на інші, більш економічно вигідні види продукції рослинництва з подальшим експортом їх за кордон. Як наслідок, значна частина виробничих потужностей комплексу не задіяна, що негативно відображається на результатах роботи та призводить до погіршення функціонування.

Зниження економічної ефективності виробництва цукрових буряків призводить до зниження інтересу аграрних підприємств до вирощування цього виду продукції. Як наслідок, в Україні скорочується виробництво цукру, зростає залежність від імпорту, втрачаються робочі місця, погіршується економічний і соціальний рівень життя людей.

Ефективною сировиною для виробництва біоетанолу є цукрова тростина. Цю багату цукром культуру масово вирощують в Південній Америці, Таїланді, Індонезії. Дана культура найкраще підходить для вирощуван-

ня у субтропічній та тропічній кліматичних зонах. Цукрова тростина є найбільшим в світі урожаєм за обсягом виробництва: в 2016 році було вироблено 1,9 млрд. Тонн, а на частку Бразилії припадає 41% світового обсягу. За оцінками Продовольчої і сільськогосподарської організації, в 2012 році вона була оброблена на площі близько 26 мільйонів гектарів (64 мільйони акрів) в більш ніж 90 країнах. Основні виробники цукрової тростина у світі наведено на рисунку 15.

Вчені з університету Ілінойса (США) створили генно-модифікований сорт цукрової тростини, який можна вирощувати на малородючих землях, непридатних для харчових культур. Окрім того, новий сорт містить більше олії в порівнянні з немодифікованими сортами і при цьому зберігає майже така ж кількість цукру. Це дозволяє одночасно виробляти з рослини два види біопалива — біоетанол і біодизель, що робить процес ще більш рентабельним і технологічно ефективним. Виготовлення біоетанолу з цукрової тростини має ряд переваг: забезпечується найвищий баланс енергії; собівартість виробленого палива у шість разів дешевше, ніж з кукурудзи. Вирощування тростини потребує менше хімікатів, зокрема пестицидів і добрив, тому є економічно доцільним, особливо в країнах Південної Америки. Переваги використання цукрової тростини як сировини для виробництва біоетанолу наведено на рисунку 16.

Водночас використання цукрової тростини як сировини для виробництва біопалива має також певні недоліки, зокрема знищуються значні площі лісів задля перетворення на плантації цукрових буряків, що, як наслідок має негативний вплив на навколишнє середовище та порушує біорізноманіття. Водночас, оскільки біоетанол з цукрової тростини є найдешевшим, його часто експортують в інші країни.

Ще однією перспективною культурою для виробництва біоетанолу є цукрове сорго. Цукрове сорго — високоефективна сільськогосподарська культура, здатна формувати стабільні високі врожаї навіть за несприятливих ґрунтово-кліматичних умов. Сорго це високоросла прямостояча рослина заввишки до 3,0—4,0 м (у тропічних країнах може сягати 5,0—6,0 м) із гладкою поверхнею стебла бурштиново-зеленого кольору, вкритого восковим нальотом. Характерною особливістю цукрового сорго є те, що в соку стебел рослин містяться вуглеводи (10—20%), які на 60—80% складаються із цукрози і 20—40% — фруктози та глюкози. Урожайність маси стебел сорго у середньому

становить 50—80 т/га, а деяких сучасних гібридів — ще більше. У 2018 р. загальний обсяг світового виробництва біомаси цукрового сорго у 20 провідних країнах-виробниках становив 42 млн т. Основними виробниками цукрового сорго були Нігерія, Індія, Аргентина та США (рис. 17).

Позитивною біологічною властивістю сорго є здатність формувати стабільно високі врожаї за високих температур і мінімальних запасів вологи в ґрунті. Сорго належить до посухостійких культур, що дає змогу вирощувати його у посушливих районах Півдня України. Вегетаційний період сорго становить близько 90—115 днів.

Попередні висновки свідчать, що виробництво біопалива з цукрового сорго має економічні перспективи, оскільки: природо-кліматичні умови відкривають можливості для вирощування цукрового сорго в посушливих південних районах, де вирощування цукрових буряків є економічно недоцільним, що сприятиме створенню нових робочих місць та розвитку сільських регіонів; при переробці цукрового сорго для отримання харчового сиропу як побічного продукту виходить віджата маса (сорговий жом), яку можна використовувати для отримання біогазу, що знизить собівартість отриманого біоетанолу.

Перспективною сировиною для виробництва біоетанолу є лігніно-целюозна біомаса. Цю назву носить біомаса трав'янистих і дерев'янистих рослин, яка складається з трьох біополімерів: целюлози (полімер глюкози), геміцелюлози (полімер глюкози та ксилози) та лігніну (полімер ароматичних спиртів). Виробництво біоетанолу з такої сировини називають "біопаливом другого покоління". Сировиною для виробництва такого біопалива може бути солома. Відходи деревообробної промисловості, побічна продукція переробки цукрової тростини на цукор (багасса), використаний папір, енергетичні культури (міскантус, світчграс) та швидкорослі енергетичні дерева (верба і тополя).

Міскантус — це швидкоростуча енергетична культура, багаторічна трава, яка вважається однією із енергетичних рослин європейської кліматичної зони. Охоплює 17 видів багаторічних трав родом з субтропічних і тропічних регіонів Африки та Азії. Рослини невибагливі до ґрунту, вологи та температури, а врожайність їх сягає 30—35 т/га з високим вмістом целюлози. Для виробництва біоетанолу використовують міскантус гігантський.

Площі під цією культурою щороку збільшуються, оскільки вирощування міскантуса, як

сировини для виробництва біопалива, вважається одним з найменш витратних.

Зараз міскантус гігантський вирощується і переробляється у багатьох європейських країнах: Австрії, Данії, Франції, Німеччині, Угорщині, Польщі, Швеції, Великобританії та інших. Причому площі під цією культурою постійно збільшуються.

В Україні, завдяки вирощуванню міскантуса, можна вирішити дві проблеми: використувати для вирощування малопродуктивні землі та зменшити залежність від викопних джерел енергії — газу і вугілля.

Світчграс (*Switchgrass — Panicum virgatum L.*). Це прямостояча теплолюбна багаторічна рослина (С4), яка росте в преріях і схожа на куштовий злак.

Починаючи з кінця 80-х рр. різновиди цієї культури почали розглядати, як трав'яну енергетичну культуру (біопаливо). Основними способами використання світчграсу в США та Канаді є: виробництво електроенергії шляхом газифікації, комбіноване спалювання на вугільних заводах та виробництво біпального. Нещодавно використання цієї енергетичної культури розширилося виробництвом целюлозних і волокнистих ущільнених композиційних матеріалів. Світчграс вирощують на різних ґрунтах, він не вибагливий до вмісту вологи та поживних речовин у ґрунті і має позитивний вплив на навколишнє середовище. Перевагами світчграсу є: незначна потреба використання пестицидів, боротьба з ерозією ґрунту, сприяння збереженню природних умов та потенціал до поліпшення якості ґрунту. Світчграс має складові, типові для біопаливної біомаси: близько 50% вуглецю, 43 — кисню і 6% водню. Рослини мають високий вміст золи — до 4—6%, що пояснюється високою часткою листової маси. Порівняно низький вміст калію та натрію у комбінації з підвищеним вмістом кальцію та магнію в біомасі сприяють вищій температурі згоряння, що зменшує імовірність шлакування під час спалювання в котлах. Собівартість світчграсу (біопалива) в різних країнах коливається від 24 до 62 євро/т сухої речовини.

Світова спільнота пов'язує необхідність використання такої нехарчової сировини зі значним збільшення виробництва біоетанолу, зменшенням його собівартості та підвищення конкурентної спроможності.

Один з факторів, що ускладнюють виробництво рідкого палива з лігніно-целюлозної маси, — молекули целюлози й геміцелюлози, прошиті лігніновою оболонкою з великою кількістю перекреснених зв'язків, мало доступні як для мікро-

організмів і ферментів, так і хімічних реагентів при здійсненні процесів деполімеризації поліцукридів. Тож для підвищення доступності целюлози й геміцелюлози клітинна структура біомаси має бути зруйнована з розривом їх зв'язків з лігніном. З цією метою та наступного гідролізу целюлози й геміцелюлози використовують механічне подрібнення біомаси, розчинення лігніну хімічними розчинниками, паророзривні технології, дію кислотами, окислювачами, різними бактеріями й ферментами, різні фізичні дії, а також комбіновані методи.

Отже, у зв'язку зі зменшенням запасів видобувної органічної сировини в останні роки в світі приділяється увага питанню хімічної та біотехнологічної переробки біомаси. Перспективною сировиною для виробництва біоетанолу є лігніно-целюлозна біомаса — дешевий швидковідновлюваний ресурс, яким Україна забезпечена в повній мірі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Україна має потужне сільське господарство та конкурентні переваги для виробництва біопалива — родючі ґрунти, сприятливу сільськогосподарську інфраструктуру, кваліфіковані кадри. Проведений аналіз основних видів сировини для виробництва біоетанолу виявлено, що у світовій практиці ринок біоетанолу формується на основі використання таких енергетичних сільськогосподарських культур: цукрової тростини, кукурудзи, пшениці, жита, ячменю, цукрових буряків, цукрового сорго, топінамбура, каваї, батату, картоплі. В умовах України найбільш перспективними видами сировини для виробництва біоетанолу є цукрові буряки та меляса, фуражне зерно, кукурудза. У результаті економічної характеристики вирощування сировини для виробництва біопалива визначено, що в Україні наявна потужна сировинна база, яка включає в себе основні крохмалевмісні, цукровмісні сільськогосподарські культури, що дають високий вихід біопалива.

Література:

1. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Про альтернативні види палива [Електронний ресурс]: Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>
3. Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (FAO). — Електронний ресурс. <http://www.fao.org/home/ru/>

4. The official website of International Energy Agency (2019) available at: <https://www.iea.org/tcep/transport/biofuels/>

5. Kaletnik G., Pryshliak N. Bioenergy potential development of the agrarian sector as a component of sustainable development of Ukraine. Management mechanisms and development strategies of economic entities in conditions of institutional transformations of the global environment: collective monograph. Edited by M. Bezpartochnyi, in 2 Vol. ISMA University, Riga: "Landmark" SIA, 2019. 96—104.

6. Kaletnik G., 2018. Production and use of biofuels: Second edition, supplemented: textbook. Vinnytsia: LLC "Nilan-Ltd", 336 p.

7. Zulauf, C. Prutska, O. Kirieieva E. and Pryshliak, N. (2018), "Assessment of the potential for a biofuels industry in Ukraine", Problems and Perspectives in Management, vol. 16 (4), pp. 83—90. doi:10.21511/ppm.16 (4).2018.08.

References:

1. The official website of State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 15 October 2019).
  2. Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About alternative fuels", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14> (Accessed 25 Sept 2019).
  3. The official website of Food and Agricultural organization of United Nations (2019), available at: <http://www.fao.org/home/ru/>. (Accessed 23 October 2019).
  4. The official website of International Energy Agency (2019), available at: <https://www.iea.org/tcep/transport/biofuels/> (Accessed 24 October 2019).
  5. Kaletnik, G. and Pryshliak, N. (2019), "Bio-energy potential development of the agrarian sector as a component of sustainable development of Ukraine", Management mechanisms and development strategies of economic entities in conditions of institutional transformations of the global environment: collective monograph, vol. 2, ISMA University, "Landmark" SIA, Riga, Latvia, 96—104.
  6. Kaletnik, G. (2018), Production and use of biofuels, Second edition, LLC "Nilan-Ltd", Vinnytsia, Ukraine.
  7. Zulauf, C. Prutska, O. Kirieieva E. and Pryshliak, N. (2018), "Assessment of the potential for a biofuels industry in Ukraine", Problems and Perspectives in Management, vol. 16(4), pp. 83—90. doi:10.21511/ppm.16(4).2018.08.
- Стаття надійшла до редакції 24.10.2019 р.*

УДК 338

Н. О. Шишпанова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-8347-5682

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.56

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

N. Shyshpanova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Mykolayiv National Agrarian University

AREAS OF ACTIVIZATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF INSURANCE COMPANIES OF UKRAINE

Інвестиції є джерелом розвитку підприємств, страхових компаній, окремих галузей та економіки загалом. В умовах обмеженості ресурсів одним із головних джерел формування капіталу страхової компанії є саме інвестиційна діяльність. Тому особливо важливим є дослідження тенденцій та напрямів активізації інвестиційної діяльності страхових компаній України.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів активізації інвестиційної діяльності страхових компаній України.

Розглянуто інвестиційні можливості вітчизняних страхових компаній на основі аналізу обсягів сформованих ними страхових резервів за видами протягом 2017—2019 рр., які є основним джерелом формування інвестиційного доходу. Встановлено, що страхові компанії змінили свої пріоритети інвестування в банківські установи через високий ризик втрати коштів, внаслідок цього напрями інвестування страховиків перейшли до облігацій внутрішньої державної позики.

Визначено, що роль страхового ринку величезна в питанні формування інвестиційних ресурсів, бо страхові компанії акумулюють довгострокові фінансові ресурси, які безпосередньо можуть бути використані в економіці.

Запропоновано напрями удосконалення інвестиційної діяльності страхових компаній з позиції самих страховиків, з позиції держави та з позиції клієнтів страхових компаній. Відмічено, що важливим напрямом у сфері регулювання інвестиційної діяльності вітчизняних страховиків є запровадження Нацкомфінпослуг нових вимог щодо інвестиційної діяльності страхових компаній України. Доведено, що дотримання цих вимог удосконалисть систему пруденційного нагляду, сприятиме підвищенню рівня капіталізації, фінансової стійкості та стабільності страховиків, забезпечить запобігання неплатоспроможності, посилить захист прав споживачів фінансових послуг та довіру страховальників до страхових компаній та дозволить регулятору мати реальну картину фінансового стану та платоспроможності страховиків.

Investments are a source of development for enterprises, insurance companies, individual industries and the economy as a whole. In conditions of limited resources, investment activity is one of the main sources of capital formation of an insurance company. Therefore, it is especially important to study trends and trends of activation of investment activity of insurance companies of Ukraine.

The purpose of the article is to substantiate theoretical and develop practical recommendations on directions of activation of investment activity of insurance companies of Ukraine.

The investment opportunities of domestic insurance companies are considered on the basis of the analysis of the volume of insurance reserves formed by them by types during 2017—2019, which are the main source of formation of investment income. It was found that insurance companies changed their priorities for investing in banking institutions because of the high risk of loss of funds, as a result of which the directions of investing insurers switched to government bonds.

It is determined that the role of the insurance market is huge in the formation of investment resources, because insurance companies accumulate long-term financial resources that can be directly used in the economy.

The directions of improvement of investment activity of insurance companies from the position of the insurers themselves, from the position of the state and from the position of clients of the insurance companies are offered. It is noted that an important trend in the sphere of regulation of investment activity of domestic insurers is the introduction of new requirements for the investment activity of insurance companies of Ukraine by the National Financial Services Commission. Observance of these requirements will improve the system of prudential supervision, will increase the level of capitalization, financial stability and stability of insurers, ensure the prevention of insolvency, strengthen the protection of consumers of financial services and the confidence of insurers in insurance companies and will allow the regulator to have a real estate status.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, страхова інвестиційна діяльність, страхові резерви.

Key words: investments, investment activity, insurance investment activity, insurance reserves.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інвестиції та інвестиційна діяльність завжди знаходились у центрі уваги економічної науки. Адже, як відомо, інвестиції є джерелом розвитку підприємств, страхових компаній, окремих галузей та економіки загалом. Значна роль у припливі інвестицій в національну економіку відводиться страховим організаціям [9]. Це пов'язано з тим, що страхові компанії можуть використовувати для інвестування залучені в якості страхових внесків фінансові ресурси, що знаходяться в їх розпорядженні. Водночас інвестиційна діяльність виступає досить важливою складовою, яка дає змогу отримати додаткові прибутки для успішного здійснення основної діяльності страховика. Так, в умовах обмеженості ресурсів одним із головних джерел формування капіталу страхової компанії є саме інвестиційна діяльність. На сьогодні існує ряд проблемних питань, що стосуються діяльності страховика, пов'язаною з активізацією інвестиційної діяльності. У вказаному контексті, особливо важливим є дослідження тенденцій та напрямів активізації інвестиційної діяльності страхових компаній України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо інвестиційної діяльності страхових компаній стали предметом наукового дослідження значного кола вчених, а саме:

Василенко А.В. [2], Майданченко І.В. [4], Соловйової О. [14], Поплавського О.О. [9], Рекуненко І.І. [13], Мілошевич Н.В. [5], Пікуса Р. [8] та ін. Не зменшуючи важливість отриманих наукових результатів, необхідно відмітити, що проблематика дослідження нововведень та нових вимог до інвестиційної діяльності страховиків потребує подальшого дослідження. З огляду на це актуальним є дослідження напрямів активізації інвестиційної діяльності страхових компаній.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретичних і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів активізації інвестиційної діяльності страхових компаній України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні страхування є одним із стратегічних секторів національної економіки. Страхові компанії акумулюють довгострокові фінансові ресурси, які безпосередньо можуть бути використані в економіці [4]. У розвинених країнах світу інвестиції від страхування є рушійною силою економічного зростання, джерелом фінансування економіки країни та отримання значних прибутків страховими компаніями. Розвиток страхових компаній, збільшення обсягів акумульованих ними фінансових ресурсів створюють сприятливі умови для розвит-

Таблиця 1. Категорії активів, визначених ст. 31 Закону України "Про страхування" [12], для представлення страхових резервів

Категорії активів	Активи, млн грн			Структура активів, %	
	2017 р.	I півріччя 2018 р.	I півріччя 2019 р.	I півріччя 2018 р.	I півріччя 2019 р.
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування», у тому числі:	36084,6	36269,0	42729,1	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	2757,4	2662,6	2935,8	7,3	6,9
2) банківські вклади (депозити)	12238,2	12768,3	14430,1	35,2	33,8
3) банківські метали	39,9	37,8	32,7	0,1	0,1
4) нерухоме майно	2655,1	2659,0	3778,3	7,3	8,8
5) акції	6653,6	5720,0	4697,1	15,8	11,0
6) облігації	898,3	801,3	658,4	2,2	1,5
7) іпотечні сертифікати	88,2	83,7	5,3	0,2	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	6572,1	6517,1	8842,6	18,0	20,7
9) права вимоги до перестраховиків	4054,5	4897,5	5811,0	13,5	13,6
10) інвестиції в економіку України за напрямом, визначеними Кабінетом Міністрів України *	99,9	91,2	1505,7	0,3	3,5
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з Національним банком України	13,8	15,0	20,2	0,041	0,05
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,1	0,1	0,1	0,0003	0,0002
13) готівка в касі	14,4	15,4	11,9	0,04	0,03

Джерело: складено і розраховано за даними [7; 6].

ку економіки тому, що страхові фонди спрямовуються на інвестування різноманітних виробничих та соціальних об'єктів. Водночас у багатьох країнах страхові компанії є найважливішими інституційними інвесторами, що ефективно здійснюють розміщення коштів і управління активами.

Розмаїття визначень понять "інвестиції" та "інвестиційна діяльність" у вітчизняній та закордонній літературі значною мірою пояснюється широтою сутнісних рис цієї доволі складної економічної категорії. Закон України "Про інвестиційну діяльність" (ст. 1) визначає інвестиції як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [10]. У статті 2 вказаного Закону подано таке визначення: "Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій" [10].

З позиції страхування розглядає інвестиційну діяльність О. Соловйова. На думку автора, під інвестиційною діяльністю страхової компанії варто розглядати діяльність, яка полягає у реалізації інвестиційної стратегії страховика на регіональному, національному та міжнародному ринках, що базується на плануванні, формуванні та вкладанні вільних грошо-

вих коштів в активи, які забезпечують позитивний фінансовий результат, здійснення якого базується на ринкових принципах і пов'язано з факторами часу, ризику і ліквідності [14, с. 70].

Підтримуємо думку А.В. Василенко стосовно того, що інвестиційна діяльність страхових компаній як сукупність дій щодо реалізації інвестицій віддзеркалює інвестиційну функцію страхування, має галузеву специфіку і тісний взаємозв'язок зі страховими операціями [2, с. 11].

Виходячи з трактування поняття "інвестиційна діяльність страхових компаній" різними науковцями, можна сказати, що інвестиційна діяльність страхової компанії — це цілеспрямоване вкладення тимчасово вільних коштів (страхових резервів, резервів попереджувальних заходів, власного капіталу страхових організацій) на певний строк, в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку та (або) досягнення іншого корисного ефекту для виконання страхових зобов'язань перед клієнтами.

Переконавши, що інвестиційна діяльність має значний вплив на фінансовий стан самих страхових компаній. За рахунок інвестування страхових резервів відбувається зростання власних коштів, що дає змогу знизити обсяг залучення зовнішніх джерел фінансування. Окрім того, інвестиційний дохід може стати джерелом приросту особистого капіталу стра-

Таблиця 2. Інвестицій страхових компаній в економіку України

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	9 місяців 2018 р.	9 місяців 2019 р.
Інвестиції страхових компаній в економіку України за напрямками, визначеними КМУ, млн грн	0,9	31,9	99,0	91,2	1505,7
в т. ч.					
- розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо-та енергозберігаючих технологій	0,4	2,1	3,0	3,0	236,5
- розвиток інфраструктури туризму	0,5	29,8	30,7	22,4	54,5
- добування корисних копалин	-	-	-	-	0,1
- будівництво житла	-	-	5,8	5,8	1038,1
- розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	-	-	53,2	53,8	73,5
- розвиток сектору зв'язку та телекомунікацій	-	-	6,3	6,2	103,0
Частка інвестицій СК у загальній сумі капітальних інвестицій, %	0,0003	0,009	0,02	0,04	0,64

Джерело: складено і розраховано за даними [7, 6].

ховика. Вважаємо, що завдяки добре організованій інвестиційній діяльності підвищується якість надаваних страховою компанією послуг, а також визначається місце страховика на ринку страхових послуг.

Так, у розвинутих країнах світу страхові компанії за обсягом інвестиційних вкладень перевищують загально визначених інституціональних інвесторів — банки й інвестиційні фонди [2]. Так, прибуток від інвестицій у зарубіжних страхових компаніях становить у середньому 20—30% від сукупного доходу, у країнах СНД — 3—10%, а в Україні — 2—3% [5].

Достатній обсяг інвестиційного доходу забезпечує страховим компаніям зростаюча динаміка резервів та активів страховика. Активи страхових компаній представляють собою засоби діяльності страхової компанії до них входять основні засоби, фінансові вкладення, необоротні активи та ін. Розміщення страхових резервів здійснюється згідно зі статтею 31 Закону України "Про страхування" [12], де визначено перелік активів за відповідними категоріями (табл. 1).

Сума активів страхових компаній станом на 30.06.2019 у порівнянні з інформацією станом на 30.06.2018 р. збільшилася на 6460,1 млн грн. Варто відмітити, що на 1661,8 млн грн (або на 13,0%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами), і становив 14430,1 млн грн (або 33,8% від загального обсягу активів). Розмір депозитів страховиків у державних банках в 1 півріччі 2019 року скоротився з 4,34 млрд грн до 4,21 млрд грн (у порівнянні з 1 кварталом 2019), депозити в банках з іноземним капіталом зрос-

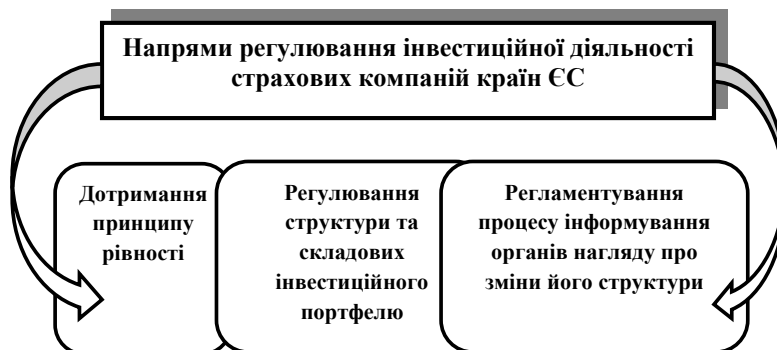
ли з 4,64 млрд грн до 4,85 млрд грн, депозити в банках з приватним вітчизняним капіталом збільшилися з 3,91 млрд грн до 3,61 млрд грн. Тобто депозитний портфель страхових компаній диверсифікований в різних категоріях власності банків.

Загальні інвестиції страховиків у ОВДП в 1 півріччі 2019 року зросли на 35,7% до 8,84 млрд грн (20,7% від загального обсягу активів), у т.ч. у страховиків життя обсяг коштів, вкладених в цінні папери, що емітуються державою, збільшився на 27,1% і склав 5,24 млрд грн.

Проаналізувавши дані, можна зробити висновок, що більшу частину активів займають цінні папери та банківські вклади, разом вони становлять більше 60% всіх активів страхових компаній. Натомість інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України займають останні позиції. Проте слід відмітити, що на 1414,5 млн грн (або в 16 разів) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення інвестиціями в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України, і становив 1505,7 млн грн (або 3,5% від загального обсягу активів).

Проаналізуємо частку інвестицій страхових компаній в економіку України у загальній сумі капітальних інвестицій (табл. 2).

За даними таблиці можна зробити висновок, що вкладення інвестицій страховими компаніями в економіку України має тенденцію до зростання, проте досі залишається на низькому рівні. З 2015 р. до 2017 р. їхній річний обсяг коливався від 0,9 до 99,0 млн грн, а частка у загальній сумі капітальних інвестицій — від 0,00033 до 0,64 %. Основними напрямками інве-

Рис. 1. Напрями регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній країн ЄС

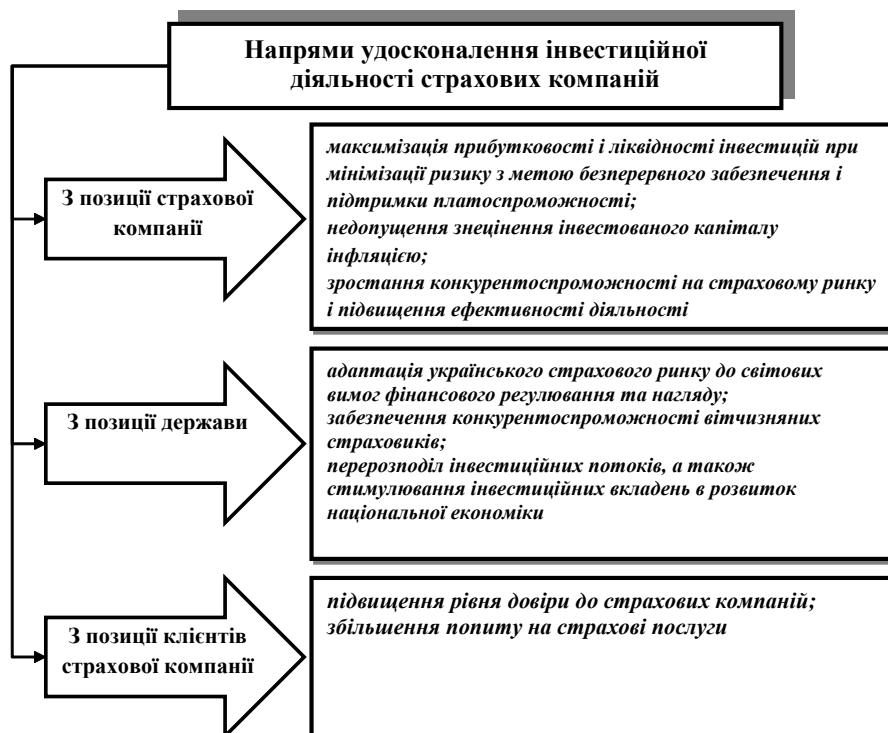
Джерело: побудовано автором.

ствання, що визначені КМУ були: розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій — від 0,4 млн грн до 236,5 млн грн; розвиток інфраструктури туризму — від 0,5 млн грн до 54,5 млн грн; будівництво житла — від 5,8 млн грн до 1038,1 млн грн та інші.

Відмітимо, що у країнах Європи страхова галузь є найбільшим інституційним інвестором. Саме страхові компанії є важливим постачальником необхідних інвестицій для економічного зростання. Загальна вартість інвестиційного портфеля європейських страховиків, який включає в себе вартість інвестиційного портфеля країн Євросоюзу та Великобританії у

2017 році зріс на 1,2% до 10 226 млрд євро. Зокрема у Франції, інвестиційний портфель, яким управляють страховики зріс на 3,3%, у Великобританії — на 3,5%, в Італії — на 5,1% та Швейцарії на 1,2% [1]. Варто відмітити, що таке зростання відбувається під впливом макроекономічного розвитку та ряду інших факторів, ставки грошової політики, які безпосередньо мають вплив на рівні премій, які страховики отримують для інвестування, рівні виплат, які страховики виплачують своїм клієнтам, а розвиток фінансових ринків безпосередньо впливає на ефективність їхніх активів та на престиж компаній в конкурентному середовищі.

Досвід Європи свідчить, що більшу частину інвестиційного портфеля займають інвестиції —

Рис. 2. Напрями удосконалення інвестиційної діяльності страхових компаній

Джерело: власні дослідження.

це 71%, на другому плані активи утримані для індексованих фондів, пов'язані з облігаціями — 27,0%, та найменша частина — це кредити — 3,6%. Серед інвестицій (активів) більша частина це облігації 64,3% та найменша частка це інші інвестиції 0,1% [1]. Отже, можна зробити висновки, що інвестиційний портфель іноземних страхових компаній зосереджено більше на інвестиціях у державу, шляхом придбання облігацій.

Зауважимо, що перебуваючи в ролі інвестора, страховик не тільки набуває додаткове джерело доходів, але й наражається на додаткові ризики [3]. Враховуючи той факт, що кошти страхових резервів не є власністю страховика, то важливого значення має державна регламентація розміщення цих резервів. У країнах Європейського Союзу регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній здійснюється на двох рівнях: директивами ЄС та державним регулюванням всередині країни з метою захисту національних страхових компаній [8, с. 6]. На рисунку 1 нами представлені напрями регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній країн ЄС.

Зауважимо, що страховий ринок України перебуває на етапі розвитку та інтеграції у світовий простір. Незважаючи на певні здобутки, він характеризується недоліками, наявність яких показує перспективи розвитку. Вважаємо, що основними факторами, що стримують розвиток страхового ринку України є: недосконалість нормативно-правова база; недостатність платоспроможного попиту на страхові послуги; девальвація національної валюти; недовіра до страхових компаній та інші. Функціонування страхових компаній на фінансовому ринку знаходиться в прямій залежності від рівня розвитку економічної системи, від сформованого в країні інвестиційного клімату, макроекономічної ситуації загалом [5]. За відсутності на страховому ринку привабливих інвестиційних інструментів, інвестиційна діяльність страхових компаній не буде приносити очікуваний ефект. Так, нами визначено напрями удосконалення інвестиційної діяльності страхових компаній України (рис. 2).

Вважаємо, що важливим напрямом у сфері регулювання інвестиційної діяльності вітчизняних страховиків є запровадженні Національною комісією з питань регулювання ринку фінансових послуг нових вимог щодо інвестиційної діяльності страхових компаній України. Вказані вимоги зазначені в "Положенні про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності,

прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика" затвердженого розпорядженням Нацкомфінпослуг № 850 від 07.06.2018 р. [11].

Вважаємо, що прийняття вказаного Положення та запровадження нових вимог удосконалив систему пруденційного нагляду, сприятиме підвищенню рівня капіталізації, фінансової стійкості та стабільності страховиків, забезпечить запобігання неплатоспроможності, посилить захист прав споживачів фінансових послуг та довіру страховальників до страхових компаній та дозволить регулятору мати реальну картину фінансового стану та платоспроможності страховиків.

ВИСНОВКИ

Отже, розглянувши інвестиційні можливості вітчизняних страхових компаній на основі аналізу обсягів сформованих ними страхових резервів за видами протягом 2017—2019 рр., які є основним джерелом формування інвестиційного доходу, можна зазначити, що структура активів страховиків, спрямованих на формування резервів, потребує оптимізації управління інвестиційної діяльності. Для підвищення активізації страхової діяльності вітчизняних страховиків нами обґрунтовано напрями її удосконалення з позиції самих страховиків, з позиції держави та з позиції клієнтів страхових компаній. Вважаємо, що впровадження запропонованих заходів щодо активізації інвестиційної діяльності страхових компаній у сучасну практику господарювання дозволить поліпшити їх фінансовий стан, забезпечити фінансову безпеку та розвиток.

Література:

1. European insurance in Figures URL: <https://www.insuranceeurope.eu/insurancedata> (дата звернення: 15.10.2019).
2. Василенко А. Інвестиційна діяльність страхових компаній: стратегія та пріоритети / А. Василенко // Страхова справа. — 2014. — № 3. — С. 38—46.
3. Денисенко М. П., Токачева А. В. Інвестиційна діяльність страхової компанії: проблеми та напрями активізації. Ефективна економіка. — 2018. — № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6640> (дата звернення: 20.09.2019).
4. Майданченко І. В. Інвестиційна діяльність страхових компаній — шлях до економічного зростання / І. В. Майданченко // Науково-технічна інформація. — 2012. — № 3. — С. 41—44.

5. Мілошевич Н.В. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні / Н.В. Мілошевич // Економіка і суспільство. — 2018. — № 16. — С. 758—763.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 13.09.2019).

7. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua> (дата звернення 13.09.2019).

8. Пікус Р. Досвід інвестиційної діяльності зарубіжних страхових компаній / Пікус Р., Нестерова Д. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 156. — С. 6—11.

9. Поплавський О. О. Аналіз інвестиційного потенціалу страхових компаній в умовах фінансової нестабільності. Ефективна економіка. — 2016. — № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5347> (дата звернення: 05.10.2019).

10. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII зі змінами та доповненнями URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

11. Про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика: Положення від 06 липня 2018 р. № 782/32234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#n25> (дата звернення 13.10.2019).

12. Про страхування [Електронний ресурс]: закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР зі змінами та доповненнями N 2095-VIII (2095-19) від 08.06.2017. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 05.10.2019).

13. Рекуненко І.І. Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній / І.І. Рекуненко, С.В. Чорна // Економіка і суспільство. — 2017. — № 8. — С. 667—672.

14. Соловйова О. Обґрунтування інвестиційної стратегії страхової компанії в Україні / О. Соловйова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 69—76.

References:

1. Insurance Europe (2017), "European insurance in Figures", available at: <https://www.insuranceeurope.eu/insurancedata> (Accessed 15 Oct 2019).

2. Vasilenko A. (2014), "Investment activity of insurance companies: strategy and priorities, Strahova sprava, vol. 3, pp. 38—46.

3. Denisenko, M. P. and Tokacheva, A. V. (2018), "Investment activity of an insurance company: problems and directions of activation", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6640> (Accessed 20 Sept 2019).

4. Majdanchenko, I.V. (2012), "Investment activity of insurance companies is the way to economic growth", *Naukovo-tehnichna informaciya*, vol. 3, pp. 41—44.

5. Miloshevich, N.V. (2018), "Investment activity of insurance companies in Ukraine", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 16, pp. 758—763

6. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 13 Sept 2019).

7. The official site of National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2019), available at: <http://nfp.gov.ua> (Accessed 13 Sept 2019).

8. Pikus, R. and Nesterova, D. (2014), "Experience of investment activity of foreign insurance companies", *Visnik Kiyivskogo nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 156, pp. 6—11.

9. Poplavskij, O. O. (2016), "Analysis of investment potential of insurance companies in conditions of financial instability", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5347> (Accessed 05 Oct 2019).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "Pro investicijnu diyalnist", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (Accessed 05 Oct 2019).

11. National Commission for Regulation of Financial Services Markets (2018), "Approval of the Regulations on Mandatory Criteria and Ratios for Capital Adequacy and Solvency, Liquidity, Profitability, Asset Quality and Risk of Insurer Operations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#n25> (Accessed 13 Oct 2019).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "Pro strakhuvannya", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (Accessed 05 Oct 2019).

13. Rekunenکو, I.I. and Chorna, S.V. (2017), "Features of investment activity of insurance companies", *Economy and Society*, vol. 8, pp. 667—672.

14. Solovjova, O. (2011), "Substantiation of investment strategy of insurance company in Ukraine", *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 5(4), pp. 69—76.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

УДК 338.436:338.43.02

О. М. Саковська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0003-2676-6170

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.66

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ У РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

O. Sakovska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Tourism, Hotel and Restaurant Business, Uman National University of Horticulture

THE ROLE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY: A COMPARATIVE ASPECT

У статті проведено дослідження щодо визначення ролі та значення сільськогосподарських кооперативів у розвитку аграрного сектора економіки. Проаналізовано світовий, європейський та український досвід використання кооперативного руху у сфері сільського господарства. Досліджено процеси кооперації у сфері аграрного бізнесу України. Визначено рівень впливу та значення кооперативних утворень у структурі розвитку аграрного сектора економіки.

У ході дослідження з'ясовано, що кооперативні формування відіграють вагомий роль у розвитку сільського господарства, виконуючи функції постачання, збуту, обслуговування, кредитування та вносять великий вклад у регулювання міжгалузевого обміну у сфері агропромислового бізнесу.

Встановлено, що характерною ознакою сучасного сільськогосподарського кооперативного сектора є зростання вертикальної інтеграції, наближення сільгоспвиробника до споживача, але водночас з'являються нові складнощі, пов'язані з посиленням конкуренції на світових ринках, а тому слід пошукувати інноваційні форми ведення агробізнесової діяльності, зокрема на засадах кооперації. Визначено чинники сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні та вказано на фактори, що перешкоджають її подальшій інтеграції в аграрний сектор економіки.

У підсумку зазначено, що організація та формування аграрного сектору економіки України на основі кооперації має пріоритетне значення, оскільки дає змогу покращити рівень виробництва і переробки продукції, а також підвищити прибутковість сільськогосподарських виробників, і, як наслідок, сприятиме розвитку сфери сільського господарства та країни загалом.

In the modern world, the process of development of the cooperative movement, particularly in the agricultural sector, allows to increase the level of production and processing of agricultural products, as well as to earn greater profits for cooperative entities and farms.

In developed countries there is a tendency of reducing the total number of farms by eliminating small ones while increasing large cooperative entities and increasing their economic efficiency.

In view of the above, a comprehensive study of theoretical and practical aspects of the development of agricultural cooperatives in the agrarian sector of the economy in the current economic conditions, as well as determining the directions of improving the efficiency of their activities is a genuine pressing problem, which has led to the choice of research topics.

The purpose of the article is to investigate the processes of cooperative activity in the field of agriculture and to determine its impact on the development of the agricultural sector of the economy.

The role and importance of agricultural cooperatives in the development of the agricultural sector of the economy is investigated in the article. The world, European and Ukrainian experience of using cooperative movement in the field of agriculture is analyzed.

The processes of cooperation in the sphere of agrarian business of Ukraine are investigated. The level of influence and importance of cooperative entities in the structure of development of the agrarian sector of economy is determined.

During the research was found that cooperative entities play a significant role in the development of agriculture, performing the functions of supply, sale, servicing, lending and make a major contribution to the regulation of inter-sectoral exchanges in the agro industrial business.

It is established that the characteristic feature of the modern agricultural cooperative sector is the growth of vertical integration and the approach of the agricultural producer to the consumer but at the same time, there are new difficulties associated with increasing competition in the world markets and therefore it is necessary to look for innovative forms of agribusiness, particularly on a cooperative basis. The factors of assistance to the development of agricultural cooperation in Ukraine are identified and the factors that impede further integration into the agricultural sector of the economy are pointed out.

As a result, the organization and formation of the agrarian sector of the Ukrainian economy on the basis of cooperation has a significant value as it allows to improve the level of production and processing of products, as well as to increase the profitability of agricultural producers and, as a consequence, allows to promote the development of the agricultural sector and the country as a whole.

Ключові слова: економіка, кооперація, аграрний сектор, сільськогосподарський кооператив, розвиток, прибуток.

Key words: economy, cooperation, agrarian sector, agricultural cooperative, development, profit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сучасності, процес розвитку кооперативного руху, зокрема в аграрному секторі, дає змогу підвищити рівень виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, і також отримати більші прибутки для кооперативних утворень та господарств. У розвинених країнах спостерігається тенденція до скорочення загальної кількості господарств за рахунок ліквідації дрібних за одночасного збільшенні великих кооперативних утворень і підвищенні їх економічної ефективності.

У 2013 році Кабінетом Міністрів України було розроблено та затверджено "Стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року", де зазначено стратегічні цілі та індикатори розвитку сільського господарства [1]. Водночас у "Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року" одним із основних напрямів досягнення стратегічних цілей є розвиток сільськогосподарського підприємництва та кооперації через створення сприятливих економічних умов для започаткування та організації діяльності, зокрема державної підтримки формування та поліпшення матеріально-технічної бази кооперативних формувань [2].

Зважаючи на вказане, комплексне вивчення теоретичних і практичних аспектів щодо розвитку сільськогосподарських кооперативів в аграрному секторі економіки, за сучасних умов господарювання, а також визначення напрямів підвищення ефективності їх

діяльності, є актуальною проблемою сьогодення, що і стало причиною вибору тематики дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню особливостей розвитку сільськогосподарської галузі присвячено праці таких відомих зарубіжних та українських вчених: Мосійчук Н.О. [5], Романюк І.А. [10], Фінашиної Г.В. [8]. Питання розвитку теорії кооперації та кооперативного руху посідають чільне місце у працях: Клокар О.О. [6], Лузана Ю.Я. [9], Маліка М.Й. [9], Скидана О.В. [7] та ін. Проте, малодослідженими залишаються питання щодо визначення інтеграційних процесів кооперативного руху у напрямку розвитку аграрного сектору економіки. Фрагментарність розгляду теоретико-методичних та практичних процесів створення та подальшої діяльності кооперативних утворень у сфері сільського господарства, недостатнє висвітлення питань державного впливу на кооперацію, недосконалість методів реалізації економічної політики, низька результативність дій щодо економічного регулювання процесів кооперації — зумовлює необхідність проведення досліджень у даному напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження процесів кооперативної діяльності у сфері сільського господарства та визначення її впливу на розвиток аграрного сектору економіки.

Зважаючи на мету статті, головним завданням дослідження є проведення порівняльного аналізу діяльності сільськогосподарських кооперативів у світі та Україні.

Методика дослідження базується на використанні емпіричного підходу. У процесі дослідження використано абстрактно-логічний метод (постановка проблеми і висунення гіпотези, логічні конструкції, синтез узагальнень і висновків), статистико-економічний метод (опрацювання статистичних показників, порівняння даних тощо), монографічний метод (аналіз світового та українського досвіду розвитку та упровадження кооперативного руху в аграрному секторі).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У світі кооперативні формування відіграють вагомий роль у розвитку сільськогосподарського виробництва, виконуючи функції постачання, збуту, обслуговування, кредитування, вносячи великий вклад у регулювання міжгалузевого обміну в АПК. Так, у США, незважаючи на зниження кількості сільськогосподарських кооперативів, їх роль у виконанні перерахованих вище функцій залишається значною. Об'єднуючи близько 3 млн осіб, вони надають послуги на суму близько 116 млрд дол. Функцією збуту займаються понад півтори тисячі кооперативів (50% від всіх кооперативів), реалізуючи сільськогосподарську продукцію, більше тисячі (38%) з них виконують функцію постачання, забезпечуючи сільгосптоваровиробників сировиною і матеріалами, обладнанням і технікою, понад чотириста (12%) обслуговуючих кооперативів надають сільським товаровиробникам послуги з транспортування, зберігання та ін. [3].

Збутові кооперативи найбільшого поширення набули в овочевому, плодovому, зерновому, олієжировому і тваринницькому підкомплексах. У Канаді переважають збутові, маркетингові, обслуговуючі кооперативи. Їх чисельність і дохід становили у 2018 році відповідно 1,3 та 14,3 млрд дол. Частка канадських кооперативів на ринках м'яса птиці і яєць — 57%, молока — 39, зерна — 22% [4].

За кількістю діючих сільськогосподарських кооперативів лідируюче положення займає Індія, потім США, Франція, Швеція, Німеччина, Марокко, Канада. В Англії близько 40% сільськогосподарської продукції реалізується через кооперативи, ринкова частка кооперативів в реалізації молока становить 90%, свинини — 30%, картоплі і овочів — 25%, коопера-

тивна частка в поставках добрив — 30%, насіння — 22%, засобів захисту рослин — 18%. Товарообіг аграрних кооперативів Англії становить 4406 млн фунтів стерлінгів. У Німеччині поширені маркетингові кооперативи із закупівлі ресурсів і продажу продукції, але найбільш розвиненими є кредитні кооперативи на чолі з "Райффайзенбанком". Частка ринку, яку займають німецькі кооперативи, різниться за сферами виробництва і становить: у переробці і реалізації м'яса — 30%, молока та молочної продукції — 60%, переробці і реалізації м'яса — 30%, фруктів і овочів — 60%, надання послуг сільськогосподарським виробникам — 50—60%. Специфічним є й розвиток кооперативного аграрного руху в скандинавських країнах — Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції. У Швеції товарообіг кооперативних об'єднань у 2018 році склав 12,6 млн євро. Кооперативна частка на ринках молока перевищує 99%, м'яса свиней і великої рогатої худоби — 88%, зерна і насіння — по 75% [3].

Перше місце за кількістю діючих сільськогосподарських кооперативів в ЄС займає Франція, де більше 90% фермерів є членами сільськогосподарських кооперативів, через них реалізується 50% продукції, виробленої сільським господарством. Французькі сільськогосподарські кооперативи спеціалізуються на закупівлі, продажі, переробці продукції, а також на постачанні сільгосптоваровиробникам коштів з виробництва та реалізації послуг. Найбільшого поширення набули кооперативи зі спільного придбання та використання техніки. Всі сільськогосподарські кооперативи Франції об'єднані у національні кооперативні федерації за галузевою ознакою. Ця організаційна ієрархія поширюється й на сільськогосподарські кредитні кооперативи, які на національному рівні очолює кооперативний банк "Креді-Агріколь". Через кооперативи держава провадить аграрну політику на основі використання системи субсидування. Так, будівництво зерноскладів до 10% субсидується державою, держава також гарантує оплату продукції фермера через кооперативи за мінімальною ціною в разі відсутності можливості її реалізації. Все кооперативи є неприбутковими організаціями.

Вивчаючи особливості розвитку кооперативного руху на сучасному етапі слід відзначити зростання розмірів діяльності сільськогосподарських кооперативних формувань шляхом злиття невеликих, які до об'єднання, носили локальний характер. Водночас все більше кооперативів починають використовувати інноваційні інформаційні технології, які допомага-

ють сільгосптоваровиробникам упроваджувати системи комп'ютеризації управління виробничими процесами і процесами збуту сільськогосподарської продукції, постачання необхідними засобами виробництва, тощо.

Переважає більшість сільгосптоваровиробників — членів кооперативів використовують можливості мережі Інтернет у своєму бізнесі [5, с. 25]. Все більше торгових операцій на сільськогосподарських ринках здійснюється через систему електронного бізнесу. Широке використання інформаційних технологій дає змогу сільгосптоваровиробникам, особливо малому та середньому агробізнесу, брати участь у розвитку біотехнологій, НДДКР, проведенні наукових дослідженнях, відкриває доступ до використання нових сортів і гібридів, порід тварин, нових технологій і нових видів палива, тощо. Але така діяльність вимагає значних капітальних вкладень, які можуть бути доступні тільки для кооперативних та інтеграційних об'єднань, що мають можливість концентрувати значні кошти і отримувати економічний ефект від масштабів виробництва, реалізації продуктів та послуг, маркетингу, логістики, наукових розробок і т.п.

Характерною ознакою сучасного сільськогосподарського кооперативного сектора є зростання вертикальної інтеграції, наближення сільгоспвиробника до споживача, і, як наслідок, посилення конкурентних переваг та збільшення доходів агробізнесу [6]. Але водночас слід сказати й про те, що з'являються нові складнощі, пов'язані з посиленням конкуренції на світових ринках, а тому слід пошукувати інноваційні форми ведення агробізнесової діяльності. Досвід розвитку кооперативних формувань в усьому світі свідчить про їх універсальну пристосованість до мінливих ринкових умов. Процеси глобалізації та інтеграції, що відбуваються на даний час у світовій економіці, не оминули й діяльність сільськогосподарських кооперативів [7]. Посилення конкуренції змушує сільськогосподарські кооперативи прагнути до досягнення рівня найбільш успішних конкурентних організаційних форм, розширювати внутрішній ринок і експорт сільгосппродукції, лобювати політику протекціонізму [8, с. 48]. Таким чином, сучасні сільськогосподарські кооперативи повинні враховувати у своїй діяльності розвиток процесів концентрації і інтеграції у сегментах виробничого та маркетингового ланцюга, зростання вимог торгових мереж і кінцевих споживачів до якості продукції та послуг, зміну їх уподобань, міжнародні вимоги до стандартів якості тощо.

Для підтримки конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників — членів кооперативних утворень та своєї діяльності, сільськогосподарські кооперативи змушені займатися невласливим їм функціям, розширювати сферу своєї діяльності за рахунок надання послуг тим, хто не є членами кооперативу, використовувати венчурний капітал, виходити на ринок цінних паперів, створюючи для цього спільні та дочірні підприємства.

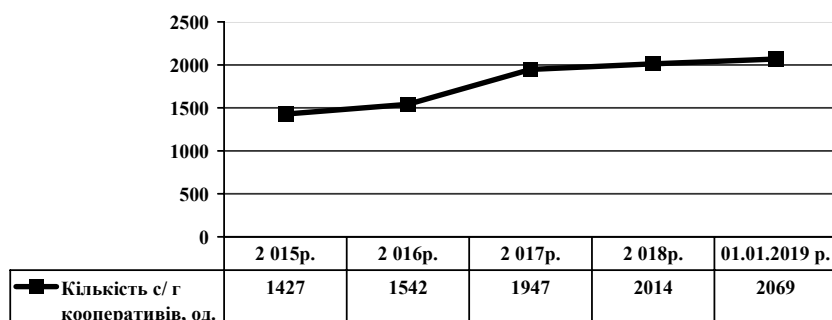
У багатьох країнах Європи та світу для більш успішної діяльності сільськогосподарських кооперативів створено умови для їх розвитку пільговою, податковою, кредитною, антимонopolною державною політикою. Така державна підтримка обумовлена соціальним характером діяльності некомерційних сільськогосподарських кооперативів, створюючи нові робочі місця та вирішуючи соціальні проблеми сільського населення, кооперативні формування сприяють розвитку сільських територій.

У чинній системі сільськогосподарських кооперативів виділяються сільськогосподарські споживчі, переробні, постачальницькі, збутові, обслуговуючі, кредитні, страхові кооперативи, інформаційно-консультаційні центри [9, с. 4; 10, с. 13]. Їх діяльність регламентується зокрема Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію" [11]. На практиці набули поширення і багатофункціональні кооперативи, які зазвичай поєднують постачальницькі та збутові функції, охоплюючи функції міжгалузевого обміну у сфері АПК.

В Україні сільськогосподарські кооперативи в основному об'єднують підприємства середнього і малого агробізнесу (селянські (фермерські) і особисті підсобні господарства) — сільгосптоваровиробників, інтерес яких визначається функціональними принципами кооперативу.

Діяльність сільськогосподарських товаровиробників може здійснюватися із застосуванням різних форм і типів кооперації від простих форм взаємовідносин до складних інтегральних формувань, від виробництва сировини до реалізації готової продукції.

Наразі аграрна політика України сфокусована на підтримці розвитку малого та середнього бізнесу на селі, у тому числі фермерства та сільськогосподарської кооперації. Станом на 01.01.2015 р. в Україні було зареєстровано 1427 сільськогосподарських кооперативів, з яких реально діяло лише 728 об'єднань, у 01.01.2016 р. — 1627 сільськогосподарських кооперативів (реально діяло 817 об'єднань), у

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів в Україні за період з 2015 по 01.01.2019 рр., од.

Джерело: складено автором за даними проведеного аналізу статистичних джерел [12–14].

01.01.2017 р. — 1947 (реально діяло 558 об'єднань). І якщо станом на 01.01.2018 р. було зареєстровано 2014 (997 виробничих та 1017 обслуговуючих), то на початок 2019 року в Україні їх уже налічувалося 2069 (996 виробничих і 1073 обслуговуючих). Тобто, на 55 кооперативів або на 3% більше. Найбільше діючих кооперативів налічується в Київській (65), Черкаській (55), Запорізькій (49), Одеській (48), та Івано-Франківській (47) областях. Лідерами антирейтингу за часткою недіючих, але офіційно

зареєстрованих кооперативів, стали Сумська (60 проти 24), Волинська (55 проти 26), Хмельницька (60 проти 34) і Закарпатська (63 проти 33) області, в яких не діють близько половини зареєстрованих кооперативів [12; 13; 14] (рис. 1 та табл. 1).

Аналізуючи дані таблиці 1, можна сказати, що найпоширеніші в Україні типи кооперативних об'єднань в агросекторі — багатофункціональні та такі, що надають різнопланові послуги (інші). Їх майже половини від

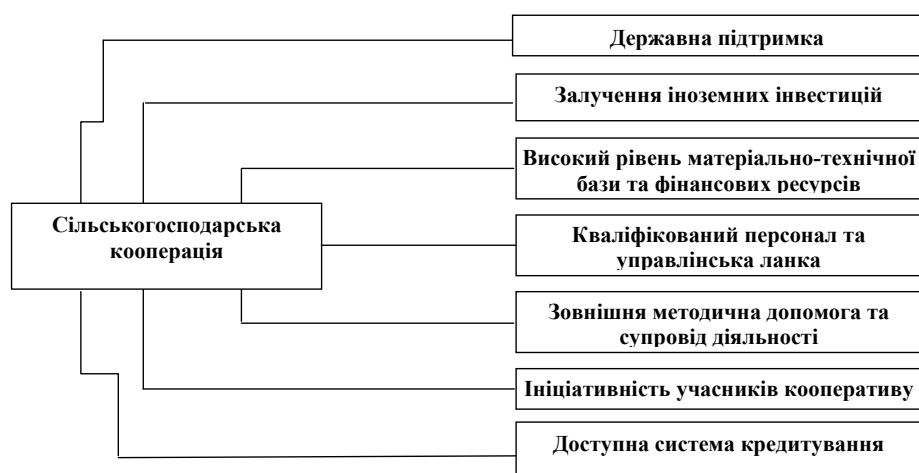
загальної кількості.

Серед обслуговуючих кооперативів найбільш поширені об'єднання аграріїв для спільного збору врожаю і молочні кооперативи. Тут слід зазначити, що із 735 чинних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: молочарських — 186 (+44), з обробітку землі та збирання врожаю — 162 (+16), м'ясних — 35 (-16), плодоовочевих — 113 (+34), зернових — 41 (+1) та з надання інших послуг — 198(+46)). Також досить розвиненими є об'єд-

Таблиця 1. Кількість зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів в Україні станом на 01.01.2019 р.

Область	Кількість сільськогосподарських кооперативів, од.							
	Всього, од.	Зареєстровано, од.	Діючі, од.	За видами діяльності, од.				
				Переробні, од.	Заготівельно-збутові, од.	Постачальницькі, од.	Інші, од.	Багатофункціональні, од.
Вінницька	94	52	42	6	14	3	9	10
Волинська	81	55	26	0	8	10	2	6
Дніпропетровська	106	60	46	12	10	7	9	8
Житомирська	80	50	30	5	10	0	5	10
Закарпатська	96	63	33	3	5	0	15	10
Запорізька	101	52	49	10	10	10	12	7
Івано-Франківська	97	50	47	8	12	9	8	10
Київська	131	66	65	12	16	13	14	10
Кіровоградська	92	50	42	5	10	8	9	10
Львівська	87	49	38	14	8	0	6	10
Миколаївська	88	50	38	5	6	8	8	11
Одеська	98	50	48	8	7	6	10	17
Полтавська	92	46	46	4	6	6	16	14
Рівненська	91	50	41	9	8	8	9	7
Сумська	84	60	24	0	9	0	10	5
Тернопільська	87	42	45	8	10	10	8	9
Харківська	96	45	41	6	7	5	11	12
Херсонська	92	52	40	5	11	10	8	6
Хмельницька	94	60	34	0	10	5	9	10
Черкаська	117	62	55	9	16	5	10	15
Чернівецька	86	46	40	11	7	0	12	10
Чернігівська	79	43	36	4	8	3	12	9
Усього	2069	1190	906	144	208	126	212	216

Джерело: складено автором за даними проведеного аналізу статистичних джерел [12–14].

Рис. 2. Фактори сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження.

нання для спільного вирощування овочів і фруктів, кооперативи м'ясного напрямку і зернові об'єднання [14]. Проте, у порівнянні з іншими європейськими країнами їх кількість є невеликою.

На нашу думку, основними факторами, що перешкоджають розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні можна визначити:

- незавершеність структурної перебудови аграрної сфери;
- незадовільне матеріально-технічне оснащення кооперативів, особливо на фондомістких напрямках сільськогосподарського виробництва;
- недоступність кредитування та слабка фінансову підтримку розвитку сільськогосподарської кооперації з боку держави.

На основі дослідження праць вчених [5—10] щодо розвитку та упровадження кооперативного руху, слід виділити ключові фактори, що сприяють розвитку сільськогосподарської кооперації (рис. 2).

З метою посилення темпів розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, на нашу думку, необхідним є збільшення державної підтримки і вдосконалення основних напрямків її використання. Так, нами розглядається можливість спрямування частини бюджетних коштів на підтримку розвитку фондів сільської кредитної кооперації, зокрема направлення 30% обсягу кредитних ресурсів, призначених суб'єктам АПК, кредитним кооперативам для фінансування малого і середнього агробізнесу та поширення субсидій на компенсацію частини відсоткових ставок за кредитами, отриманими сільськогосподарськими кредитними кооперативами в комерційних банках.

Також, на нашу думку, слід проводити закупівлі продукції (зерна, молока, м'яса, овочів, картоплі, риби) для державних потреб на контрактній основі безпосередньо через сільськогосподарські кооперативи за мінімальними цінами, рівень яких повинен забезпечити рентабельність сільськогосподарського виробництва.

Необхідною умовою успішного розвитку та функціонування кооперативів є надання їм організаційно-методичної та фінансової підтримки, що забезпечуватиме просування сільськогосподарської продукції особистих селянських, фермерських господарств та сільськогосподарських товаровиробників на організований аграрний ринок за стабільними цінами, сприятиме в цілому реалізації потенціалу аграрного сектору економіки та підвищенню його конкурентоспроможності. Також одним із вагомих чинників вирішення проблеми розвитку кооперативного руху в Україні є реалізація Програм розвитку кооперативного руху на регіональному та місцевому рівнях та грантових проектів Європейського Союзу.

З метою посилення мотивації виходу українських сільськогосподарських кооперативів на світові ринки необхідною є розробка механізму підтримки експорту вітчизняних агропродовольчих товарів, введення пільгового оподаткування для новостворених та експортно-орієнтованих сільськогосподарських кооперативів. З метою удосконалення державної підтримки, нами, також, пропонується доводити її до конкретного представника малого і середнього агробізнесу шляхом системи сільськогосподарських кооперативів, диференціюючи її за регіонами країни в залежності від ґрунтово-кліматичних умов і віддаленості від ринків збуту.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зважаючи на проведення дослідження, слід резюмувати, що організація аграрного сектору економіки на основі кооперації має пріоритетне значення у сфері сільського господарства, розвиток якої базується на консолідації та взаємодії ресурсів і можливостей сільськогосподарських товаровиробників.

Важливою критеріальною ознакою сучасного сільськогосподарського кооперативного сектора є вертикальна інтеграція та синергія з іншими галузями виробництва, наближення сільгоспвиробника до споживача, і, як наслідок, посилення конкурентних переваг та збільшення доходів від провадження агробізнесової діяльності. Але водночас слід сказати й про те, що з'являються нові складнощі, пов'язані з посиленням конкуренції на світових ринках, а тому слід постійно проводити пошук інноваційних форм ведення бізнесу. Саме однією з таких, на нашу думку, інноваційних форм і є кооперативна діяльність, зокрема в аграрній сфері.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підвищенню ролі сільськогосподарських кооперативів у розвитку аграрного сектора економіки може сприяти наукове обґрунтування та упровадження мотиваційних механізмів залучення сільськогосподарських товаровиробників і їх партнерів у сільськогосподарському бізнесі до утворення вертикальних економічних систем, визначення ролі держави у цьому процесі, забезпечення взаємодії аграрного сектора та фінансової, а також інформаційної складової інфраструктури сфери сільського господарства.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р, Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
2. Концепція державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р, Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>
3. The International Cooperative Alliance. 2019. (Official Website). Retrieved from: <https://>

www.ica.coop/en/eight-sectors-global-business-network

4. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Аналітичне дослідження. 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.zerpo.org.ua/download/file/53-dosvid-kanady-ta-krain-ies-u-sferi-polityky-z-pidtrymky-rozvytku-silskohospodarskykh-obsluhovuiuchykh-kooperatyviv>

5. Мосійчук Н.О. Сучасний стан розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Біо-економіка і аграрний бізнес (Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес), 2018. Вип. 284. С. 24—33.

6. Клокар О.О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку. Сталий розвиток економіки. 2013. № 6. С. 16—23.

7. Скидан О.В. Інституціоналізація розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Ефективна економіка. 2010. № 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_6

8. Фінашина Г.В. Економічна оцінка досконалості механізму сільськогосподарської кооперації. Вісник Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва, серія "Економічні науки". 2011. № 5. С. 47—52.

9. Малік М.Й., Лузан Ю.Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 3—9.

10. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. Агросвіт. № 11. 2016. С. 12—15.

11. Про сільськогосподарську кооперацію. Закон України № 469/97/ВР від 17.07.1997 р. у редакції від 19.01.2013, підстава — 5495-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>

12. Динаміка зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів. 2019. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/fermerstvo-ta-kooperaciya/silskogospodarski-kooperativi>

13. В Україні зростає кількість обслуговуючих кооперативів. 2019. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-zrostaye-kilkist-obslugovuyu-chih-kooperativiv-viktor-sheremeta>

14. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств. 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=-1127&lang=1>

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "On approval of the Strategy for the development of the agricultural sector for the period up to 2020", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (Accessed 25 October 2019).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "The concept of the state target program for the development of the agricultural sector for the period until 2022", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80> (Accessed 25 October 2019).

3. The International Cooperative Alliance (2019), available at: <https://www.ica.coop/en/eight-sectors-global-business-network> (Accessed 26 October 2019).

4. PRISM (2019), "Experience Canada and EU policy in support of agricultural service cooperatives. Analytical research", available at: <http://www.zerno.org.ua/download/file/53-dosvid-kanady-ta-krain-ies-u-sferi-polity-ky-z-pidtrymky-rozvytku-silskohospodarskykh-obsluhovuuiuchykh-kooperatyviv> (Accessed 25 October 2019).

5. Mosiichuk, N.O. (2018), "Current state of development of agricultural cooperation in Ukraine", *Bioekonomika i agrarnij biznes (Naukovij visnik NUBiP Ukrayini)*, Vol. 284, pp. 24—33.

6. Klokar, A. A. (2013), "Agricultural cooperatives in Ukraine: a retrospective and prospective analysis of effective development", *Stalij rozvitok ekonomiki*, Vol. 6, pp. 16—23.

7. Skydan, O.V. (2010), "Institutionalization of agricultural cooperatives in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_6 (Accessed 26 October 2019).

8. Finashyna, H.V. (2011), "Economic assessment of the perfection of the mechanism of agricultural cooperation", *Visnyk Kharkivskoho NAU im. V.V. Dokuchaieva*, Vol. 5, pp. 47—52.

9. Malik, M.Y. and Luzan, Yu.Ya. (2010), "Problems of cooperation and integration relations in agroindustrial complex", *Ekonomika APK*, Vol. 3, pp. 3—9.

10. Romanyuk, I.A. (2016), "Features of the reproduction process in the agrarian sector", *Ahrosvit*, Vol. 11, pp. 12—15.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), *The Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation"*,

available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 26 October 2019).

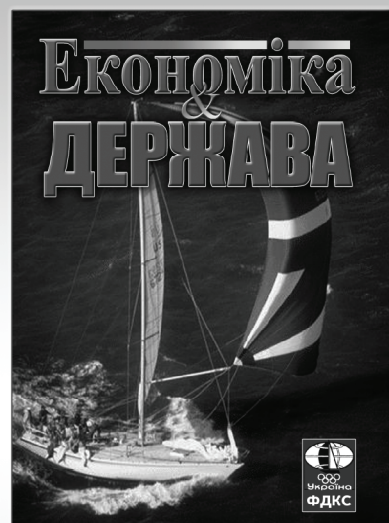
12. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2019), "Dynamics of registered agricultural cooperatives", available at: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/fermerstvo-ta-kooperaciya/silskogospodarski-kooperativi> (Accessed 26 October 2019).

12. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2019), "In Ukraine, a growing number of service cooperatives", available at: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/fermerstvo-ta-kooperaciya/silskogospodarski-kooperativi> (Accessed 26 October 2019).

13. Main Department of Statistics in Kyiv region (2019), "Key economic indicators of agricultural enterprises", available at: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=-1127&lang=1> (Accessed 26 October 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 635.65:338.432

О. О. Петрова,

к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет"

ORCID ID: 0000-0001-8639-3615

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.74

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИРОБНИЦТВА КВАСОЛІ В УКРАЇНІ

O. Petrova,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economics and Finance, Kherson State Agrarian University

ECONOMIC POTENTIAL OF BEAN PRODUCTION IN UKRAINE

Впродовж останніх років нішеві зернобобові культури представляють значний економічний інтерес для малого та середнього аграрного бізнесу, оскільки вони надають важливу конкурентну перевагу на ринку в ціні реалізації та за собівартістю вирощування. Ринок нішевих зернобобових культур в останні роки демонструє стійке зростання як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, і, як наслідок, щороку збільшуються посівні площі під цими культурами. Метою статті є дослідження економічного потенціалу виробництва нішевих зернобобових культур, зокрема, квасолі, а також аналіз стану та динаміки ринку збуту нішевої продукції. Квасоля є стратегічно необхідною культурою рослинництва, оскільки це основне джерело збалансованого за амінокислотним складом і вмістом екологічно чистого білка. В зерні квасолі вміст білка коливається в широких межах і насамперед залежить від генетики сорту, природно-кліматичних і технологічних умов вирощування. Так, вміст білка в зерні квасолі коливалася від 17,87 до 23,38%.

Світове виробництво бобових культур, згідно з оцінками аналітиків та експертів аграрного ринку, досягає приблизно 75 млн т на рік. Через високий попит для експорту в Європу українські фермери активно нарощують площі під квасолею. Загалом площі посівів під бобові культури в Україні лише зростають. Станом на 1 вересня 2017 року зернобобові культури зібрали з площі 477,6 тис. га. А в 2018 році зернобобовими культурами було засіяно 568,4 тис. га, що є найкращим показником за останні 15 років. Затребуваність культури і постійний попит спонукають все більшу кількість підприємців почати свій бізнес з вирощування квасолі. Квасоля представляє значний інтерес для малого і середнього агробізнесу, оскільки дозволяє із малими вкладенням отримати високий дохід та зменшує залежність від цінової волативності і кон'юнктури світового ринку.

In recent years, niche legumes have been of considerable economic interest to small and medium-sized agrarian businesses, as they provide an important competitive advantage in the market in terms of sales and cultivation costs. The legume niche market in recent years has shown a steady increase in both domestic and external demand. The area under these crops is increasing every year. The purpose of the article is to study the economic potential of niche legume production, in particular beans, as well as to analyze the status and dynamics of the niche market. The use of the potential of this type of production could be an alternative in solving the problem of providing the population with economically cheap and environmentally friendly protein, high quality animal feed, problems of organic fertilizers, significant increase of soil fertility, formation of sound crop rotation systems, etc.

Beans are a strategically needed crop because they are the main source of balanced protein content and environmentally friendly protein content. In beans, the protein content varies greatly and depends primarily on the genetics of the variety, climatic and technological conditions of cultivation. Thus, the protein content of beans was 17.87 to 23.38%.

According to analysts and experts of the agrarian market, the world production of legumes reaches about 75 million tons a year. Due to high demand for export to Europe, Ukrainian farmers are actively expanding their bean area. In general, the area under bean crops in Ukraine is only growing. As of September 1, 2017, legumes were harvested from an area of 477.6 thousand hectares.

In 2018, 568.4 thousand hectares were sown, which is the best indicator in the last 15 years. The demand for culture and the constant demand are driving more and more entrepreneurs to start their bean-growing business. Beans are of great interest to small and medium-sized agribusinesses because they make high returns with low investment and reduce the dependence on price volatility and global market conditions.

Overall, the bean-growing business is low-cost. Basically, the costs are to buy planting material, care of crops, to pay for plantation, to pay for the services of hired workers (at large scale crops), transportation costs associated with the sale of beans.

Ключові слова: нішеві маржинальні культури, зернобобові культури, квасоля, ефективність виробництва, прибуток.

Key words: niche marginal crops, legumes, beans, production efficiency, profit.

ВСТУП

В останні роки все більше аграріїв приділяють увагу вирощуванню сільськогосподарських культур з досить високим рівнем маржинальної прибутковості порівняно з традиційними зерновими та зернобобовими культурами. Особливою популярністю нині користуються бобові культури так названого нішового кластеру, це нут, сочевиця, маш та квасоля, які в повній мірі задовольняють потреби людини в продовольчому білку. Квасоля звичайна здатна не тільки формувати високі врожаї зерна в умовах незрошуваного і зрошуваного землеробства, а й, акумулюючи азот у ґрунті, поліпшувати енергетично-економічний баланс в господарстві. Слід відмітити, що практично всі вони займають незначні посівні площі, втім на аграрному ринку ці культури займають певний сегмент попиту серед внутрішніх та зовнішніх споживачів. Так, наприклад, у 2017 році нішеві сільськогосподарські культури займали 4,6% посівних площ. Найбільші посівні площі серед нішевих культур традиційно належать гороху (410,6 тис. га), досить значними є площі під вівсом (198,3 тис. га), гречкою (183,3 тис. га) та житом (169,3 тис. га). Під іншими зернобобовими культурами у 2017 році було засіяно 49,3 тис. га посівних площ.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нішеві сільськогосподарські культури, зокрема зернобобові, впродовж останніх років представляють значний економічний інтерес для малого та середнього аграрного бізнесу, оскільки вони надають важливу конкурентну перевагу на ринку в ціні реалізації та за собівартістю вирощування. Наразі спостерігаються високі експортні ціни на таку продукцію, що забезпечує відповідний їх рівень на внутріш-

ньому аграрному ринку. Незважаючи на коливання цін на світовому ринку залежно від кон'юнктури, економічні ризики для аграрія є значно меншими через високу (у зрівнянні з традиційними сільськогосподарськими культурами) ціну на нішеву продукцію, а доходність від збуту продукції дозволяє покривати витрати та отримати достатній для розвитку господарства прибуток. Ринок нішевих зернобобових культур в останні роки демонструє стійке зростання як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, і, як наслідок, щороку збільшуються посівні площі під цими культурами. Зернобобові є важливими сільськогосподарськими культурами, традиційно займають особливе місце в зерновому і кормовому балансі України, забезпечують диверсифікацію сільськогосподарських посівів на випадок виникнення аграрних ризиків. Крім того, зернобобові багаті натуральними речовинами та характеризуються високим вмістом білка та клітковини. Безпосередньо до групи зернових бобових культур відносять горох, сочевицю, квасолю, сою, нут, маш та інші. Найбільш відомими нішевими продуктами на вітчизняному ринку є сочевиця, квасоля, нут. Ці культури виявляють високу стійкість до зміни кон'юнктури ринку та залишаються одним з важливих стратегічних резервів зернової галузі сільського господарства. Ціни на нішеві зернобобові культури за останні роки стабільно зростали і залишаються досить високими у порівнянні з традиційними зерновими. Таким чином, зазначені фактори зумовили підвищений інтерес вітчизняних аграріїв до розширення посівних площ під нішевими зернобобовими культурами, оскільки цей бізнес є найбільш перспективним для малих та середніх аграрних підприємств. Окрім того, нішеві зернобобові культури дозволяють одержати вищу

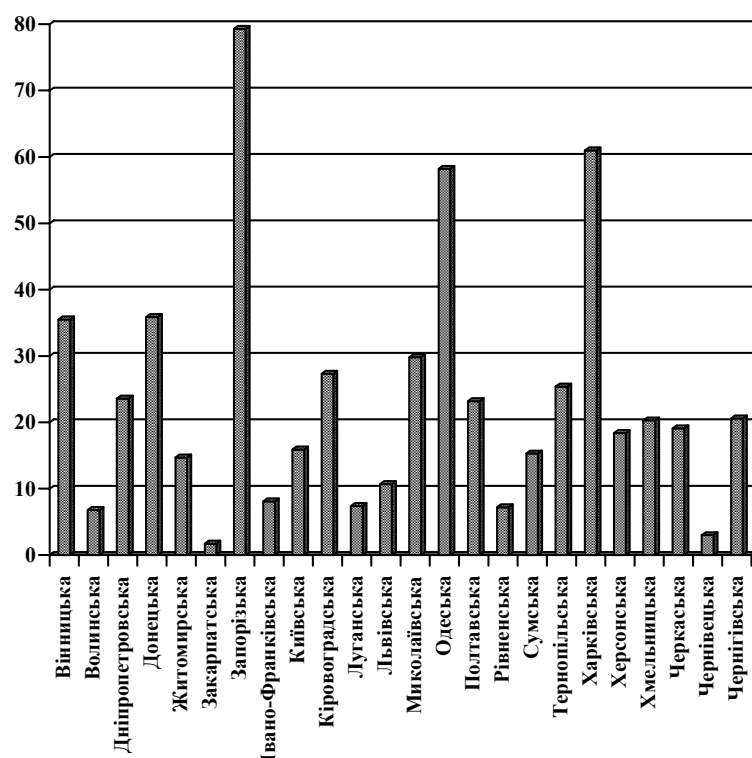

Рис. 1. Посівні площі бобових культур у 2018 році, тис. га

Джерело: сформовано автором за даними [4].

прибутковість у порівнянні з окремими високоліквідними зерновими та зернобобовими культурами. Серед зернобобових культур квасоля є найбільш цінною у продовольчому відношенні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На необхідність збільшення виробництва бобових культур звертали увагу відомі українські вчені: Бабич А.О, Камінський В.Ф., Петриченко В.Ф., Черенков А.В., Шевченко М.С. та інші. Всі вони висвітлювали проблему виробництва зернобобових культур та перспективи розвитку цієї галузі в Україні. Так, Черенков А.В. та Шевченко М.С. запропонували науково-методичну стратегію виробництва високобілкових культур та реалізації концепції екологічного балансу в агросистемах на основі методів відновлюваного землеробства, екологічно безпечних технологій, розширення колекції генофонду зернобобових культур та створення високоврожайних гібридів [1, с. 10]. Нікішина О.В. пропонує впровадження дворівневого механізму стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки та споживання шляхом виплати бюджетних погектарних дотацій аграріям, що забезпечить отримання значного відтворюваль-

ного та податкового ефектів у системі суміжних ринків та реалізацію інтересів держави [2, с. 37]. Проблеми досягнення високої якості та максимальної врожайності зернобобових культур, зокрема, квасолі, висвітлюються також у працях М.І. Бахмата, О.В. Овчарука [3, с. 92].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження економічного потенціалу виробництва нішевих зернобобових культур, зокрема, квасолі, а також аналіз стану та динаміки ринку збуту нішевої продукції. Квасоля є стратегічно необхідною культурою рослинництва, оскільки це основне джерело збалансованого за амінокислотним складом і вмістом екологічно чистого білка. Використання потенціалу цього виду продукції могло б стати альтернативою у вирішенні проблеми забезпечення населення економічно дешевим та екологічно безпечним білком, високоякісним кормом для галузі тваринництва, проблеми органічних добрив, істотного підвищення родючості ґрунтів, формування обґрунтованих систем сівозмін та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бобові культури — це єдині культури, які можуть забезпечити безперервне постачання

на продовольчий ринок дефіцитного білка, який за своїм амінокислотним складом подібний до тваринного. Але навіть така заміна не задовольняє потреби людства. Товаровиробники, які націлені на інтенсивні технології, прагнуть створити більшу кількість продукту, а на показники якості майже не звертають уваги. Тому вивчення оптимального поєднання технологічних прийомів вирощування культури, які забезпечать формування високого врожаю й якості є актуальним і своєчасним. Основною цінністю бобових культур є наявність в зерні великої кількості білка, саме це формує цінність продукту за смаковими, технологічними та економічними показниками.

До зернобобових, які вирощують в Україні, здебільшого належать горох, квасоля, нут та сочевиця. Безперечно, пріоритетним у цій галузі є горох. Він займає приблизно 70% валового збору. Найбільші площі збору зернобобових в Україні в Запорізькій (78,4 тис. га), Харківській (61,0 тис. га), Одеській (58,2 тис. га), Донецькій (35,9 тис. га) та Вінницькій (35,5 тис. га) областях. За даними Держкомстату, у 2016 році бобові культури ввійшли в ТОП-5 найбільш прибуткової сільгосппродукції. Вони забезпечили виробникам понад 76% рентабельності. В 2017 році ситуація лише покращилася. Україна зайняла третє місце у світі за обсягами виробництва гороху, а загальний обсяг виробництва бобових в Україні становив 1,2 млн тон, що в півтори рази більше, ніж у 2016 р. Прогноз динаміку розвитку бобової галузі в Україні свідчить і те, що ще шість років тому ці культури вирощували лише на півдні та в центрі країни, а в 2018 році за культивування бобових взялися й фермери Полісся та інших північних зон. Загалом площі посів під бобові культури в Україні лише зростають. Станом на 1 вересня 2017 року зернобобові культури зібрали з площі 477,6 тис. га. А в 2018 році зернобобовими культурами було засіяно 568,4 тис. га, що є найкращим показником за останні 15 років (рис. 1).

Світове виробництво бобових культур, згідно з оцінками аналітиків та експертів аграрного ринку, досягає приблизно 75 млн тон. на рік. Найбільшими виробниками є Індія (24% від світового обсягу виробництва), Канада та М'янма (по 7% від світового виробництва обидві). Проте, за даними 2017 року, найбільшим експортерами бобових у вартісному вимірі були такі країни, як Кенія (частка 11,8% до підсумку), Марокко (11,6%), США (10,2%), Нідерланди (9,6%) та Гватемала (8,0%). Вони у сукупності займають 67,1% усього світового

ринку торгівлі бобовими в абсолютному вимірі і 78,3% за його вартістю [5].

В Україні ж найбільшими агрохолдингами, які займаються виробництвом бобових, є LANDFORT, "Сварог Вест Груп" та "МРІА Агрохолдинг". Загальний земельний банк компанії LANDFORT становить 37 тис. га. У структуру агрохолдингу входить 9 сільськогосподарських підприємств. "Сварог Вест Груп" — мають у розпорядженні майже 80 тис. га орендованих земель у Хмельницькій, Чернівецькій та Житомирській областях України. "МРІА Агрохолдинг" обробляє майже 165 тис. гектарів землі в Тернопільській, Хмельницькій, Івано-Франківській, Чернівецькій, Львівській і Рівненській областях.

Україна в 2018 році на 5% збільшила експорт бобових культур, без врахування сої. Загальний обсяг експорту сягнув 831,3 тис. т, оновивши попередній експортний рекорд, який було досягнуто рік тому, і який складав 789 тис. т. Цей показник зіставний з виручкою від експорту молокопродуктів. Крім того, бобові вже дають Україні більше виручки, ніж експорт меду, горіхів, свіжих фруктів, борошна чи сокових концентратів. Але збільшення виробництва бобових в Україні негативно вплинуло на внутрішні ціни, які в 2018 році були нижчими, ніж рік тому. Це відбилося й на середній експортній ціні, яка також знизилася приблизно на 7%. Відповідно загальна виручка від експорту бобових з України зменшилася на 2% до \$190 млн.

Бобові культури — це єдині культури, які можуть забезпечити безперервне постачання на продовольчий ринок дефіцитного білка, який за своїм амінокислотним складом подібний до тваринного. Але навіть така заміна не задовольняє потреби людства. Товаровиробники, які націлені на інтенсивні технології, прагнуть створити більшу кількість продукту, а на показники якості майже не звертають уваги. Тому вивчення оптимального поєднання технологічних прийомів вирощування культури, які забезпечать формування високого врожаю й якості є актуальним і своєчасним. Основною цінністю бобових культур є наявність в зерні великої кількості білка, саме це формує цінність продукту за смаковими, технологічними та економічними показниками.

Квасоля — цінна високобілкова культура, яка має багатостороннє використання в народному господарстві. В зерні квасолі вміст білка коливається в широких межах і насамперед залежить від генетики сорту, природно-кліматичних і технологічних умов вирощування. Визначений хімічний склад сортів зернової квасолі

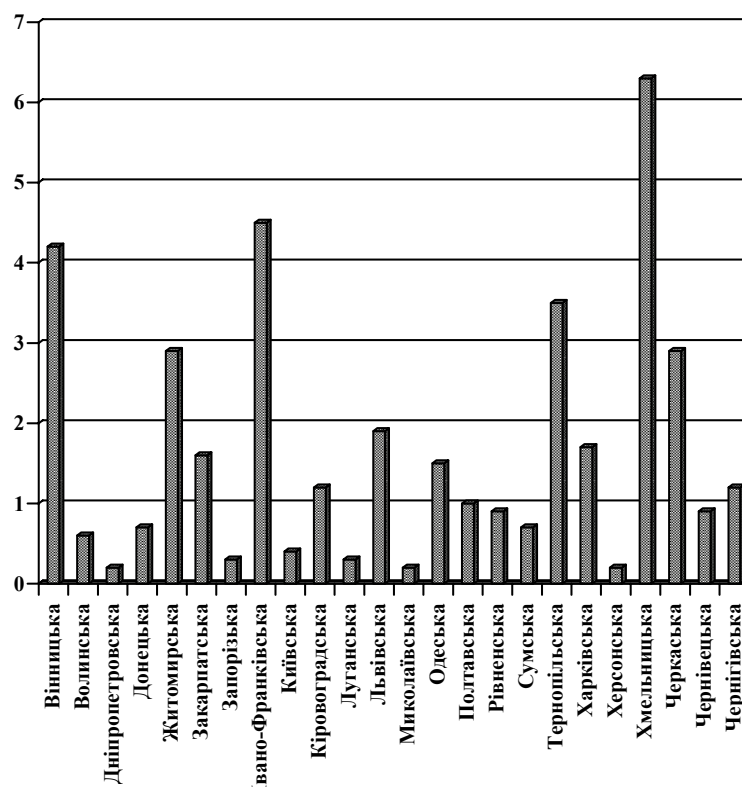

Рис. 2. Посівні площі квасолі у 2018 році, тис. га

Джерело: сформовано автором за даними [4].

показав, що вміст жирів складає 1,3—1,94 %, вміст білку 20,8—22,03%. Фракційний склад білків від їх загальної кількості складають: глобуліни — 43,76—44,93 %, альбуміни — 40,35—42,05 %, глютеїни — 13,02—15,6 %. Основну частину сухих речовин квасолі це вуглеводи, які представлені в основному крохмалем, клітковиною, геміцелюлозою та пектином. Вміст крохмалю коливається від 44,8 до 45,4 %, вуглеводів — 54,34—54,89%. Значний вміст вуглеводів визначає високу енергетичну цінність. Завдяки високій адаптивній здатності квасолі в сучасних умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва відіграє особливе значення в збалансуванні продовольчого кошика людини та частковому розв'язанні проблеми нестачі продовольчого білка. Так, енергетична цінність зернової квасолі складає

293,06—299,06 ккал, що не надто розрізняється за сортами.

Основне призначення квасолі — продовольче: насіння та боби вживають в їжу в свіжому і консервованому вигляді та є джерелом необхідного для організму людини комплексу амінокислот. Завдяки азотфіксуючим бактеріям квасоля засвоює азот з повітря та збагачує ним ґрунт, як просапна культура полегшує боротьбу з бур'янами та є відмінним попередником для всіх сільськогосподарських культур, особливо для озимої пшениці.

Квасоля належить до зернової бобової культури. У харчуванні використовують недозрілі боби (лопатки) та насіння квасолі. Рід квасолі нараховує до 230 видів, які поділяються на дві групи: американська та азійська, які відрізняються формою та розміром насіння. В

Таблиця 1. Експорт нішевих маржинальних зернобобових культур в Україні за 2017 р.

Найменування продукту	Кількість, кг	Вартість, тис. дол. США	Ціна за 1 кг, тис. дол. США
Турецький горох (нут)	7507756,7	5684,78	0,7572
Квасоля звичайна, включаючи білу дрібну квасолі	112699615,0	6568,93	0,5829
Сочевиця	1843939,0	1070,04	0,5803

Джерело: сформовано автором за даними [4].

Україні більш поширений вид — квасоля звичайна, яка належить до американської групи.

Особлива користь квасолі в її харчовій цінності, а саме у гармонійному поєднанні високоякісного білку з цукром, крохмалем, вітамінами, мінералами і незамінними амінокислотами. Квасоля багата на вітаміни А, В1, В2, В6, С, РР, каротин і велику кількість вітаміну Е — природного антиоксиданту. Такий комплекс вітамінів позитивно позначається не лише загалом на стані організму, але й на шкірі, нігтях і волоссі. Водночас користь стручкової квасолі не поступається звичайній. Квасоля містить у середньому 24% білка, який за амінокислотним складом близький до білків тваринного походження. Тому її часто називають "рослинним м'ясом". До того ж квасоля вважається цілющим продуктом харчування та може зберігатися, не втрачаючи поживних якостей декілька років. Студки бобів використовують у фармації для виготовлення ліків. Зернові відходи квасолі після термічної обробки використовують у годівлі тварин. Солому та полову добре поїдають вівці та кози. Тож квасоля має широкі можливості застосування.

В останні роки Україна помітно збільшила експорт квасолі, зайнявши позицію ключового експортера цієї культури з Чорноморського регіону. Зростання експортних поставок відбулося завдяки стабільному зростанню обсягів виробництва квасолі (рис. 2).

Через високий попит для експорту в Європу українські фермери активно нарощують площі під квасолею. За оцінками спеціалістів, до 2020 року посіви збільшаться на 100% і складуть 75—85 тис. га. Найбільше в українській квасолі зацікавлені Румунія, Італія, Німеччина, а також Туреччина і ОАЕ. Перевагою України для постачання квасолі в країни ЄС є вигідне географічне положення. За рахунок цього вона може випередити своїх основних конкурентів — Китай, США, Канаду, Аргентину та Бразилію.

За чотири сезони експорт квасолі з України виріс майже в п'ять разів — з 2,6 тис. т у 2014/15 МР до 12,6 тис. т. в 2016/17 МР. У 2017/18 сезоні українські експортери зберегли високі темпи зовнішніх поставок квасолі. За період з 2014/15 МР, коли почалися активні експортні поставки української квасолі, число країн-імпортерів зросло в два рази. Євросоюз — основний споживач української квасолі. Якщо в 2014/15 МР квасолю імпортували 8 країн співтовариства, то в 2017/18 — вже 16. У липні — травні 2017/18 МР частка ЄС у загальній структурі поставок квасолі з України зросла до 74%

з 59% в 2016/17 МР. У порівнянні з іншими країнами Чорноморського регіону саме в Україні в останні роки відзначається збільшення як посівних площ, так і врожайності цієї бобової культур. Крім того, площа земельного клину під квасолею в Україні значно вище, ніж в Росії і Казахстані. За даними "Українського клубу аграрного бізнесу" наразі 87% квасолі йде на експорт до Європи. Споживачами даної продукції є Румунія (33% експорту), Об'єднані Арабські Емірати (12%) та Туреччина (12%). Перспективними ринками виступають ринки Європи — Боснія і Герцеговина, Сербія, Польща, Італія. Також у 2016 році розпочалися поставки в Іспанію, Великобританію та Бельгію. Світовий імпорт сушеної квасолі за останні п'ять років скоротився на 8,7%. Основними імпортерами виступають Бразилія, Італія та Індія. Дві останні наростили імпорту сушеної квасолі за на 10,2% та 51,3% відповідно і є досить перспективними ринками для України. За 2019 рік аграрії реалізували 831,3 тис. тонн, що перевищило рекорд 2017-го в 789 тис. тонн.

Квасоля — незамінна страва для людей, які дотримуються правильного харчування і стежать за своїм здоров'ям. Важко переоцінити користь бобової культури для нервової системи, серця і шкіри. У зв'язку з високою поживністю і величезною користю квасоля дуже популярна в кулінарії. Її використовують для приготування перших і других страв, і навіть десертів. Затребуваність культури і постійний попит спонукають все більшу кількість підприємців почати свій бізнес з вирощування квасолі. Варто сказати, що хоча вирощування культури вимагає зусиль і вкладень, але є досить нескладним заняттям, адже сама культура — невибаглива. Тому у багатьох навіть підприємців є шанс побудувати непоганий і прибутковий бізнес на вирощуванні квасолі [6].

Водночас, з огляду на певні особливості ринку нішевих маржинальних зернобобових культур та невисокий попит, вказаний напрям розвивати в малих і середніх фермерських господарствах досить економічно вигідно. Економічна ефективність вирощування нішевих сільськогосподарських культур характеризується двома важливими узагальнюючими показниками — рівнем витрат та рентабельності виробництва. У першому з цих показників відображуються усі витрати, пов'язані безпосередньо з виробництвом продукції нішевих культур, тоді як другий є більш якісним узагальнюючим критерієм оцінки економічної ефективності їх вирощування та маркетинго-

вої стратегії збуту продукції підприємством на ринку.

Загалом бізнес на вирощуванні квасолі є низьковитратним. В основному витрати припадають на покупку посадкового матеріалу, догляд за посівами, на оплату плантації, на оплату послуг найманих робітників (при великих масштабах посівів), транспортні витрати, пов'язані з реалізацією квасолі. На сьогодні ціна високоякісного посівного матеріалу квасолі, в залежності від сорту, коливається у межах \$ 800—980 за тону. Від закладених у посадковому матеріалі характеристик залежить прибутковість процесу вирощування. Рівень врожайності рослин залежить від якості насіння та зовнішніх факторів розвитку рослин, тому, під час досягнення максимальної врожайності сільськогосподарських культур є розуміння найважливіших положень про оптимальні агротехнічні та екологічні умови росту і розвитку рослин, формування якісного врожаю [7]. Величезне значення також мають стійкість сорту до полягання та висота розташування нижнього шару бобів. Для удобрення квасолі потрібно по 60 кг/га д. р. азоту й фосфору та 40 кг/га д. р. калію. Відтак удобрення можна обмежити внесенням 150 кг/га діаміфоски та інокуляцією навесні. Насіння перед сівбою радять обробляти інсектицидом, фунгіцидом та інокулянтном. Посівна норма становить 130 кг/га або 400—500 тис. шт./га. За такої густоти рослина формує до 20 бобів. Якщо ж квасолі сіяти рідше, то кількість бобів може зростати до 40—50. Дуже важливу роль у формуванні швидких і рівномірних сходів відіграє точність дотримання глибини висіву. Оптимальна глибина — 3-4 см. Якщо волиги в ґрунті бракує, фахівці радять збільшувати глибину висіву до 5 см. Найбільш бажаний спосіб висіву — рядковий з міжряддями не більше 45 см: півметрові міжряддя рослини вже не в змозі перекрити, і утворюється вільне місце для бур'янів. Що стосується захисту від бур'янів, то квасоля має таку важливу особливість, як висока чутливість до післядії гербіцидів. Тому вибір поля для квасолі значною мірою залежить від культури-попередника. Найкращим попередником для квасолі фахівці називають зернові — озимі (ячмін, пшениця) і ярі (кукурудза). Натомість ділянок, де перед тим вирощувалася соя, радять уникати.

У разі правильного вирощування урожай квасолі можна збирати двічі на рік. Середня врожайність квасолі по Україні становить 2,2—2,5 т/га, а найбільш передові господарства, такі як "Сварог Вест Груп" — 3 і навіть 3,5 т/га. Та-

ким чином, виручка проекту у разі обробленні 1 га посівів квасолі складе близько 40 тис. грн. Такі високі доходи цілком можуть покрити всі витрати на вирощування і принести чималий прибуток.

Якщо раніше основні виробниками бобових були лише домогосподарства та фермери, то наразі акценти змінюються — активний інтерес вирощування бобів проявляють і великі агрокомпанії та агрохолдинги, розглядаючи їх як можливість диверсифікації виробництва, і якщо сою уже вирощують у великих масштабах, то з нішевими експериментують на невеликих площах — починаючи від 100 гектарів і більше. Розширення промислового виробництва квасолі обумовлене зростаючим попитом на неї внутрішнього та світового ринку. Водночас квасоля вирощена у господарствах населення не завжди відповідає потребам комерційних компаній та переробних підприємств. На ринку витребуваними є товарні партії, кратні машинним нормам, тобто від 4 і більше тонн. За умови, що продукція має належати одному сорту, аби бути однорідною за розміром, кольором, структурою тощо. Цього можна досягти у разі промислового вирощування квасолі або організації її вирощування в особистих селянських господарствах через створення обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. Використання одного сорту забезпечить однорідність продукції, а дотримання технології вирощування — її якість.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Значний аграрний ресурс диверсифікації експорту сільськогосподарської продукції і зниження ризиків від волативності світових цін на неї можливо задіяти через розширення площ вирощування нішевих культур. Економічний потенціал їх зумовлений високою ціною реалізації та досить значним попитом, що зростає, на світовому агропродовольчому ринку.

Економічна ефективність вирощування нішевих культур, як і більшості інших видів сільськогосподарської продукції суттєво залежить від кон'юнктури ринку та цінової ситуації. Водночас основна конкурентна перевага нішевих культур полягає у тому, що їх економічний потенціал зумовлений вищою ціною їх реалізації та значним попитом, що зростає, на світовому агропродовольчому ринку. Саме тому аграрій завжди за будь-яких несприятливих умов чи то погодно-кліматичних, чи економічних

матиме від їх вирощування достатній для покриття понесених витрат прибуток та впевненість у майбутньому.

У підсумку варто також зазначити, що нішеві культури передусім представляють значний інтерес для малого і середнього агробізнесу, оскільки дозволяють із малими вкладенням отримати високий дохід та є менш залежними від цінової волативності і кон'юнктури світового ринку. Якщо проаналізувати всі переваги і ризики від вирощування нішевих маржинальних зернобобових культур, то можна стверджувати, що цей напрям агробізнесу є досить економічно привабливим саме для малих і середніх господарств, які об'єктивно не завжди мають технічні і фінансові можливості конкурувати за рівнем витрат та обсягами реалізації традиційних зернових і олійних культур із потужними аграрними підприємствами, а також холдингами.

Основною проблемою, що заважає нарощувати обсяги виробництва, є неналагоджені ефективні агротехнології вирощування квасолі, які можуть гарантувати стабільно високий врожай, обмежений внутрішній ринок та слабозрозвинені канали реалізації на зовнішні ринки. З іншого боку, стимулом для вирощування є вища прибутковість нішевих бобових порівняно з традиційними культурами, зростаючий попит та досить низька конкуренція на світовому ринку.

Література:

1. Черенков А.В., Шевченко М.С. Зернобобові культури — стратегічний фактор регулювання білкового балансу та родючості ґрунтів. Бюлетень Інституту сільського господарства степової зони НААН України № 11, 2016. С. 5—11.
2. Нікішина О.В. Ефективність дворівневого механізму стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки і споживання в Україні. Економіка харчової промисловості. № 2 (26), 2015. С. 31—40.
3. Бахмат М.І., Овчарук О.В., Овчарук О.В. Вплив різної норми висіву квасолі звичайної за широкорядного способу сівби на врожайність зерна та економічну ефективність технології вирощування в умовах Правобережного Лісостепу. Корми і кормовиробництво: міжвід. темат. наук. зб. Інститут кормів УААН. Вінниця: Тезис, 2016. Вип. 82. С. 92—95.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 23.09.2019).
5. Україна і бобове стебло: аграрії завойовують лідируючі позиції за обсягами експорту

бобових у світі. URL: <https://vezha.net.ua/business/ukrayina-i-bobove-steblo-agrariyi-zavojovuyut-lidiruyuchi-poziciyi-za-obsyagami-eksportu-bobovix-u-sviti/> (дата звернення 24.07.2019).

6. Бізнес на вирощуванні квасолі <https://dumka.biz/biznes-na-viroshhuvanni-kvasoli/> (дата звернення 24.09.2019).

7. Овчарук О.В. Перспективи вирощування квасолі в Україні // О.В. Овчарук, О.В. Овчарук // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Сучасні агротехнології: тенденції та інновації". 17—18 листопада 2015 р. — Вінниця, 2015. — С. 282—284.

References:

1. Cherenkov, A.V. and Shevchenko, M.S. (2016), "Cereals — a strategic factor in regulating protein balance and soil fertility", *Biuletent' Instytutu sil's'koho hospodarstva stepovoi zony NAAN Ukrainy*, vol. 11, pp. 5—11.
  2. Nikishyna, O.V. (2015), "Effectiveness of a two-level mechanism for stimulating the production of legumes for internal processing and consumption in Ukraine", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 2 (26), pp. 31—40.
  3. Bakhmat, M.I. Ovcharuk, O.V. and Ovcharuk, O.V. (2016), "Influence of different norms of sowing of common beans in the wide-row sowing method on grain yield and economic efficiency of cultivation technology in the conditions of the Right-bank Forest Steppe", *Kormy i kormovyrobnytstvo: mizhvid. temat. nauk. zb. Instytut kormiv UAAN*, vol. 82, pp. 92—95.
  4. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Oct 2019).
  5. Pryshliak Ya. (2018), "Ukraine and legume: agrarians gain leading position in the volume of leguminous exports in the world", available at: <https://vezha.net.ua/business/ukrayina-i-bobove-steblo-agrariyi-zavojovuyut-lidiruyuchi-poziciyi-za-obsyagami-eksportu-bobovix-u-sviti/> (Accessed 25 Oct 2019).
  6. dumka.biz (2019), "Business for growing beans", available at: <https://dumka.biz/biznes-na-viroshhuvanni-kvasoli/> (Accessed 25 Oct 2019).
  7. Ovcharuk, O.V. (2015), "Prospects for growing beans in Ukraine", *Materialy vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii "Suchasni ahrotekhnolohii: tendentsii ta innovatsii" [Materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference "Modern Agro-Technologies: Trends and Innovations"]*, Vinnytsia, Ukraine, 17-18 November, pp. 282—284.
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

УДК 336.64

Ю. В. Масюк,

к. е. н., професор кафедри уіансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-6445-806X

А. А. Мкртчян,

магістр, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-4294-112X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.82

ФІНАНСОВИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Yu. Masiuk,

PhD in Economics, Professor of finance, banking and insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

A. Mkrtchian,

master's degree, Dnipro State Agrarian and Economic University

FINANCIAL STATE OF AGRICULTURAL ENTERPRISE AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

У статті розкрито актуальне питання напрямів покращення фінансового стану сільськогосподарських підприємств в умовах сучасного стану економіки. Актуальність розкритої теми обумовлена необхідністю ефективного управління діяльністю підприємств, недосконалістю антикризового управління; удосконалення політики держави в галузі оздоровлення реального сектору економіки, що сприятиме підвищенню фінансової безпеки, як окремих вітчизняних підприємств, так і економіки загалом. З огляду на саме підприємство, його фінансовий стан є важливим індикатором ефективності його діяльності. Аналіз фінансового стану дає можливість надати грамотну та адекватну оцінку фінансово-господарській діяльності підприємства за минулий період часу, підготувати інформацію необхідну для прогнозування, скласти план дій і уникнути зниження рівня прибутку і конкурентоспроможності господарства галузі економіки, що вивчається. Всі ці дії досягаються за умови застосування фінансового аналізу, що являє собою важливий елемент аналітичної роботи підприємства та є одним з головних інструментів управління діяльністю загалом. Метою аналізу фінансового стану сільськогосподарського підприємства є не лише оцінка його поточного економічного стану, а також визначення того, у яких напрямках потрібно вести роботу для поліпшення цього стану та отримання більшого фінансового результату.

Всі заходи, спрямовані на покращення фінансового стану підприємства, містять у собі управління доходами та витратами, управління капіталом та грошовими коштами.

The article addresses the urgent issue of directions for improving the financial condition of agricultural enterprises in the current state of the economy. The urgency of the topic covered is due to the need for effective management of enterprises, imperfection of crisis management; improvement of the state policy in the sphere of improvement of the real sector of the economy, which will help to improve financial security of both individual domestic enterprises and the economy as a whole. The purpose of the analysis of the financial state of an agricultural enterprise is not only the estimation of its current economic position, but also the determination of the ones for which the most necessary result is to obtain a better financial result.

Since the company plays an important role in society, it is important to achieve sustainable development for each of them, which will ultimately provide support for the sustainable development of the state's economy as a whole. Under the conditions of a market economy, the independence of enterprises, their responsibility for the results of the activity there is an objective need to identify trends in the development of financial condition and promising financial capacity. The financial strategy makes it possible to address the main strategic issue of the company — it is an adequate assessment of its financial situation, which will enable you to choose the most important tools for the development and implementation of managerial decisions regarding the financial activity of the enterprise and obtaining positive financial results in

particular. Comprehensive account of financial capabilities of enterprises, objectively assessing the nature of internal and external factors, assessment of the financial condition of the company ensures that its financial and economic opportunities to the conditions prevailing in the market of goods.

In the current economic conditions, the activity of each enterprise, organization is the subject of attention of a wide range of participants in market relations, who are interested in the results of its operation. Based on the available accounting information, you can evaluate the financial position of the company. The main tool for this is economic analysis, through which you can objectively evaluate the internal and external relations of an object, characterize its solvency, efficiency and profitability, development prospects, and then to make informed decisions on its results.

All measures aimed at enhancing the financial position of the enterprise are moved in the management of income and expenses, the management of capital and cash.

Ключові слова: фінансовий стан, сільськогосподарське підприємство, ефективне управління, фінансовий результат, собівартість.

Key words: financial position, agriculture, effective management, financial result, cost.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нестабільність сучасної економіки обумовлює необхідність для кожного підприємства постійно шукати шляхи підвищення ефективності діяльності, а аграрна сфера не є системою, яка формується шляхом поєднання аграрного виробництва і сільських територій, які забезпечують діяльність основних складових сталого розвитку (економічної, соціальної та екологічної) [4, с. 185—188].

За сучасних умов ринкової економіки, саможитності сільськогосподарських підприємств, їх відповідальності за результати діяльності виникає об'єктивна необхідність визначення тенденцій розвитку фінансового стану та перспективних фінансових можливостей. Фінансова стратегія дає можливість вирішенню основного питання підприємства — це об'єктивна оцінка його фінансового стану, що дасть можливість обрати найважливіші інструменти розробки та реалізації управлінських рішень щодо фінансової діяльності підприємства та отримання позитивних фінансових результатів зокрема. Набуваючи в ринкових умовах справжньої фінансової незалежності, будучи економічно відповідальними за ефективність господарювання і за своєчасне виконання фінансових зобов'язань, підприємства здатні досягти стабільності своїх фінансів лише за суворого додержання принципів комерційного розрахунку, головним серед яких є зіставлення витрат і результатів, одержання максимального прибутку за мінімальних витрат [3, с. 396—400]. Саме ця умова є визначальною для формування фінансового стану підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз фінансового стану підприємства є важливим та необхідним етапом розробки планів і прогнозів фінансового оздоровлення

сільськогосподарського підприємств [2, с. 141—143].

Саме тому проблемам пошуку напрямів вдосконалення фінансового стану сільськогосподарського підприємств присвячено багато праць як вітчизняних, так і закордонних науковців, серед яких особливої уваги заслуговують праці таких вчених: А. Череп, Л. Кириченко, Т. Обущак, Е. Хелферт, Ж. Рішар, Е. Альтман, І. Данильчук, Г. Карпенко, О. Крайник, О. Рудницька, В. Фридинський.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ СТАТТІ:

Основним завданням статті є аналіз основних аспектів оцінки фінансового стану сільськогосподарського підприємства, вивчення організації фінансової роботи на підприємстві та обрання фінансової стратегії подальшого розвитку підприємства та обґрунтування шляхів поліпшення фінансово-економічної діяльності підприємств за сучасних економічних умов.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною передумовою стійкого фінансового стану сільськогосподарського підприємства є ритмічний випуск і реалізація високоякісної продукції. Зазвичай, чим вищі показники обсягу виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і нижча їх собівартість, тим вища прибутковість підприємства, що позитивно впливає на його фінансовий стан [1, с. 92—100].

На сучасному етапі для підприємств основними напрямками покращення фінансового стану підприємства є:

— зниження собівартості продукції дозволить підприємству бути конкурентоспроможним на ринку, що можливо за рахунок розвитку інноваційної діяльності, більш раціонального використання фінансових, матеріальних і

Таблиця 1. Шкала визначення стану підприємства за моделлю Е. Альтмана

Розраховані значення критерію (індексу)	Ймовірність банкрутства
1,8	Дуже висока
1,81 - 2,6	Висока
2,61 - 2,9	Низька
2,91 - 3,0	Дуже низька

трудоу ресурсів, більш ефективного управління витратами;

— пошук оптимального співвідношення власного і позикового капіталу, яке забезпечує рентабельність власного капіталу. Оптимізація ліквідності підприємства реалізується за допомогою комплексу заходів, спрямованих на зменшення фінансових зобов'язань та збільшення активів. Фінансові зобов'язання підприємство може зменшити за рахунок: зменшення суми постійних витрат; продовження строків кредиторської заборгованості, відстрочення виплат дивідендів та відсотків. Збільшити суму грошових активів можна за рахунок: рефінансування дебіторської заборгованості, тобто система фінансових операцій, яка забезпечує прискорену конверсію дебіторської заборгованості грошовими активами;

— підвищення ефективності управління грошовими потоками підприємства збільшить коефіцієнт абсолютної ліквідності. Збільшення обсягу грошових коштів можна забезпечити за рахунок реалізації зайвих виробничих і невиробничих фондів, здачі їх в оренду, продажу деяких застарілих основних фондів;

— оптимізація збутової політики, полягає в тому, що підприємствам необхідно активізувати політику в галузі маркетингу з метою просування своєї продукції (послуг) на ринок. Щоб збільшити обсяги реалізації, треба максимально активізувати збутову діяльність підприємства;

— розширення ринків збуту, для чого підприємству необхідно створювати пункти роздрібної торгівлі, що призведе до збільшення прибутку та збільшення оборотності капіталу;

— впровадження системи управління якістю, що дасть змогу упорядкувати, формалізувати всі бізнес-процеси, налагодити роботу структурних підрозділів на значно вищому рівні;

— зниження витрат. Основними шляхами зниження витрат є економія всіх видів ресурсів, що споживаються у виробництві: трудових та матеріальних. Так, значну долю в структурі витрат виробництва займає оплата праці. Тому актуальною є задача зниження трудоемності продукції, що виготовляється, зростання продуктивності праці, скорочення чисельності персоналу. Це можна досягнути різними шляхами. Найбільш важливі з них — механізація та

автоматизація виробництва, розробка та застосування прогресивних, високопродуктивних технологій, заміна та модернізація застарілого обладнання [2, с. 141—146].

У процесі нашого дослідження використовуємо п'ятифакторну модель Альтмана. П'ять факторів (коефіцієнтів), найбільш повно можуть охарактеризувати і фінансовий потенціал підприємства. Ця модель дає можливість з досить високою точністю визначити фінансовий стан підприємства та оцінити ймовірність банкрутства [5, с. 92—100].

Формула розрахунку п'ятифакторної моделі Е. Альтмана має вигляд:

$$Z = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 0,999x_5 \quad (1),$$

де x_1 — відношення власного оборотного капіталу до всього активів;

x_2 — відношення нерозподіленого прибутку до всього активів;

x_3 — відношення прибутку до виплати відсотків до всього активів;

x_4 — відношення власного капіталу до зобов'язань;

x_5 — відношення чистого доходу до всього активів.

Для визначення ймовірності банкрутства порівнюється розрахований індекс із його критичним значенням. Наведемо формули для розрахунку зазначених вище факторів на основі даних ТОВ "Агро-Овен".

Згідно з даними підприємства можемо проаналізувати:

$$X_1 = (\text{ф. 1, р. 1195} - \text{р. 1695}) / \text{ф. 1, р. 1300}$$

$$X_1 = 541393 / 1583648 = 0,34$$

$$X_2 = \text{ф. 2, р. 2350 (2355)} / \text{ф. 1, р. 1300}$$

$$X_2 = 218103 / 1583648 = 0,14$$

$$X_3 = \text{ф. 2, р. 2290 (2295)} / \text{ф. 1, р. 1300}$$

$$X_3 = 218212 / 1583648 = 0,14$$

$$X_4 = \text{ф. 1, р. 1495} / (\text{ф. 1, р. 1595} + \text{р. 1695})$$

$$X_4 = 975727 / 607921 = 1,61$$

$$X_5 = \text{ф. 2, р. 2000} / \text{ф. 1, р. 1300}$$

$$X_5 = 2067844 / 1583648 = 1,31$$

У залежності від отриманого результату визначаємо ймовірність настання банкрутства досліджуваного підприємства за допомогою спеціальної шкали (табл. 1).

Таким чином, зіставляємо отримане значення із шкалою та робимо відповідні висновки про ймовірність банкрутства ТОВ "Агро-Овен": як бачимо, індекс дорівнює > 3 , а це означає, що ймовірність банкрутства підприємства є дуже низькою.

Визначимо також рівень фінансового потенціалу ТОВ "Агро-Овен". Згідно з таблицею 2. Матриця оцінок фінансової стійкості та фінансового потенціалу за розрахованою моделлю Е. Альтмана.

Отже, бачимо, що рівень фінансового потенціалу підприємства є високим, а отже, фінансове становище ТОВ "Агро-Овен" є стабільним, діяльність прибуткова, а саме підприємство фінансово стійким.

Найважливішим чинником стійкості і розвитку підприємства є здійснення прогнозування його фінансового стану, оскільки, щоб грамотно керувати виробництвом, активно впливати на формування показників фінансової діяльності, необхідно постійно використовувати дані про його стан і зміни, які в ньому проходять. Важливу роль відіграє постійне контролювання зовнішнього і внутрішнього станів підприємства, розробка планів у разі виникнення проблемних ситуацій, прийняття нестандартних рішень у випадку критичної ситуації, координація дій всіх учасників і контроль за виконанням заходів та їхніми результатами [6, с. 114—116].

Отже, підсумовуючи вищевикладене можна сказати, що заходи, спрямовані на покращення фінансового стану підприємства, містять у собі управління доходами та витратами, управління капіталом та грошовими коштами.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, підсумовуючи вище викладене можна сказати, що заходи, спрямовані на покращення фінансового стану сільськогосподарського підприємства, містять в собі управління доходами та витратами, управління капіталом та грошовими коштами. Для покращення фінансового стану, підприємства повинні нарощувати обсяги виробництва, підвищувати продуктивність праці працівників, розширювати асортимент продукції, підвищувати її якість, зменшувати витрати на виробництво продукції, вести раціональну цінову політику, постійно проводити діагностику банкрутства підприємства для своєчасного виявлення недоліків.

Література:

1. Аверіна М.Ю. Аналіз та оцінка фінансового стану підприємства: шляхи покращення / М.Ю. Аверіна // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 9. — С. 92—100.
2. Городинська Д. Економічна стійкість підприємства / Д. Городинська // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 10 (42). — С. 141—146.
3. Демчук Н.І., Халатур С.М., Хідірян М.О. Теоретичні основи аналізу фінансового стану

Таблиця 2. Матриця оцінок фінансової стійкості та фінансового потенціалу підприємства

Ймовірність банкрутства	Фінансова стійкість	Рівень фінансового потенціалу
Дуже висока	Відсутність фінансової стійкості.	Низький
Висока	Підприємство фінансово нестабільне	
Низька	Діяльність підприємства прибуткова, проте фінансова стійкість багато в чому залежить від змін, як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі	Середній
Дуже низька	Діяльність підприємства прибуткова. Фінансове становище є стабільним. Підприємство є фінансово стійким	Високий

сільськогосподарських підприємств / Н.І. Демчук, С.М. Халатур, М.О. Хідірян // Економіка і суспільство. — 2017. — № 9. — С. 396—400.

4. Ладунка І.С., Кучеренко Є.А. Шляхи покращення фінансового стану підприємств в сучасних економічних умовах / І.С. Ладунка, Є.А. Кучеренко // Економіка і суспільство. — 2016. — № 15. — С. 185—188.

5. Обущак Т. Сутність фінансового стану підприємства / Т. Обущак // Актуальні проблеми економіки. — 2016. — № 9. — С. 92—100.

6. Халатур С.М. Механізм адаптації агропромислового комплексу України в умовах глобальної продовольчої проблеми / С.М. Халатур // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. — 2015. — № 1. — С. 114—116.

References:

1. Averina, M.Yu. (2012), "Analysis and evaluation of the financial condition of the enterprise: ways to improve", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 9, pp. 92—100.
  2. Horodyns'ka, D. (2015), "Economic stability of the enterprise", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 10 (42), pp. 141—146.
  3. Demchuk N., Khalatur S. and Khidirian M. (2017), "Theoretical bases of analysis of the financial state of agricultural enterprises", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 9, pp. 396—400.
  4. Ladunka, I.S. and Kucherenko, Ye.A. (2016), "Ways to improve the financial condition of enterprises in modern economic conditions", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 15, pp. 185—188.
  5. Obuschak, T. (2016), "The essence of the financial condition of the enterprise", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 10, pp. 92—100.
  6. Khalatur, S. (2015), "Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem", Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu, vol. 1, pp. 114—116.
- Стаття надійшла до редакції 18.10.2019 р.

УДК 005.21:631.1.027:631.11

Ю. В. Вакуленко,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем та технологій, Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

ORCID ID: 0000-0002-6315-0116

А. С. Олійник,

к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

ORCID ID: 0000-0002-0274-5204

В. М. Чернега,

здобувач вищої освіти спеціальності "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність", Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

ORCID ID: 0000-0003-2870-8142

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.86

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ У РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Yu. Vakulenko,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor in Department of Information Systems and Technologies

Poltava State Agrarian Academy, Poltava

A. Oliinyk,

PhD in Economics, Senior Lecturer of Department of Management

Poltava State Agrarian Academy, Poltava

V. Cherneha,

higher Education Degree in Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

THE ROLE OF MARKETING STRATEGY IN THE DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES

У статті з'ясовано фактори, що формують стратегічний рівень аграрного підприємства. Розглянуті трактування поняття "маркетингова стратегія". Встановлено, що по суті маркетингова стратегія є планом досягнення маркетингових цілей аграрного підприємства. Досліджено основні завдання у розробці маркетингової стратегії. Виокремлені основні напрямки маркетингової стратегії. З'ясовано особливості аграрного маркетингу. Доведено, що для кожного аграрного підприємства важливо обрати таку стратегію маркетингу, за якої виробник отримуватиме би максимальний прибуток. Проаналізовано характеристику маркетингових стратегій для аграрних підприємств. Здійснено співвідношення економічного типу розвитку аграрного підприємства до маркетингових стратегій. Встановлено, що мета маркетингової стратегії аграрного підприємства полягає у досягненні найбільших конкурентних переваг. Наведено основні шляхи розроблення маркетингової стратегії аграрного підприємства. Доведено, що успішне функціонування аграрних підприємств у ринковому середовищі може бути більш ефективне у разі використання інструментів маркетингу та формуванні інформаційної бази.

The article explains the factors that shape the strategic level of agrarian enterprise. It is established that among the existing variety of strategies of agrarian enterprise, marketing strategy plays a rather important role. The interpretation of the concept of "marketing strategy" is considered. It is established that essentially a marketing strategy is a plan to achieve the marketing goals of an agricultural enterprise. The main tasks in developing a marketing strategy are investigated. It is proved that the basis for the development of a marketing development strategy should be strategic analysis, planning and forecasting of the market potential of the industry as a dynamic characteristic that combines production and technological and marketing opportunities, taking into account possible changes in the external environment in which the agricultural enterprise operates. The main directions of the marketing strategy are highlighted. It is established that increasing the efficiency of functioning of agricultural enterprises in a market economy is also

possible with the completed cycle of economic activity, which is based on the process of economically profitable sale of agricultural products on the market. The features of agrarian marketing are explained. It is proved that for every agricultural enterprise it is important to choose the marketing strategy in which the producer would receive maximum profit. Characterization of marketing strategies for agricultural enterprises is analyzed. The economic type of development of agrarian enterprise to marketing strategies is made. It is established that the goal of agrarian enterprise marketing strategy is to achieve the greatest competitive advantages. The main ways of developing a marketing strategy of agrarian enterprise are given. It has been proved that the successful functioning of agricultural enterprises in a market environment can be more effective when using marketing tools and forming an information base. In today's market environment, when there are constant changes of the external environment, new marketing structures should be created, which would be engaged in a comprehensive study of the market. It is advisable to use this principle when creating a new marketing service, which will allow you to work as a marketer and supply and marketing specialist in one unit.

Ключові слова: аграрні підприємства, стратегічний рівень, маркетингова стратегія, аграрний маркетинг, типи економічного розвитку, конкурентні переваги, маркетингова інформація.

Key words: agricultural enterprises, strategic level, marketing strategy, agrarian marketing, types of economic development, competitive advantages, marketing information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Реалізація стратегічного розвитку аграрних підприємств на ринкових засадах, посилення конкурентної боротьби, інтеграція у світовий економічний простір надають першочерговості ефективному функціонуванню сільськогосподарським виробникам. У ринкових умовах економічна ефективність функціонування суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції у вагомій мірі залежить від розробки результативних маркетингових стратегій аграрних підприємств, здійсненні гнучкої цінової політики, організації оптимальних каналів збуту сільськогосподарської продукції, умінні орієнтуватися у навколишньому середовищі та передбачати основні тенденції розвитку.

У ринковому середовищі визначальну роль обіймає попит, відносно якого організовується пропозиція на сільськогосподарську продукцію. Надання пріоритетності пропозиції містить елементи ризику та невизначеності. Тому формування і розвиток маркетингової стратегії аграрних підприємств є особливо актуальним.

Доцільно також зауважити, що в Україні практично немає науково обґрунтованих під-

ходів до розробки маркетингової стратегії аграрних підприємств, формування і практичного використання її в умовах ринкового середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженням питань маркетингової стратегії аграрних підприємств займаються такі науковці: Балабанова Л.В. [4], Барішевська І.В. [5], Єранкін О.О. [7], Логоша Р.В. та Польова О.А. [12], Марусей Т.В. [13], Муртазіна Н.В. [15] та інші. Однак неоднозначність поглядів на трактування маркетингових стратегій та функціонування різноманітних підходів щодо формування їх у нинішніх трансформаційних умовах розвитку потребують деталізації маркетингової діяльності у аграрних підприємствах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування ролі маркетингової стратегії у розвитку аграрних підприємств.

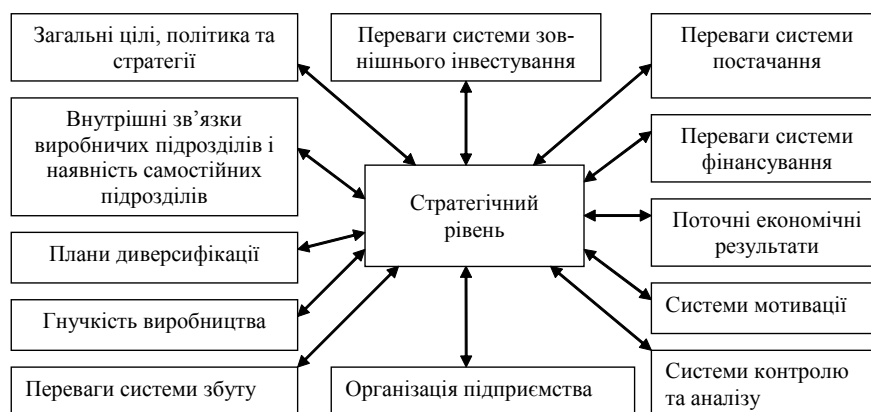

Рис. 1. Фактори, що формують стратегічний рівень аграрного підприємства

Джерело: [3, с. 19].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розвиток аграрних підприємств залежить, передусім, від уміння передбачати зміни на ринку, адаптувати свою діяльність, змінюючи асортимент продукції та форми обслуговування, збутову мережу, організаційну структуру та інші елементи внутрішнього потенціалу [15, с. 61].

Нестабільність ринкового середовища зумовлює актуальність розробки стратегії для аграрного підприємства. На рисунку 1 наведений перелік факторів, які формують стратегічний рівень аграрного підприємства.

Формування стратегії є основним етапом у процесі стратегічного управління аграрного

підприємства. Серед існуючого різновиду стратегій підприємства маркетингова стратегія відіграє досить важливу роль. Багато вчених відносять її до функціональних стратегій, але насправді вона охоплює усі рівні стратегічного планування на підприємстві [9, с. 91].

Аналіз вітчизняної наукової літератури також свідчить про відсутність єдиного тлумачення сутності маркетингових стратегій підприємства (табл. 1). Вони всі різні, однак, дотримуються спільної мети: поліпшення ефективності діяльності підприємства.

По суті, маркетингова стратегія є планом досягнення маркетингових цілей підприємства і передбачає:

— сегментацію ринку — виділення окремих груп споживачів;

Таблиця 1. Трактуювання поняття "маркетингова стратегія"

Автор	Тлумачення
Ассель Г. [2]	Основний метод впливу компанії на покупців і спонукання їх до купівлі
Балабанова Л.В. [4]	Основні напрями зосередження зусиль, філософія бізнесу підприємства в умовах маркетингової організації. Маркетингові стратегії мають орієнтувати підприємство на максимальну та своєчасну адаптацію діяльності до динамічного маркетингового середовища для досягнення їхніх стратегічних цілей
Зав'ялов П. [8]	Засіб досягнення мети; генеральний стратегічний напрям діяльності підприємства, з яким повинні ув'язатися усі аспекти маркетингового плану; сукупність рішень організацій щодо вибору цільового ринку і продукту для ринку
Насенко М.Г. [16]	Визначає найефективніші маркетингові заходи, які забезпечують реалізацію корпоративної, конкурентних і функціональних стратегій підприємства. Іншими словами, це спосіб просування товару на відповідні ринки, товарна і цінова політика, канали розподілу товару, форми стимулювання збуту, організація рекламних кампаній
Марцин В. [14]	Система організаційно-технічних і фінансових заходів щодо інтенсифікації виробництва, реалізації продукції, підвищення її конкурентоспроможності, активного впливу на попит та пропозицію
Клівець П.Г. [10]	Модель, система дій підприємства щодо вибору цільового ринку, забезпечення споживчої цінності товару, ефективного його просування на ринок і ефективного збуту
Азарян О.М. [1]	Сукупність принципів, цілей, завдань та заходів щодо їх досягнення, що формалізують довгострокову програму діяльності підприємства на ринку

— вибір цільових ринків — визначення цільових сегментів, на які фірма орієнтувати-
ме свою діяльність;

— позиціонування товару на ринку — визна-
чення місця товару серед товарів конкурентів;
— визначення конкурентів-мішеней;
— визначення конкурентних переваг [6, с. 172].

Маркетингова стратегія розвитку аграрно-
го підприємства являє собою сукупність на-
прямів діяльності на ринку і прийняття рішень,
зосереджуючи певні заходи маркетингу на реалі-
зацію базової стратегії підприємства. Зару-
біжний досвід свідчить, що маркетинг є важли-
вим засобом перспективного розвитку аграр-
ного підприємства. Виходячи з цього, розроб-
ка маркетингової стратегії аграрного підприє-
мства є процесом створення і практичної реалі-
зації генеральної програми дій підприємства.
Її мета ґрунтується на ефективному розміщенні
ресурсів для досягнення цільового ринку.

Основними завданнями у розробці марке-
тингової стратегії є:

- 1) визначення цілей та основних напрямів
діяльності підприємства;
- 2) координація різних напрямів діяльності;
- 3) оцінка сильних і слабких сторін підприє-
мства, ринкових можливостей та загроз;
- 4) визначення альтернативних варіантів ре-
алізації напрямів діяльності підприємства;
- 5) створення оптимальних умов для ефек-
тивного розподілу продукції підприємства;
- 6) оцінка маркетингової діяльності підприє-
мства.

Основу для розроблення маркетингової
стратегії розвитку повинні становити стратегі-
чний аналіз, планування та прогнозування рин-
кового потенціалу галузі як динамічної харак-
теристики, що поєднує виробничо-технологічні
та маркетингові можливості, з врахуванням
можливих змін у зовнішньому середовищі, в
якому функціонує аграрне підприємство [13, с.
42].

Маркетингова стратегія має шість основних
напрямів:

- цільовий ринок;
- позиціонування;
- асортиментні групи;
- ціноутворення;
- стратегія розподілу;
- комунікаційна стратегія.

В умовах посилення конкуренції у аграрних
підприємствах виникла необхідність чітко ро-
зуміти свої цілі, уміти раціонально розподіля-
ти та використовувати ресурсний потенціал,
формувати на перспективу товарно-цінову
політику, обирати ринок, налагоджувати ділові

контакти, досліджувати та прогнозувати сере-
довище. Саме у середовищі підприємницької
діяльності виник та почав стрімко розвиватися
стратегічний маркетинг.

Значна взаємозалежність сільськогоспо-
дарського виробництва від погодних умов, дис-
паритет цін на сільськогосподарську продук-
цію, розвиток жорсткої конкуренції вітчизня-
них товаровиробників із іноземними змусили
сільськогосподарських виробників використо-
вувати елементи маркетингу у своїй діяльності.
Це сприяє поліпшенню ефективності процесу
управління, організації, планування та контро-
лю.

Підвищення ефективності функціонування
аграрних підприємств в умовах ринкової еко-
номіки також можливе у завершеному циклі
господарської діяльності, який базується на
процесі економічно вигідному збуту сільсько-
господарської продукції на ринку. Зі зміною
методів введення господарювання, формуван-
ня нової стратегії розвитку діяльності аграр-
них підприємств доцільно починати з пошуку
ефективних механізмів маркетингу у системі
управління.

Ринкову та сучасну маркетингову стратегію
застосовує незначна кількість аграрних під-
приємств, зокрема, це великі підприємства та
агрохолдинги. Загалом більшість аграрних
підприємств застосовує виробничу й товарну
маркетингову стратегію. Досить великим успі-
хом вважається застосування збутової марке-
тингової стратегії в аграрних підприємствах
України [7, с. 89].

Слід відзначити, що аграрний маркетинг є
складнішим від інших його форм. Це зумовле-
но тим, що використання засобів та елементів
маркетингу в агропродовольчому комплексі
має певні особливості, пов'язані зі специфікою
сільськогосподарського виробництва, зокрема,
низької еластичності попиту, агробіологічних
чинників, сезонності виробництва, що вимагає
пошуку дієвих інструментів гнучкого присто-
сування можливостей аграрного підприємства
до вимог ринку.

Для аграрного маркетингу характерні певні
особливості, зокрема, один вид продукції ви-
робляють багато товаровиробників, і кожен з
них займає незначну частку на ринку. Водно-
час для здійснення заходів маркетингу треба
враховувати всі умови, пов'язані з масштабом
виробництва: можливість впливу на ринок
(збільшення пропозиції) і здатність покрити
витрати, а також із функціонуванням, тобто
пристосованістю до ринку та необхідністю ри-
зику при виробництві продукції. Із цього ви-

Таблиця 2. Характеристика маркетингових стратегій для аграрних підприємств

Тип (напрямок) розвитку	Маркетингові стратегії	Мета, якої підприємство планує досягти
Екстенсивний	Стратегія диверсифікації. Стратегія «ціна-кількість»	Нарощування обсягів реалізації за рахунок зменшення ціни, що ґрунтується на залученні більшої кількості ресурсів
Інтенсивний	Стратегія сегментації. Стратегія «ціна-кількість»	Завоювання наявних та нових ринків і збільшення обсягів реалізації шляхом інтенсифікації процесу виробництва
Інноваційний	Стратегія інтернаціоналізації. Стратегія інтеграції. Стратегія переваг. Стратегія підвищення ефективності системи управління та планування маркетингу	Комплексне формування конкурентоспроможності, що засноване на впровадженні інновацій в усіх підсистемах підприємства. Випереджаючий розвиток управління по відношенню до виробництва

Джерело: [11, с. 24].

пливає, що аграрний маркетинг стосується, у першу чергу, виробника кінцевого продукту [17, с. 142].

Для кожного аграрного підприємства важливо обрати таку стратегію маркетингу, за якої виробник отримуватиме би максимальний прибуток.

У процесі розроблення маркетингових стратегій, залежно від типу розвитку аграрних підприємств, повинні вирішуватися три взаємопов'язані завдання:

- розроблення комплексу маркетингових заходів (розроблення нових видів продукції; створення інтегрованих об'єднань, диференціація цін диверсифікація виробництва; подолання бар'єрів у разі вступу на ринок);

- пристосування діяльності аграрного підприємства до змін зовнішнього середовища (облік особливостей у контактах з громадськістю, соціальної ситуації у країні, економічної кон'юнктури ринку);

- забезпечення адекватності маркетингової політики підприємства мінливим потребам споживачів (зміна видів продукції, знання потреб споживачів, детальна сегментація ринку) [5, с. 50].

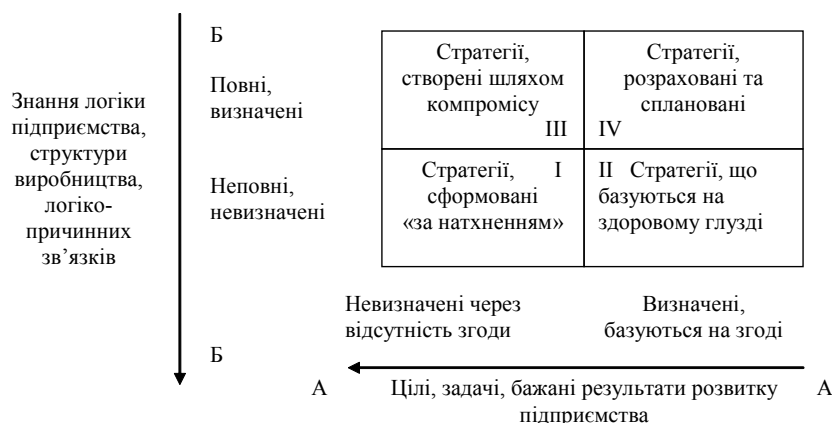
Сутність економічного типу розвитку характеризує певне динамічне співвідношення між авансовим капіталом та обсягом виробництва валової продукції. Виділяють два основні типи економічного розвитку — інтенсивний та екстенсивний. Якщо підприємство одержує приріст продукції за рахунок приросту ресурсів — це екстенсивний тип розвитку. За нього показники ефективності виробництва та продуктивності праці залишаються незмінними. Якщо приріст продукції підприємство отримує лише завдяки збільшенню ефективності використання авансованого капіталу, то це інтенсивний тип розвитку.

Відповідно до типів розвитку аграрних підприємств можливе використання маркетингових стратегій, зазначених у таблиці 2. Інші стратегії розвитку діяльності аграрних підприємств передбачають прийняття на себе більшого обсягу зобов'язань та ризику, але водночас збільшується можливість отримання більшого економічного ефекту.

Для аграрних підприємств, що здійснюють конкурентну боротьбу за першість у ринковому середовищі, маркетингова стратегія є найвагомішою функціональною стратегією, оскільки вона забезпечує обґрунтування цілей і завдань на кожному сегменті ринку і відносно кожного виду сільськогосподарської продукції з врахуванням особливостей конкуренції і попиту споживачів (рис. 2).

Ціль стратегії аграрного підприємства полягає у досягненні найбільших конкурентних переваг. Для цього потрібно використовувати ті якості і ресурси, завдяки яким аграрне підприємство займає лідируючу позицію над своїми конкурентами. Постійний контроль маркетингового середовища дає можливість задовольнити всі специфічні вимоги споживачів, закріпити високі позиції на ринку і використовувати таку стратегію, яка не веде руйнівної конкурентної боротьби, а дозволяє формувати власний імідж підприємства.

Успішне функціонування аграрних підприємств у ринковому середовищі може бути більш ефективним у разі використанні інструментів маркетингу та формуванні інформаційної бази, яка є інструментом прийняття результативних управлінських рішень. Маркетинговою інформацією слугують статистичні дані, результати маркетингових досліджень, дані про події на ринку, які потрібні для аналізу мар-

Рис. 2. Шляхи розроблення маркетингової стратегії аграрного підприємства

Джерело: [11, с. 145].

кетингового середовища для прийняття маркетингових рішень та розробки маркетингових планів.

Для забезпечення ефективної маркетингової діяльності цей процес повинен здійснюватися у такому порядку, коли виробничий підрозділ аграрного підприємства, що займається виробництвом продукції, інформує відділ маркетингу про обсяги і структуру товарного асортименту сільськогосподарської продукції, а фахівці з маркетингу інформують виробничі підрозділи про тенденції розвитку кон'юнктури ринку, купівельні потреби, можливі обсяги реалізації та пропоновані ціни різних сегментів ринку із надходженням товарних партій продукції її направляють на реалізацію. Нині цим процесом у аграрних підприємствах займаються служби збуту [12].

В умовах сьогодення лише деякі аграрні підприємства мають служби маркетингу, однак вони здебільшого здійснюють збутову діяльність. Ефективність служби маркетингу полягає у всебічному вивченню ситуації, що склалася, та плідній співпраці з усіма структурними підрозділами аграрного підприємства. У сучасних умовах ринку, коли відбуваються постійні зміни зовнішнього середовища, повинні бути створені нові маркетингові структури, які займалися б всебічним вивченням ринку. Цей принцип доцільно використовувати при створенні нової служби маркетингу, що дасть можливість працювати маркетингологам та фахівцям з постачання і збуту у одному структурному підрозділі.

Обов'язковим елементом роботи маркетингологів є оцінка ринку сільськогосподарської продукції і відстеження асортименту конкурентів, дослідження ринкового сегмента і позиціонування продукції, визначення методів просування, собівартості, оптимальної ціни та рентабельності продукції.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, під час формування ефективної маркетингової стратегії аграрним підприємствам потрібно узгоджувати його потенційні можливості відносно задоволення всіх вимог споживачів щодо асортименту, ціни, якості сільськогосподарської продукції. Обов'язково слід враховувати конкурентні переваги та слабкі позиції своїх конкурентів, удосконалювати основні елементи маркетингової стратегії: товар, ціну, розподіл та просування. Доцільності набуває механізм ефективного функціонування служби маркетингу аграрного підприємства, що передбачає єдність, цілісність, впорядкованість за рахунок оптимізації її структури. Результативна робота служби маркетингу базується на забезпеченні реалізації розробленої стратегії шляхом трансформування її у завдання для кожного підрозділу і організації внутрішньої роботи з їх досягнення, коригування дій персоналу, відстеження правильності використання інструментів, реакції споживачів і конкурентів, впровадженні часових та ресурсних факторів реалізації стратегії аграрного підприємства.

Література:

1. Азарян О.М. Маркетинг: принципи і функції [Навч. посібник для вищих навч. закладів] / О.М. Азарян. — Харків: Студцентр, 2002. — 320 с.
2. Ассель Г. Маркетинг. Принципы и стратегия: учебник / Г. Ассель. — М.: Инфра-М, 2001. — 804 с.
3. Багорка М.О. SWOT-аналіз як основа формування маркетингових стратегій підприємств

ства / М.О. Багорка, І.А. Білоткач // Агросвіт. — 2010. — № 6. — С. 17—23.

4. Балабанова Л.В. Маркетинг: підручник для студ. вищ. навч. закладів / Л.В. Балабанова. — Донецьк, 2002. — 562 с.

5. Баришевська І.В. Теоретичні аспекти формування маркетингової стратегії розвитку аграрних підприємств / І.В. Баришевська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2014. — Вип. 4. — С. 47—54.

6. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник / С.С. Гаркавенко. — К.: Лібра, 2002. — 712 с.

7. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: монографія / О.О. Єранкін. — К.: КНЕУ, 2009. — 419 с.

8. Зав'ялов П.С. Маркетинг в схемах, малюнках, таблицях: навчальних посібників / П.С. Зав'ялов. — М.: Ексмо, 2005. — 496 с.

9. Івченко Є.А. Дослідження підходів щодо визначення сутності маркетингової стратегії підприємства / Є.А. Івченко // Механізм регулювання економіки. — 2009. — № 4. — С. 90—96.

10. Клівець П.Г. Стратегія підприємства: навч. посібн. / П.Г. Клівець — К.: Академвидав, 2007. — 320 с.

11. Корецький М.Х. Стратегічне управління: навч. посіб. / М.Х. Корецький, А.О. Дехтяр, О.І. Даций. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 240 с.

12. Логоша Р.В. Особливості формування маркетингових стратегій сільськогосподарських підприємств / Р.В. Логоша, О.Л. Польова / Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". — 2018. — № 11 (2). — С. 22—26.

13. Марусей Т. В. Системний підхід розробки конкурентної маркетингової стратегії сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку / Т. В. Марусей // Агросвіт. — 2009. — № 3. — С. 41—44.

14. Марцин В.С. Економіка торгівлі: підручник / В.С. Марцин. — К.: Знання, 2006. — 402 с.

15. Муртазіна Н.В. Напрями стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств / Н.В. Муртазіна // Агросвіт. — 2011. — № 22. — С. 60—62.

16. Наєнко М.Г. Стратегія підприємства: навчальний підручник / М.Г. Наєнко. — Тернопіль: Економічна думка, 2007. — 352 с.

17. Рудченко І.В. Стратегії маркетингового менеджменту на підприємстві / І.В. Рудченко / Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2007. — № 6. — С. 137—142.

References:

1. Azaryan, O. M. (2002), *Marketynh: pryntsyppu i funktsii* [Marketing: principles and functions], Studtsentr, Kharkiv, Ukraine.

2. Assel, G. (2001), *Marketynh. Pryntsypy y stratehiia* [Marketing. Principles and Strategy], Infra-M, Moscow, Russia.

3. Bahorka, M. O. and Bilotkach, I. A. (2010), "SWOT-analysis as a basis for formation of enterprise marketing strategies", *Ahrosvit*, vol. 6, pp. 17—23.

4. Balabanova, L. V. (2002), *Marketynh* [Marketing], Donetsk, Ukraine

5. Baryshevskaya, I. V. (2014), "Theoretical aspects of forming a marketing strategy for the development of agricultural enterprises", *Visnyk ahrranoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 4, pp. 47—54.

6. Garkavenko, S. S. (2002), *Marketynh* [Marketing], Libra, Kyiv, Ukraine.

7. Yerkin, O. O. (2009), *Marketynh v APK Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Marketing in agribusiness of Ukraine in the conditions of globalization], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Zyalov, P. S. (2005), *Marketynh v skhemakh, maliunkakh, tablytsiakh* [Marketing in diagrams, figures, tables], Eksmo, Moscow, Russia.

9. Ivchenko, E. A. (2009), "Investigation of approaches to determine the essence of enterprise marketing strategy", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 4, pp. 90—96.

10. Klivets, P. G. (2007), *Stratehiia pidpriemstva* [Enterprise strategy], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.

11. Koretsky, M. H. Dekhtyar, A. O. and. Datsiy A. I. (2007), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

12. Logosha, R.V. and Poleva, O. L. (2018), "Features of formation of marketing strategies of agricultural enterprises", *International scientific journal "Internauka"*, vol. 11 (2), pp. 22—26.

13. Marusey, T. V. (2009), "The systematic approach of development of competitive marketing strategy of agricultural enterprises in the internal food market", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 41—44.

14. Marcin, V. S. (2006), *Ekonomika torhivli* [Economy of trade], Znannya, Kyiv, Ukraine.

15. Murtazina, N. V. (2011), "Areas of strategic development of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 60—62.

16. Nayenko, M. G. (2007), *Stratehiia pidpriemstva* [Enterprise strategy], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

17. Rudchenko, I. V. (2007), "Marketing management strategies in the enterprise", *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 6, pp. 137—142.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

УДК 339.137.2

М. А. Місевич,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0002-2018-4834

В. М. Ходаківський,

к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва, Житомирський національний
агроекологічний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-3913-7461

Р. С. Прус,

магістрант кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0001-5735-4297

А. Г. Суханова,

магістрант кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0001-5657-9152

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.93

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ВИСОКОТОВАРНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Mysevych,

PhD in Economics, assistant professor of the Department of management organizations
and administration by M. Polishchuk, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

V. Khodakyvskyy,

PhD in Economics, assistant professor of the Department of economics
and business, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

R. Prus,

Master of the the Department of management organizations and administration
by M. Polishchuk, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

A. Suhanova,

Master of the the Department of management organizations and administration
by M. Polishchuk, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

THE FORMATION OF AN EFFECTIVE SYSTEM OF MANAGEMENT FOR THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF HIGH-VALUE AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглядаються чинники, що впливають на формування ефективної системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, зокрема цінові, якісні параметри, собівартість, рентабельність. Визначено основні етапи системи оцінки та управління конкурентоспроможністю продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств. Акцентовано увагу на диверсифікації процесу виробництва як одного з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції цих підприємств. Важливе значення для диверсифікації зазначених підприємств має оптимізація процесу виробництва продукції. Виявлено, що підвищенню обсягів реалізації конкурентоспроможної продукції високотоварних сільськогосподарських товаровиробників регіону дослідження сприятиме створення на таких підприємствах аграрних маркетингових служб, що будуть займатися вирішенням багатьох питань щодо просування продукції від товаровиробників до посередників та кінцевих споживачів.

The article examines the factors that affect the formation of an effective system of management for the competitiveness of agricultural products of high-value agricultural enterprises of Zhytomyr region, in particular price, qualitative parameters, cost, profitability. The features of competitive environment of highly commodity agrarian enterprises of Zhytomyr Region have been investigated. The economic evaluation of the resource potential and the economic efficiency

of the agrarian production of highly commodity agrarian enterprises have been done and analyzed. The main factors influencing the competitiveness of these enterprises have been revealed. The ways of competitiveness's raising of highly commodity agrarian enterprises have been offered on the basis of the effective providing with the resources and their using, the forming of the effective management system of the agrarian production, the ratio of commodity's raising. The main stages of the system of evaluation and management of the product's competitiveness of high-value agricultural enterprises are determined. Attention is paid to diversification of the production process as one of the main ways of increasing the competitiveness of production of these enterprises. Optimization of the production process is important for the diversification of these enterprises. The provision of additional services that can be offered by high-value agricultural enterprises is the final stage of diversification for them. The main ways to increase the competitiveness of these enterprises of the region by expanding the scope of services are: renting other agricultural machinery enterprises; processing of land plots by the agricultural machinery of these enterprises; provision of services for the application of organic and mineral fertilizers; use of transport, which is on the balance sheet of enterprises, for the needs of the population. It was found that increasing the sales volume of competitive products of high-value agricultural producers in the study area will be facilitated by the creation of agrarian marketing services at these enterprises, which will deal with many issues regarding the promotion of products from producers to intermediaries and end consumers.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ефективність, рентабельність, трудомісткість, собівартість, високотоварні сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність продукції.

Key words: competitiveness, efficiency, profitability, complexity, cost price, high-quality agricultural enterprises, competitiveness of products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство є однією із пріоритетних галузей економіки Житомирської області. Серед найгостріших проблем ефективного функціонування аграрної сфери слід виділити забезпечення формування ефективної системи управління конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств.

Високотоварне сільськогосподарське підприємство, маючи найвищий рівень потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності, не може вважатися конкурентоспроможним, якщо його потенціал не реалізується в конкурентоспроможну товарну продукцію. Одним із чинників конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств у короткостроковому періоді є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської товарної продукції. Необхідність забезпечення високого рівня конкурентоспроможності товарної сільськогосподарської продукції зумовлена важливістю цієї продукції для даних підприємств, що передбачає організацію комплексної системи оцінки та управління конкурентоспроможністю даної продукції, яка поєднує не тільки процес виробництва сільськогосподарської продукції, а й підприємства — постачальники ресурсів та перспективні ринки збуту даної продукції. Отже, доцільним є дослідження поняття конкурентоспроможності продукції, що здійснює значний вплив на рівень загальної конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Зовнішнім критерієм конкурентоспроможності підприємства під час їхньої діяльності на різноманітних ринках виступає конкурентоспроможність продукції. У загальному плані конкурентоздатність в окремих джерелах визначається як:

— властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним певної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на цьому ринку [5, с. 86—87];

— властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з наявними там аналогічними товарами, послугами й конкуруючими суб'єктами ринкових відносин [6, с. 102—103].

Конкурентоспроможність товару (продукції) — це багатоаспектне поняття, яке означає відповідність товару умовам ринку, конкретним вимогам споживачів не тільки за якісними, технічними, економічними, естетичними характеристиками, а й за комерційними та іншими умовами його реалізації (ціна, терміни постачання, канали збуту, сервіс, реклама та ін.) [4, с. 11—12].

Науковий аналіз літературних джерел, в яких висвітлюється питання конкурентоспроможності товару дає змогу сформулювати трактування конкурентоспроможності товару (продукції) як співвідношення споживчих, маркетин-

гових та економічних характеристик, що поряд із властивими продукції атрибутами й організуючими факторами дозволяють їй задовольняти вимоги споживачів на більш якісному рівні за належної ціни, ніж продукція конкурентів [3].

Товар є конкурентоспроможним, якщо він володіє певними характеристиками, які враховуються споживачами під час прийняття рішення про придбання товару. Витрати, які внаслідок недостатньо глибокого аналізу попиту споживачів спрямовуються на забезпечення якості товару, що не мають значення для споживачів, знижують його конкурентоспроможність через необхідність включення їх до ціни [2, с. 127]. На ринку сільськогосподарської продукції переважає нецінова конкуренція, що передбачає суперництво конкурентів за допомогою якісних параметрів, проведення заходів з формування попиту та стимулювання збуту тощо.

На думку Балабанової Л.В., якість являє собою базис конкурентоспроможності товару, і тільки в разі певних надзвичайних ситуацій на ринку за низької купівельної спроможності неякісні товари можуть бути конкурентоспроможними. Але конкурентоспроможність включає лише ті фактори якості, які являють інтерес для основної групи споживачів даного товару і сприяють задоволенню конкретної потреби [1, с. 93—94].

Шевельова С.О., досліджуючи поняття якості й конкурентоспроможності продукції, прийшла до висновку, що конкурентоспроможність — важлива ринкова категорія, що відбиває одну з істотних характеристик ринку — наявність змагальності між його суб'єктами. Якість — це категорія, властива не тільки ринковій економіці [7, с. 126—128].

На нашу думку, головною принциповою відмінністю між якістю та конкурентоспроможністю продукції є те, що якість може бути визначена ще в процесі виробництва продукції, а конкурентоспроможність — лише покупцями, які оцінюють не тільки якісні, але й цінові фактори.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Завданнями дослідження є:

— оцінити ефективність виробництва конкурентоспроможної продукції у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області;

— визначити чинники формування ефективної системи управління конкурентоспроможністю продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області.

Об'єктом дослідження є процес формування ефективної системи управління конкурен-

тоспроможністю продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області як одного із визначальних чинників забезпечення їх конкурентоспроможності в майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Високотоварне сільськогосподарське підприємство, маючи найвищий рівень потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності, не може вважатися конкурентоспроможним, якщо його потенціал не реалізується в конкурентоспроможну товарну продукцію. Одним із чинників конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств у короткостроковому періоді є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської товарної продукції. Необхідність забезпечення високого рівня конкурентоспроможності товарної сільськогосподарської продукції зумовлена важливістю цієї продукції для даних підприємств, що передбачає організацію комплексної системи оцінки та управління конкурентоспроможністю даної продукції, яка поєднує не тільки процес виробництва сільськогосподарської продукції, а й підприємства — постачальники ресурсів та перспективні ринки збуту цієї продукції. Збирання інформації щодо аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників конкурентного середовища високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону, вимог споживачів до продукції, яка випускається даними підприємствами та динамічні тенденції реалізації продукції на ринках є першим етапом системи оцінки та управління конкурентоспроможністю товарної сільськогосподарської продукції, оскільки ступінь її конкурентоспроможності визначають споживачі. Від результатів цього аналізу залежить напрям, у якому будь-яке високотоварне сільськогосподарське підприємство Житомирської області матиме можливість підвищувати конкурентоспроможність власної продукції (рис. 1).

Наступним етапом системи забезпечення високого рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції високотоварних підприємств повинна стати оцінка конкурентоспроможності аграрної продукції на ринку. Поняття такої оцінки включає такі стадії, до кожної з яких необхідно висувати певні вимоги:

1. Визначення системи показників конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, за якими проводитиметься оцінка,

Рис. 1. Комплексна система оцінки та управління конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств

повинно включати тільки ті показники, які сприймаються однозначно, є незалежними один від одного, впливають на прийняття рішення про придбання сільськогосподарської продукції споживачами. Кількість цих показників не повинна бути занадто великою, щоб не ускладнити дослідження та збільшити вартість його проведення з метою недопущення отримання недостовірних результатів.

2. Визначення базової сільськогосподарської продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону для порівняння. Оскільки поняття конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції є відносним і визначається стосовно певної продукції на ринку, то для порівняння необхідно брати максимальне значення характеристик товарної сільськогосподарської продукції для сукупності високотоварних сільськогосподарських підприємств у даному конкурентному середовищі. Це призведе до обіймання цими підприємствами лідируючих позицій на ринку.

3. Оцінка питомої ваги факторів конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств, що є найбільш важливим чинником у системі оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Для визначення питомої частки факторів конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції

потрібно враховувати їх компенсаційну природу. Достовірність такої оцінки підвищується завдяки здійсненню анкетування споживачів і товаровиробників та аналізу отриманих даних.

4. Визначення інтегрального показника конкурентоспроможності товарної сільськогосподарської продукції високотоварних підприємств необхідно здійснювати розрахунком інтегральних індексів якості та ціни (індексний метод). Цей метод полегшить визначити загальний показник конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, збільшить достовірність отриманих результатів, дозволить зробити перспективні висновки щодо покращання якісних і цінових чинників продукції. Не менш важливим етапом є обов'язкова перевірка товарної сільськогосподарської продукції на відповідність усім санітарно-гігієнічним нормам.

5. Після визначення інтегрального показника конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств та конкурентоспроможності продукції найближчих їхніх конкурентів отримують інформацію про відносну конкурентоспроможність або не конкурентоспроможність товарної сільськогосподарської продукції на зазначеному ринку.

Наступним етапом у процесі управління конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції високотоварних під-

приємств повинні стати розробка і реалізація заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності такої продукції, виявлення слабких сторін конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції порівняно з базовою, розробку детальних пропозицій щодо забезпечення та підвищення її конкурентоспроможності. Одним з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції для високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області є диверсифікація процесу виробництва, яку можна визначити як об'єктивне явище розширення асортименту продукції та видів діяльності, які не пов'язані з її основним напрямом. Це особливо актуально в умовах невизначеності та зростаючих ризиків в аграрній сфері. Диверсифікація в сільському господарстві покликана знизити можливі ризики для того, щоб збільшити виручку сільськогосподарських підприємств та вийти на нові ринки збуту продукції. Оскільки диверсифікація ґрунтується на високому рівні розвитку продуктивних сил, впровадженні комплексної механізації та досягнень НТП і є новим етапом розвитку сільськогосподарських підприємств, її не слід співставляти зі спеціалізацією. В сучасних умовах диверсифікація в сільському господарстві є об'єктивним процесом, що є наслідком дії багатьох чинників конкурентного середовища. Диверсифікація збільшує виробничий цикл у сільському господарстві, призводить до ефективнішого використання трудових ресурсів і зменшує недоліки проявів сезонної праці.

Дослідження можливостей та наслідків диверсифікації на чотирьох високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області з різними показниками рівнів товарності (ПСП "Кремнянське" с. Кремно, Лугинського району; ПСПО "Браженське" Черняхівського району; ПАФ "Єрчики" с. Єрчики, Попільнянського району; ПОСП "Малоп'ятигірське" с. М. П'ятигірка, Андрушівського району) показало, що її впровадження має економічне значення в ПАФ "Єрчики" та ПСПО "Браженське". Диверсифікація підвищить конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції через зниження коливання цін на продукцію таких підприємств, і вони зможуть конкурувати за рахунок високих якісних показників власної продукції. Впровадження диверсифікації є недоцільним для високотоварних сільськогосподарських підприємств (ПСП "Кремнянське" та ПОСП "Малоп'ятигірське") через відтік великої кількості фінансів з процесу основного виробництва продукції, на який

спеціалізуються зазначені підприємства, витрати додаткових коштів на перекваліфікацію персоналу та оволодіння ним новітніх технологій, значні витрати на пошук та дослідження нових ринків збуту тощо. У високотоварних сільськогосподарських підприємствах ПАФ "Єрчики" та ПСПО "Браженське" однією із основних культур є озима пшениця, виручка від реалізації якої становить відповідно 15% та 12% у структурі виручки підприємств. Оснащення даних підприємств високопродуктивними млинами забезпечить процес переробки пшениці на борошно безпосередньо на них. Ситуація на ринку борошна Житомирської області є такою, що невеликим переробним підприємствам неможливо конкурувати з великими підприємствами, які здійснюють сортовий помел борошна, пропонуючи житнє, кукурудзяне й соєве борошно високої якості за доступними цінами. Великі переробні підприємства користуються маркуванням власної продукції, реалізуючи її через фірмові магазини, ларки та ін. Борошно цих підприємств має високі якісні показники, низьку частку алеїронового шару, оболонки, високий ступінь білизни, який забезпечується високою температурою його обробки. Оскільки в сучасних умовах високотоварні сільськогосподарські підприємства (ПАФ "Єрчики" та ПСПО "Браженське") не здатні конкурувати з великими переробними підприємствами через невідповідність якісних та цінових параметрів борошна, тому стратегія орієнтування на широкий ринок збуту не буде ефективною для даних сільськогосподарських підприємств. Високотоварні сільськогосподарські підприємства ПАФ "Єрчики" та ПСПО "Браженське" необхідно орієнтуватися на споживачів з рівнем середньомісячного доходу не більше 5200 грн, оскільки вони переважають у структурі споживачів ринку борошна Житомирської області, а вимоги до якості борошна у них нижчі, ніж у споживачів з доходом більше 5200 грн на місяць. Реалізовувати продукцію доцільно в сільських магазинах Попільнянського (для ПАФ "Єрчики") та Черняхівського районів (для ПСПО "Браженське"), а також безпосередньо в межах самих підприємств. Вартість 1 кг борошна планується встановити на рівні 10—15 % нижче в порівнянні з вартістю 1 кг борошна, виробленого на великих переробних підприємствах, що призведе до зайняття значної частини ринку борошна Житомирської області.

Наступним етапом диверсифікації високотоварного сільськогосподарського виробництва передбачає отримання найбільших прибутків за рахунок оптимізації виробництва продукції рослин-

Таблиця 1. Оптимізація структури виробництва товарної сільськогосподарської продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області у 2019 р.

Високотоварне сільськогосподарське підприємство	Молоко		Озима пшениця		Цукрові буряки	
	частка в структурі товарної продукції, %	прибуток на 1 га, грн	частка в структурі товарної продукції, %	прибуток на 1 га, грн	частка в структурі товарної продукції, %	прибуток на 1 га, грн
ПАФ „Єрчики”	36	19,4	32	7,76	27	3,80
ПСПО „Браженське”	39	6,7	36	4,82	-	-
ПСП „Кремнянське”	17	-13,23	38	8,41	-	-
ПОСП „Малоп'ятигирське”	15	-5,16	33	9,74	12	2,09

Джерело: розраховано за даними річних звітів високотоварних сільськогосподарських підприємств ПАФ „Єрчики”, ПСПО „Браженське”, ПОСП „Малоп'ятигирське” та ПСП „Кремнянське”.

ництва та тваринництва. Внаслідок високої залежності сільського господарства від природно-кліматичних умов, процес виробництва різних типів сільськогосподарських культур являє собою певний вид подолання цих об'єктивних ризиків, що дозволить високотоварним сільськогосподарським підприємствам стабілізувати і спрогнозувати свою діяльність. Розмір прибутку від виробництва та реалізації різних видів сільськогосподарської продукції не є однаковим, тому перед високотоварними сільськогосподарськими підприємствами постає проблема збільшення власного прибутку шляхом виробництва найбільш рентабельних видів сільськогосподарських культур з метою забезпечення та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції. Для такої оцінки пропонується застосовувати показник розміру прибутку в розрахунку на 1 га посівної площі певної сільськогосподарської культури. Аналіз оптимальної структури виробництва озимої пшениці, цукрових буряків та молока за вищевказаним показником для високотоварних сільськогосподарських підприємств (ПАФ „Єрчики”, ПСП „Кремнянське”, ПСПО „Браженське”, ПОСП „Малоп'ятигирське”) наведено в таблиці 1.

Завершальним етапом диверсифікації для високотоварних сільськогосподарських підприємств є надання додаткових послуг, які можуть пропонуватися високотоварними сільськогосподарськими підприємствами. Основними шляхами підвищення конкурентоспроможності досліджуваних підприємств регіону за рахунок розширення сфери послуг є: оренда іншими підприємствами сільськогосподарської техніки; обробка земельних ділянок населення сільськогосподарською технікою даних підприємств; надання послуг із внесення органічних та мінеральних добрив; використання транспорту, що знаходиться на балансі зазначених підприємств, для потреб населення тощо.

Підвищенню обсягів реалізації конкурентоспроможної продукції високотоварних сіль-

ськогосподарських товаровиробників регіону дослідження сприятиме створення на таких підприємствах аграрних маркетингових служб, що будуть займатися вирішенням багатьох питань щодо просування продукції від товаровиробників до посередників та кінцевих споживачів (рис. 2).

За умов надходження достовірної інформації щодо ситуації на аграрному ринку, яка визначає обсяги купівлі — продажу сільськогосподарської продукції на ньому, і сприяє налагодженню ділових стосунків між сільськогосподарськими виробниками, постачальниками ресурсів та споживачами продукції, аграрна маркетингова служба на високотоварних сільськогосподарських підприємствах працює ефективно. Ефективне функціонування аграрної маркетингової служби високотоварного сільськогосподарського підприємства прямо пропорційна рівню кваліфікації її працівників. Керувати аграрною маркетинговою службою повинні високкваліфіковані спеціалісти, які спеціалізуються на особливостях виробництва, маркетингу, ціноутворення, товароруху і збуту продукції, реклами в сільському господарстві тощо. Кваліфікаційний склад аграрної маркетингової служби повинен формуватися із спеціалістів, які досліджують ситуації на аграрних ринках, товаровзнавців, спеціалістів із логістики та інформаційних систем, експедиторів тощо.

Оскільки в сучасних умовах в Житомирській області наявним є брак високкваліфікованих спеціалістів із маркетингу в сільському господарстві, створення аграрних маркетингових служб на більшості високотоварних сільськогосподарських підприємств є нереальним. Тому спочатку пропонується створення відповідної служби при обласних та районних управліннях агропромислового розвитку. Впровадження аграрних маркетингових служб на високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, коли їхній кадровий потенціал та економічні умови сприятимуть

цьому, дасть можливість організувати ефективний збут сільськогосподарської продукції та призведе до забезпечення і підвищення конкурентоспроможності зазначених підприємств.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, реалізація запропонованих рекомендацій високотоварними сільськогосподарськими підприємствами регіону дослідження дозволить підвищити рівень поточної конкурентоспроможності за рахунок ефективного використання наявного ресурсного потенціалу, підвищення обсягів виробництва рентабельних видів продукції, і, навпаки, зменшення збиткових. Конкурентоспроможна товарна сільськогосподарська продукція та потенційна (ресурсна) конкурентоспроможність забезпечать високотоварним сільськогосподарським підприємствам високий рівень загальної конкурентоспроможності та сприятимуть їхньому гармонійному розвитку в ринкових умовах господарювання.

Подальші дослідження слід зосередити на проведенні детального аналізу факторів та чинників, що зумовлюють вплив на рівень поточної конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону, зокрема проведення кореляційно-регресійного аналізу для виявлення зв'язків між досліджуваними факторами. Це дасть змогу визначити резерви для підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок наявних та залучених виробничих ресурсів.

Література:

1. Балабанова Л.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств / Л.В. Балабанова, В.В. Холод. — К.: Професіонал, 2006. — 448 с.
2. Кулешова Г.М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві / Г.М. Кулешова // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 126—132.
3. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер: [пер. с англ. под ред. В.Д. Щетинина]. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.
4. Савчук В.І. Системи управління конкурентоспроможністю / В.І. Савчук, Д.А. Корж. — К.: Знання, 2002. — 310 с.
5. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стра-

Рис. 2. Напрями діяльності аграрної маркетингової служби високотоварного сільськогосподарського підприємства

теги / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд [пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой]. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 576 с.

6. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Эксмо, 2004. — 544 с.

7. Шевельова С.О. Конкурентоспроможність молочного підкомплексу [Монографія] / С.О. Шевельова. — Тернопіль: Збруч, 2001. — 408 с.

References:

1. Balabanova, L.V. (2006), Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryemstv [Strategic management competitiveness of enterprises], Professional, Kyiv, Ukraine.
  2. Kuleshova, G.M. (2008), "Competition and competitiveness in agricultural production", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 126—132.
  3. Porter, M. (1993), Mezhdunarodnaja konkurencija [International competition], Mezhdunar. otnosheniya, Moskva, Rossiya.
  4. Savchuk, V.I. (2002), Systemy upravlinnia konkurentospromozhnistiu [Systems of control competitiveness], Znannia, Kyiv, Ukraine.
  5. Tompson, A.A. Striklend, A.Dzh. Zajceva, L.G. Sokolova, M.I. (1998), Strategicheskij menedzhment. Iskustvo razrabotki i realizacii strategii [Strategic management. The art of developing and implementing strategies], JuNITI, Moskva, Rossiya.
  6. Fathutdynov, R.A. (2004), Upravlenie konkurentosposobnost'ju organizacii [Management of competitiveness of the organization], Ek-smo, Moskva, Rossiya.
  7. Shevel'ova, S.O. (2001), Konkurentospromozhnist' molochnoho pidkompleksu [Competitiveness of dairy subcomplex], Zbruch, Ternopil', Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

УДК 658.8:338.43

І. Г. Кадирус,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-5024-6549

А. С. Донських,

к. е. н., доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0001-8969-4819

Ю. О. Олійник,

студентка магістратури,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-2824-7852

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.100

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

I. Kadyrus,

PhD in Economics, Associate Professor of Marketing Department,
Dnipro State University of Agriculture and Economics, Dnipro

A. Donskykh,

PhD in Economics, Associate Professor of the Marketing Department,
Dnipro State University of Agriculture and Economics, Dnipro

Yu. Oliinyk,

Master degree student, Dnipro State University of Agriculture and Economics, Dnipro

ASSESSMENT OF AGRARIAN ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Статтю присвячено актуальній проблемі оцінювання конкурентоспроможності аграрного підприємства. Визначено, що на сьогодні існує велика кількість підходів до визначення сутності понять "конкурентоспроможність" та "конкурентоспроможність підприємства", однак не існує єдиного їх трактування. Досліджено та охарактеризовано сутність категорії "конкурентоспроможність" та "конкурентоспроможність підприємства" та запропоновано власне визначення конкурентоспроможності аграрного підприємства. Зазначено, що оцінка конкурентоспроможності є невід'ємним елементом діяльності будь-якого підприємства оскільки тільки на основі такої оцінки можуть бути зроблені висновки про рівень конкурентоспроможності підприємства, а також розроблено напрями щодо його підвищення. Оцінка конкурентоспроможності базується на порівнянні позицій підприємств, що здійснюють аналогічний вид економічної діяльності та функціонують в одному і тому ж сегменті аграрного ринку.

Наведено алгоритм розрахунку, за допомогою якого визначається сукупна бальна оцінка конкурентоспроможності підприємства. Визначено фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств.

This article is devoted to the actual problem of assessing of the agrarian enterprise competitiveness. In modern economic conditions, the problem of increasing competitiveness is relevant for enterprises of all sectors of the world economy.

It is determined that today there are many approaches to defining the concepts of "competitiveness" and "enterprise competitiveness", but there is no single interpretation of these terms.

The authors investigate the terms "competitiveness" and "enterprise competitiveness" and give their own definition of the term "agrarian enterprise competitiveness". It is noted that competitiveness assessment is an integral element of any enterprise's activity, and on the basis of this assessment, conclusions about the level of enterprise competitiveness can be drawn, as well as developed the ways for its improvement.

To assess the enterprise competitiveness rating estimation was used, which allows to rank the company positions by generic or integral indicators, and is based on the comparison of the enterprises positions, which are engaged in a similar type of economic activity and operate in the same segment of the agrarian market.

The calculation algorithm by which the aggregate estimation of the enterprise competitiveness is given. Estimation starts with the choice of indicators for evaluating and assigning the relative importance of a particular indicator. To determine important coefficients, each indicator must be ranked according to its importance. On the basis of ranking indicators we have built profile of the studied enterprise and its main competitors. On the basis of the calculations, the polygon of studied enterprise competitiveness and its competitors is constructed based on the values of each indicator. This method allows to analyze both the individual components of competitiveness and the enterprise as a whole.

The factors that influence the level of agricultural enterprises competitiveness are identified. These factors can help to obtain the most accurate quantitative assessment of enterprise competitiveness and to develop effective measures that will provide its competitive advantages.

Ключові слова: аграрне підприємство, конкурентоспроможність, оцінка, конкурентні позиції, багатокутник конкурентоспроможності.

Key words: agrarian enterprise, competitiveness, valuation, competitive positions, polygon of competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку аграрного виробництва потребує невідкладного вирішення комплексу життєво важливих завдань, серед яких поряд з подоланням кризи в сільському господарстві і його структурною перебудовою, реформуванням відносин, формуванням ринкової інфраструктури, існує проблема підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. У 2001 році було видано закон України "Про захист економічної конкуренції", який визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Конкурентоспроможність відображає практично всі сторони економіки, визначає платоспроможність, фінансову стійкість підприємства, його місце на ринку і тому постійно є в центрі уваги.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів конкуренції та конкурентоспроможності внесли такі відомі закордонні та вітчизняні вчені-економісти як: І. Ансофф [2], Г. Азоєв [1], М. Портер [7], Ф. Хайек, Ж.-Ж. Ламбен. [6], Р. Фатхутдинов [10], І. Должанський [5], М. Саєнко [9] та багато інших.

Слід зазначити, що відкритість економіки виявила слабкі конкурентні позиції вітчизняних товаровиробників в силу ряду як об'єктивних, так і суб'єктивних причин: недостатній рівень технічної оснащеності аграрних підприємств, низький рівень мотивації праці, незначна державна підтримка, використання витратних технологій тощо. Все це ставить нашу країну в залежність від імпорту продукції, послаблюючи її продовольчу і економічну безпеку, тому оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств та розробка напрямів щодо її підвищення є на сьогодні досить актуальним і потребує подальших досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення змісту і суті поняття "конкурентоспроможність", про-

Таблиця 1. Основні наукові підходи до визначення сутності поняття "конкурентоспроможність підприємства"

Автор	Визначення
Юданов А.Ю.	Спроможність підприємства виробляти та реалізовувати конкурентоспроможну продукцію
Азоев Г.Л. [1]	Можливість ефективно розпоряджатися власними і позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку
Градов А.П. [4]	Це його порівняльна перевага відносно інших підприємств даної галузі в країні та за її межами
Зав'ялов П.С.	Можливість ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку
Воронов Д.С.	Узагальнююча характеристика діяльності підприємства, що відображає рівень ефективності використання економічних ресурсів щодо ефективності використання економічних ресурсів конкурентами
Балабанова Л.В.	Можливість (здатність) господарських одиниць до ефективного функціонування на ринку, заснованому на пропозиції товарів, які відповідають запитам і перевагам покупців за якістю, кількістю та асортиментом на більш вигідних в порівнянні з конкурентами умовах
Іванов Ю.Б.	Це здатність підприємства до реалізації конкурентних переваг, які дозволяють йому ефективно розвиватися порівняно з іншими підприємствами на внутрішньому та зовнішньому ринках
Маренич А., Астахова І.	Комплексна характеристика діяльності підприємств, яка базується на аналізі різних аспектів виробничо-господарської діяльності (виробничий потенціал, трудові ресурси, забезпеченість матеріалами, фінансові результати діяльності та ін.) і дозволяє визначити «сильні сторони» підприємств в конкурентній боротьбі, знайти способи досягнення переваг над конкурентами

ведення оцінки конкурентоспроможності аграрного підприємства та розробка напрямів щодо подальшого її підвищення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних економічних умовах проблема підвищення конкурентоспроможності є актуальною для підприємств усіх галузей світового господарства. В умовах сьогодення для досягнення ефективних результатів своєї діяльності підприємствам необхідно пристосовуватися до умов, що постійно змінюються, і які, в свою чергу, вимагають розробки інноваційних концепцій розвитку підприємства та підвищення такого конкурентоспроможності. Для розробки даних концепцій необхідно ретельне вивчення економічної категорії конкурентоспроможності, її особливостей та ознак.

Визначення категорії конкурентоспроможності підприємства, перш за все передбачає з'ясування змісту і суті цього поняття. Конкурентоспроможність підприємства повинна формулюватися в залежності від досягнень і цілей, визначених поняттям конкуренції.

Науковці трактують поняття конкурентоспроможності по-різному. Існує велика кількість визначень цього терміну. Так, Р.А. Фатхутдінов розглядає конкурентоспроможність як "властивість об'єкта, яка характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку" [10].

З точки зору Г.Л. Азоева: "Конкурентоспроможність — це здатність ефективно розпоряджатися власними і позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку" [1].

Піддубний І.О. стверджує, що "конкурентоспроможність — це потенціальна або реалізована спроможність економічного суб'єкта до функціонування у релевантному зовнішньому середовищі, яка ґрунтується на конкурентних перевагах і відображає його позицію відносно конкурентів" [8].

Аналізуючи розглянуті поняття можна дійти висновку, що конкурентоспроможність — це комплексний набір відповідних характеристик підприємства, що мають певні конкурентні перевагами при порівнянні їх з аналогічними показниками інших підприємств. У загальному вигляді конкурентоспроможність можна представити як здатність суб'єкта, продукції і послуг відповідати вимогам ринку та конкурувати на рівних у певній сфері діяльності.

У сучасній економіці виділяють кілька аспектів конкурентоспроможності: конкурентоспроможність товарів, конкурентоспроможність товаровиробників (фірм, підприємств), конкурентоспроможність регіонів (країн, регіонів, націй). Оскільки підприємство є головною ланкою ринкової економіки, то високий рівень конкурентоспроможності підприємства дозволяє сформувати конкурентну економіку регіону, галузі та країни в цілому. Тому нашу увагу буде приділено саме дослідженню та оцінці конкурентоспроможності підприємства.

Таблиця 2. Оцінка показників конкурентоспроможності досліджуваного підприємства та його конкурентів

№ з/п	Показники	r_n	α_i	Досліджуване підприємство		Підприємство-конкурент 1		Підприємство-конкурент 2	
				β_i	$\alpha_i * \beta_i$	β_i	$\alpha_i * \beta_i$	β_i	$\alpha_i * \beta_i$
1.	Якість та асортимент продукції	1	0,222	4	0,888	4	0,888	4	0,888
2.	Ціна	2	0,194	4	0,776	5	0,970	4	0,776
3.	Фінансово-економічний стан підприємства	3	0,167	4	0,668	3	0,501	5	0,835
4.	Канали збуту	4	0,139	4	0,556	4	0,556	5	0,695
5.	Маркетингова та логістична діяльність	5	0,111	3	0,333	3	0,333	4	0,444
6.	Сучасні технології та устаткування	6	0,083	4	0,332	3	0,249	3	0,249
7.	Кваліфікація персоналу	7	0,056	5	0,280	4	0,224	4	0,224
8.	Імідж підприємства	8	0,028	4	0,112	3	0,084	4	0,112
Конкурентоспроможність підприємства				-	-	-	-	-	-
					3,945		3,805		4,223

Нині в економічній літературі наводяться різні підходи до визначення категорії "конкурентоспроможність підприємства" (табл. 1).

На нашу думку, визначенням, яке найбільш повно розкриває його зміст, є таке: "конкурентоспроможність підприємства" — це здатність підприємства підтримувати стійкі позиції на ринку, ефективно функціонувати, бути привабливим для інвесторів, підтримувати високий імідж серед споживачів та різноманітних суб'єктів господарювання.

Враховуючи мету нашого дослідження, пропонуємо таке трактування конкурентоспроможності аграрного підприємства, як реальної та потенційної його здатності пристосуватися до зовнішніх умов на основі сфор-

мованих конкурентних переваг, реалізувати свої можливості щодо виробництва та реалізації якісної і безпечної сільськогосподарської продукції, задовольняючи потреби споживачів і забезпечуючи власну вигоду та утримання стійких конкурентних позицій на ринку.

Оцінка конкурентоспроможності є невід'ємним елементом діяльності будь-якого підприємства оскільки тільки на основі такої оцінки можуть бути зроблені висновки про рівень конкурентоспроможності підприємства, а також розроблені напрями щодо його підвищення.

Оцінка конкурентоспроможності базується на порівнянні позицій підприємств, що

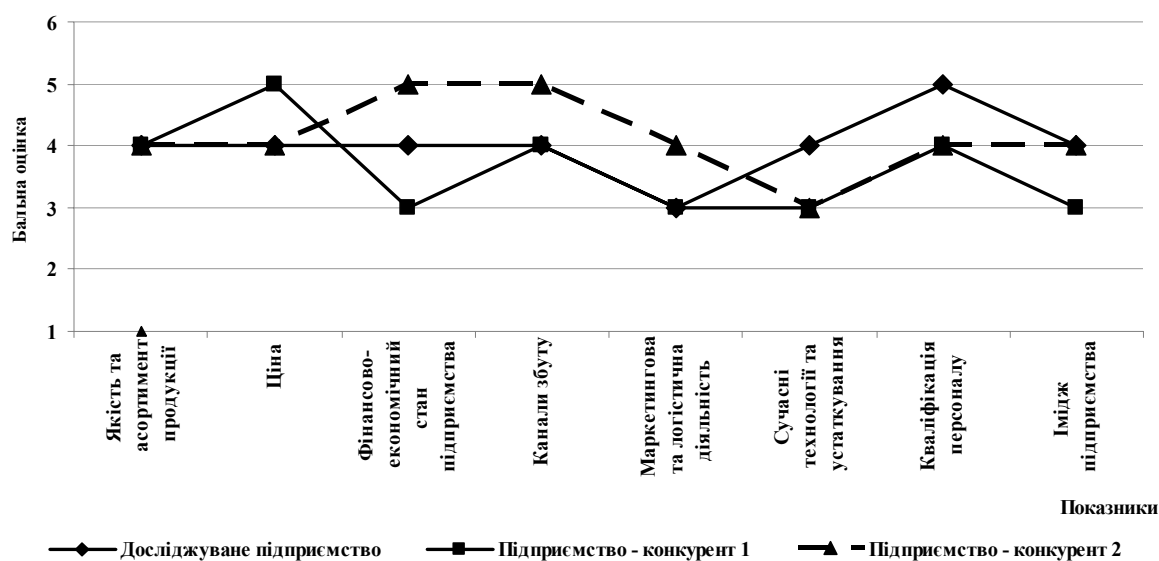
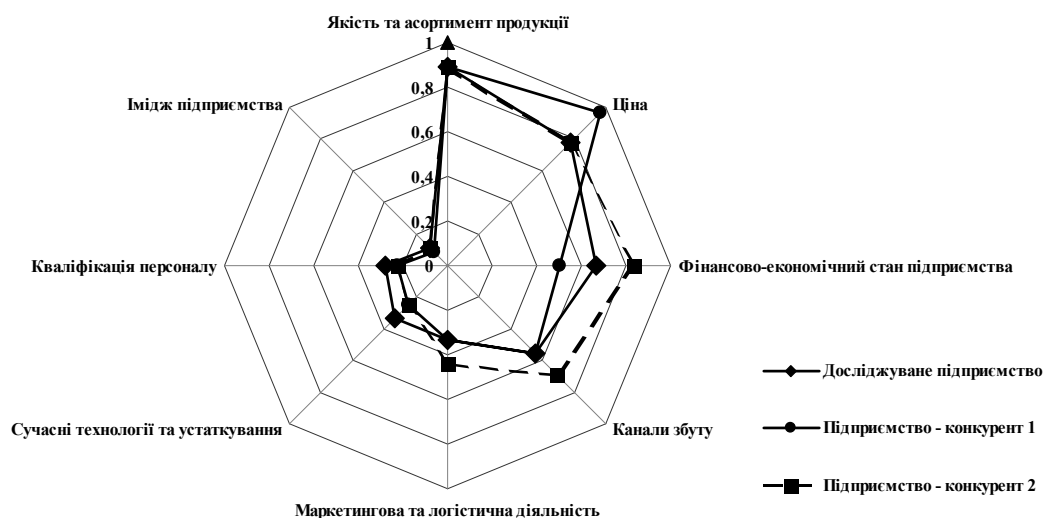

Рис. 1. Профілі досліджуваного підприємства та підприємств-конкурентів Межівського району

Рис. 2. Багатокутник конкурентоспроможності досліджуваного підприємства та його основних конкурентів

здійснюють аналогічний вид економічної діяльності та функціонують в одному і тому ж сегменті споживчого ринку. Дослідження конкурентів і умов конкуренції потрібно підприємству передусім для того, щоб визначити, в чому його переваги і недоліки перед ними, і зробити висновки щодо розробки підприємством власної успішної конкурентної стратегії і підтримки конкурентної переваги.

Для підприємницької діяльності у сфері сільського господарства в більшості випадків характерний високий ступінь конкуренції. Досліджуване підприємство розташоване на території Межівського району Дніпропетровської області. В районі функціонує близько 100 сільськогосподарських підприємств різних організаційних форм. Всі вони перебувають в однакових природно-кліматичних умовах, мають в своєму володінні земельні угіддя та займаються виробництвом сільськогосподарської продукції.

Для оцінки конкурентоспроможності підприємства та визначення його конкурентної позиції, нами було проаналізовано показники конкурентоспроможності 2-х підприємств-конкурентів, що здійснюють аналогічний вид діяльності і функціонують в одному і тому ж сегменті аграрного ринку.

На нашу думку, найбільш доцільним для проведення таких розрахунків є застосування рейтингової оцінки, що дозволяє ранжувати позиції підприємства по узагальнюючим або інтегральним показникам, і відповідає такій характеристиці конкурентоспроможності, як порівняння.

Отже, спочатку наведемо алгоритм розрахунку за зазначеною методикою.

Сукупна бальна оцінка конкурентоспроможності підприємства визначається за формулою:

$$K_{\text{ніонр}} = \sum_{i=1}^n \alpha_i * \beta_{ij} \quad (1),$$

де $K_{\text{ніонр}}$ — сукупна бальна оцінка конкурентоспроможності підприємства;

α_i — ваговий коефіцієнт показників конкурентоспроможності, що характеризує їх значимість в загальній оцінці конкурентоспроможності даних підприємств;

β_{ij} — значення i -го показника конкурентоспроможності j -го підприємства;

j — номер оцінюваного підприємства; n — кількість показників.

Коефіцієнт вагомості кожного з об'єктів ранжирування (α_i) можна визначити за формулою:

$$\alpha_i = \frac{(n - r_n + 1)}{S_n} \quad (2),$$

де n — число досліджуваних об'єктів (кількість показників);

r_n — ранг досліджуваного об'єкта (показника) за результатами експертизи;

S_n — сума всіх чисел від 1 до n .

У свою чергу S_n можна визначити за формулою:

$$S_n = \frac{(\alpha_1 + \alpha_n) * \alpha_n}{2} \quad (3),$$

де α_1 — перший показник оцінки конкурентоспроможності підприємства;

α_n — останній показник оцінки його конкурентоспроможності.

На основі наведеного алгоритму проведемо оцінку конкурентоспроможності досліджуваного підприємства та його основних конкурентів. Результати розрахунку наведено в таблиці 2.

Методологічно проведення рейтингової оцінки починаємо з вибору показників для оцінювання і присвоєння відносної важливості того чи іншого показника. Водночас встановлюємо обмеження щодо оцінки кожного показника конкурентоспроможності: максимальна оцінка — 5 балів, мінімальна — 1 бал.

Для визначення вагових коефіцієнтів необхідно кожному показнику присвоїти ранг відповідно до його важливості. Результати ранжирування показників наведено в стовпчику 3 таблиці 2.

На основі даних про бальні оцінки показників (табл. 2) будемо профілі досліджуваного підприємства та його основних конкурентів (рис. 1).

Аналіз профілю конкурентів свідчить, про те що найкращі рейтингові оцінки серед зазначених підприємств мають досліджуване підприємство та підприємство-конкурент 2.

Далі розраховуємо значення S_n (формула 3):

$$S_n = \frac{(1+8) \cdot 8}{2} = 36.$$

Для визначення питомої ваги показників, знайдене значення S_n підставляємо в формулу 2: $\alpha_1 = 0,222$, $\alpha_2 = 0,194$, $\alpha_3 = 0,167$, $\alpha_4 = 0,139$, $\alpha_5 = 0,111$, $\alpha_6 = 0,083$, $\alpha_7 = 0,056$, $\alpha_8 = 0,028$.

Сума вагових коефіцієнтів показників конкурентоспроможності повинна дорівнювати 1 (100,0%).

Останнім етапом розрахунків є визначення рівня конкурентоспроможності для досліджуваного підприємства та підприємств-конкурентів (формула 1):

$$\begin{aligned} K_{\text{досліджуване підприємство}} &= 3,945 \text{ бали;} \\ K_{\text{підприємство-конкурент 1}} &= 3,805 \text{ бали;} \\ K_{\text{підприємство-конкурент 2}} &= 4,223 \text{ бали.} \end{aligned}$$

На основі проведених розрахунків, нами побудовано багатокутник конкурентоспроможності досліджуваного підприємства та його конкурентів за значеннями конкурентоспроможності кожного показника з урахуванням їх ваги. Такий метод дозволяє провести аналіз як окремих складових конкурентоспроможності, так і підприємства в цілому (рис. 2).

На основі проведених досліджень можна зробити висновки про переваги та недоліки досліджуваного підприємства. Аналіз розрахованого показника конкурентоспроможності

свідчить про те, що досліджуване підприємство ($K_{\text{ндоп}} = 3,945$ бали) має сильного конкурента № 2 ($K_{\text{ндоп}} = 4,223$ бали). Тому для підвищення конкурентоспроможності досліджуваному підприємству доцільно приділити увагу щодо оптимізації структури виробництва продукції, покращенню виробничо-збутової та маркетингової діяльності.

Основою стратегічного розвитку досліджуваного підприємства має стати пошук та запровадження резервів зниження собівартості та збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а також задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції та її асортименті, що в свою чергу сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

Слід зазначити, що переважна більшість методик оцінки конкурентоспроможності ґрунтується на виявленні чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. До основних чинників, що знижують конкурентоспроможність аграрних підприємств доцільно віднести [3]:

- нормативно-правова нестабільність в аграрному секторі;
- диспаритет цін стосовно промислової і сільськогосподарської продукції;
- зниження якості робочої сили, зайнятої в аграрних підприємствах;
- відсутність міжнародних сертифікатів якості у вітчизняних виробників;
- вплив політичних й економічних ризиків на діяльність аграрних товаровиробників;
- нестача фінансових ресурсів для інвестиційних та інноваційних проектів в аграрних підприємствах.

Врахування зазначених чинників під час проведення оцінки конкурентоспроможності аграрного підприємства надасть можливість отримати найбільш точну кількісну оцінку його конкурентоспроможності та розробити ефективні заходи, які забезпечуватимуть його конкурентними перевагами.

ВИСНОВКИ

З вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки:

1. На сьогодні у сучасній економічній літературі, існують різні точки зору щодо сутності категорії "конкурентоспроможність підприємства". На нашу думку, визначенням, яке найбільш повно розкриває його зміст, є таке: "конкурентоспроможність підприємства" — це здатність підприємства підтримувати стійкі

позиції на ринку, ефективно функціонувати, бути привабливим для інвесторів, підтримувати високий імідж серед споживачів та різноманітних суб'єктів господарювання.

2. Оцінка конкурентоспроможності є невід'ємним елементом діяльності сільськогосподарського підприємства і базується на порівнянні позицій підприємств, що здійснюють аналогічний вид економічної діяльності та функціонують в одному і тому ж сегменті аграрного ринку. Для оцінки конкурентоспроможності досліджуваного аграрного підприємства та визначення його конкурентної позиції, нами було проаналізовано сформовані можливості конкурентоспроможності 2-х підприємств-конкурентів, що здійснюють аналогічний вид діяльності і функціонують в одному і тому ж сегменті аграрного ринку. Аналіз розрахованого показника конкурентоспроможності свідчить про те, що досліджуване підприємство має сильного конкурента.

3. Методика оцінки конкурентоспроможності підприємства повинна бути заснована на комплексному дослідженні внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, що передбачає врахування чинників, які знижують конкурентоспроможність аграрного підприємства.

Таким чином, запропонований методичний підхід, орієнтований на оцінку рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства на основі розрахунку сукупної бальної оцінки конкурентоспроможності підприємства, дозволив зробити висновки про переваги і недоліки досліджуваного підприємства і його конкурентів та розробити напрями щодо підвищення його конкурентних позицій.

Література:

1. Азоев Г.А. Конкурентные преимущества фирмы / Г.А. Азоев, А.П. Челенков. — М.: Новости, 2006. — 267 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф; [пер. с англ. С. Жильцов при содействии Э.Дж. Макдоннелл]. — СПб.: Питер, 1999. — 416 с.
3. Горьовий В.П. Конкурентне середовище підприємства / В.П. Горьовий // Вісн. аграр. науки. — 2011. — № 8. — С. 63—65.
4. Градова А.П. Экономическая стратегия фирмы / Под ред. А.П. Градова. — СПб.: Специальная литература, 2000. — 589 с.
5. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємств: навч. посіб. / І.З. Должанський, Т.О. Загородня. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.

6. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен; [пер. с франц.]. — СПб.: Наука, 1996. — 589 с.

7. Портер Майкл Э. Конкуренция: учеб. пособие: [пер. с англ.] / Майкл Э. Портер. — М.: Изд. дом "Вильямс", 1999. — 420 с.

8. Піддубний О.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / О.І. Піддубний, А.І. Піддубна. — Х.: ІНЖЕК, 2006. — 260 с.

9. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: навч. посіб. / М.Г. Саєнко. — Тернопіль: Економічна думка, 2006. — 390 с.

10. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: [учеб.] / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Эксмо, 2005. — 544 с.

References:

1. Azoiev, G.L. (2006), Konkurentnye preimushchestva firmy [Competitive advantages of the company], Novosti, Moscow, Russia.
2. Ansoff, I. (1999), Novaja korporativnaja strategija [New corporate strategy], Piter, St.Petersburg, Russia.
3. Hor'ovyj, V.P. (2011), "Competitive environment of the enterprise", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 8, pp. 63—65.
4. Gradova, A.P. (2000), Jekonomicheskaja strategija firmy [The economic strategy of the company], Special'naja literatura, St.Petersburg, Russia.
5. Dolzhans'kyj, I.Z. (2006), Konkurentospromozhnist' pidpryemstv [Competitiveness of enterprises], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
6. Lamben, Zh.-Zh. (1996), Strategicheskij marketing. Evropejskaja perspektiva [Strategic marketing. European perspective], Nauka, St.Petersburg, Russia.
7. Porter, M.Je. (1999), Konkurencija [Competition: textbook. allowance], Izd. dom "Vil'jams", Moscow, Russia.
8. Piddubnyj, O.I. (2006), Upravlinnia miznarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpryemstva [Management of the international competitiveness of the enterprise], INZhEK, Kharkiv, Ukraine.
9. Saienko, M.H. (2006), Stratehiia pidpryemstva [Enterprise strategy], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.
10. Fathutdinov, R.A. (2005), Upravlenie konkurentosposobnost'ju organizacii [Organization competitiveness management], Jeksmo, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

УДК 330:334.7:631.1

I. I. Божидай,
асистент кафедри економіки,
Харківський національний університет будівництва та архітектури, м. Харків, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2227-219X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.107

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

I. Bozhyday,
Assistant Professor, Department of Economics,
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Kharkiv, Ukraine

AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE: STRUCTURE AND BASIC CONCEPTS

У статті автором досліджено сучасні існуючі наукові підходи вітчизняних науковців щодо теоретичних положень агропромислового комплексу України. У відповідності до чинного українського законодавства наведено визначення таких понять: "агропромисловий комплекс" та "сільськогосподарські підприємства". Проаналізовано наявні підходи до визначення структури АПК, виявлено законодавчу колізію щодо групування сільськогосподарських, мисливських, рибних та лісових господарств, що дозволило уточнити ці категорії підприємств у структурі агропромислового комплексу. Виявлено дефініцію поглядів науковців щодо понять "агропромислове підприємство" та "агрофірма", що дало змогу уточнити такі наукові поняття, навести їх спільні та відмінні риси. Грунтуючись на уточненій структурі АПК наведено трактування поняття "підприємства агропромислового комплексу", особливості якого є охоплення всіх видів підприємств галузі.

In the study of authoritatively researched modern scientific researches were conducted scientific scientists on the theoretical provisions of the agro-industrial complex of Ukraine. The Agroindustrial Complex of Ukraine, as a priority component of the national economy, is defined as a single integrated production and economic system that unites a number of agricultural, industrial, scientific-industrial and educational industries aimed at obtaining, transporting, storing, processing and selling agricultural products. In accordance with the Ukrainian legislation, the terms "agro-industrial complex" and "agricultural enterprises" have been interpreted, and a legal conflict has been identified with respect to agricultural, hunting, fishery and forestry groups within the agro-industrial complex. Using the abstract-logical method, the most common three-factor model of the structure of agroindustrial complex in the category of agriculture by water enterprises and hunting was supplemented. The definition of the scientists' views on the interpretation of the concepts of "agro-industrial enterprise" and "agro-firm" has been revealed, their inaccuracy has been substantiated, their distinctive characteristics have been defined and author's interpretations have been given. Based on the conceptual categorical apparatus and structure of the agroindustrial complex, the following interpretation was provided: "an agro-industrial enterprise is an economic entity whose functional activity is related to any sphere of the agro-industrial complex. This type of enterprise can be integrated into more powerful associations, holdings, associations, clusters, etc.". This concept is more capacious and directly covers all economic entities of the agro-industrial complex of Ukraine.

Thus, the agro-industrial complex, as a priority sector of the Ukrainian economy, which is the key to ensuring the food security of a country with high potential, covers all production, service and related business structures of the industry.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, агропромислове підприємство, агрофірма, підприємства агропромислового комплексу.

Key words: agro-industrial complex, agro-industrial enterprise, agro-firm, enterprises of agro-industrial complex.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Під впливом сучасних євроінтеграційних процесів та стратегій реформування України створюються нові засади розвитку національної економіки. Агропромисловий комплекс у

цьому аспекті виступає як важіль забезпечення продовольчої безпеки країни, формує потужний експортний потенціал та визначає рівень життя населення. Всі ці процеси визначають вектор змін в галузі, саме тому необхідно уточнити структуру АПК та визначити основні форми господарювання в галузі та їх особливості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Найбільш вагомий внесок щодо розробки теоретичних положень в економіці підприємств агропромислового комплексу України має професор Андрійчук В.Г. [1; 2]. Дослідження структури АПК знайшло відображення у працях таких вітчизняних науковців: Дусановського С.А. [3], Білан Є.М. [3], Митяй О.В. [4], Качан Є.П. [5], Мальованого М.С. [6], Боголюбова В.М. [6], Шаніна Т.П. [6], Шмандіна В.М. [6], Сафранова Т.А. [6] та ін. Дослідження дефініції "агропромислове підприємство" міститься у наукових працях Білан Є.М. [3], Дусановського С.А. [3], Ніценко В.С. [7], Качан Є.П. [8], Минова І.А. [9], Ахметова Р.Г. [10] тощо. Законодавством визначені та закріплені основні теоретичні положення та пріоритети розвитку АПК у Законі України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років" [11], Проекті Закону України "Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України" [12], Указі Президента України "Про Стратегію сталого розвитку України — 2020" [13], "Цілях сталого розвитку 2016—2030" [14] тощо. Однак під впливом сучасних економічних зрушень потребує уточнення структура АПК та зміст основних її наукових категорій, що й визначає мету нашого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою публікації є уточнення структури агропромислового комплексу України та економічних категорій "агропромислове підприємство", "агрофірма", "підприємства агропромислового комплексу".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Агропромисловий комплекс (АПК) України є складовою національного господарства та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує низку сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції. За своїм складом та структурою він відрізняється від інших міжгалузевих комплексів і визначає соціально-економічний роз-

виток країни, рівень життя населення, продовольчу безпеку та забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною. Для АПК головним засобом виробництва є земля, на якій вирощується сільськогосподарська продукція та сировина для виробничого та невиробничого споживання [5].

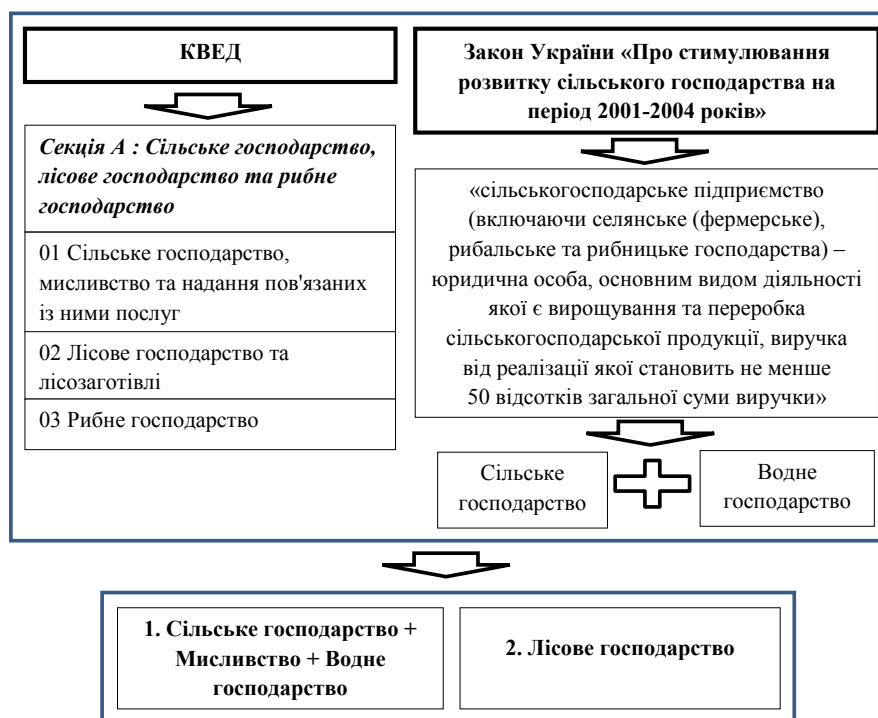
У правовому полі АПК визначається як складна біоекономічна система, яка є формою інтеграції сільського господарства і споріднених з ним галузей, які займаються матеріально-технічним постачанням, заготівлями сільськогосподарської продукції, її переробкою, зберіганням та доведенням до споживача [15, с. 9]. Проектом Закону України "Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України" агропромисловий комплекс визначено як "сукупність галузей національної економіки, що охоплює сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарської продукції, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення" [12].

У роботі Андрійчук В. Г. [1] агропромисловий комплекс визначено як основне та найбільш широке поняття, яке включає в себе: I сферу — виробництво для сільського господарства, підприємств харчової і переробної промисловості, засобів виробництва; II сферу — власне сільське господарство; III сферу — заготівля і зберігання сільськогосподарської сировини, її переробка, що є провідною ланкою цієї сфери; IV сферу — ринкову інфраструктуру (аграрні біржі, гуртові ринки, аукціони, власна торговельна мережа сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств); V сферу — виробничу інфраструктуру [1, с. 6]. Але ж I і III класифікаційні групи перетинаються у сфері переробки, що ускладнює їх розмежування.

Дусановський С.А., Білан Є.М. [3, с. 9] виокремлюють чотири сфери: 1) галузі, що виробляють засоби виробництва для сільського господарства і АПК; 2) власне сільське господарство (рослинництво, тваринництво); 3) галузі промисловості, що переробляють сільськогосподарську сировину; 4) виробнича та соціальна інфраструктура (заготівля, зберігання, транспортування і реалізація продукції, підготовка кадрів, заклади по відтворенні робочої сили).

Спираючись на визначення виробничої інфраструктури АПК — "комплекс галузей, що обслуговують основне виробництво і забезпечують його ефективну економічну діяльність" [16], виникає питання щодо доцільності виок-

Рис. 1. Законодавча колізія щодо групування сільськогосподарських, мисливських, рибних та лісових господарств

Джерело: побудовано автором на основі [11; 22].

ремлення групи галузей, що виробляють засоби виробництва для сільського господарства і АПК від групи виробничої інфраструктури.

Найбільшого розповсюдження набула трьохфакторна модель структури агропромислового комплексу України: 1) сільське господарство; 2) галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК, 3) галузі зі збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції [4—6; 9; 17; 18].

У будь-якому разі, сільське господарство є основою ланкою структури АПК. У Законі України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років" [11] наведено таке визначення: "сільське господарство (сільськогосподарське виробництво) — вид господарської діяльності з виробництва продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі". Вітчизняні науковці Морозова Г.С. [19] та Іванух Р.А., Дусановський С.А., Білан Є.М. [20] трактують його, як комплекс технологічно і організаційно взаємозв'язаних галузей, що формують структурно завершену систему, яка направлена на стабільне виробництво продукції рослинництва та тваринництва. Виступає сукупністю агропромислових підприємств, що виробляють чи надають послуги, забезпечують потреби на-

селення у харчових продуктах, а промисловість — сировиною. У Прокопенко К.О. "сільське господарство є сукупністю процесів з вирощування та збору культур на сільськогосподарських угіддях, розведення та вирощування сільськогосподарських та інших тварин (свійських і диких) і виробництва їх продукції, надання послуг у сільськогосподарському виробництві, а саме виконання сільськогосподарських робіт і процесів спеціалізованими підприємствами" [16]. Особливістю цього визначення є підпорядкування до сільського господарства мисливства.

Отже, сфера "сільське господарство" включає не лише категорії "рослинництво" та "тваринництво", а є більш широким. Державна служба статистики України [21] економічну інформацію презентує блоком "Сільське, лісове та рибне господарство" з розбивкою по підгрупах: "сільське господарство", "лісове господарство та мисливство" та "рибне господарство". А за Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД) до секції А віднесено розділи: "сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг", "лісове господарство та лісозаготівлі" та "рибне господарство" [22].

Доцільно також навести законодавчо закріплене тлумачення поняття "сільськогосподарське підприємство". У Законі України "Про

Рис. 2. Структура агропромислового комплексу

Джерело: доповнено автором на основі [4 — 6, 9, 11, 16 — 18, 21, 22].

стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років" [11] визначено: "сільськогосподарське підприємство (включаючи селянське (фермерське), рибальське та рибницьке господарства) — юридична особа, основним видом діяльності якої є вирощування та переробка сільськогосподарської про-

дукції, виручка від реалізації якої становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки". Грунтуючись на цьому визначенні, сільськогосподарськими підприємствами є і підприємства, що функціонують у сфері водного господарства. Тобто до сільськогосподарських підприємств прирівняні селянські, фермерські рибальські та рибницькі господарства.

Отже, виявлено законодавчу колізію щодо класифікації підприємств сільського господарства. Автором пропонується узагальнено навести групування

господарств у відповідності до сфери їх діяльності (рис. 1).

Таким чином, грунтуючись на класифікації КВЕД та керуючись Законом України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років", було доповнено категорію "Сільське господарство, мисливство

та надання пов'язаних із ними послуг" категорією "Рибне господарство". Отже, автором визначено дві групи:

- 1) сільське, рибне господарство та мисливство;
- 2) лісове господарство.

Тому автором пропонується розширити сферу сільськогосподарського господарства у структурі АПК (рис. 2).

В Україні постійно створюються і функціонують суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм. Протягом останніх років частка суб'єктів господарювання у сільському господарстві складала понад 4% від загальної кількості суб'єктів, до того ж левову частку з них становлять саме підприємства [21]. Основними формами господарювання в АПК є сільськогосподарські та агропромислові підприємства, агрофірми, різні форми об'єднань і кооперації, на жаль, законодавчо не закріплено ні трактування цих економічних категорій, ані їх особливості функціонування чи специфіка діяльності. На

Таблиця 1. Дефініція поняття "агропромислове підприємство"

Автор, джерело	Визначення
Андрійчук В.Г. [1, с. 569]	... Це юридичні особи, в яких поєднуються виробництво сільськогосподарської продукції з її промисловою переробкою, доробкою і зберіганням. Аграрне і промислове виробництва організаційно функціонують тут лише у формі внутрішньогосподарських підрозділів, що не мають юридичної самостійності. Як правило, агропромислові підприємства — це великі глибокоспеціалізовані господарські формування із значними площами багаторічних насаджень (або овочевих культур) та відносно потужними переробними виробництвами
Ніценко В.С. [7]	... Це вертикально інтегрований суб'єкт господарювання, який поєднує виробництво сільськогосподарської продукції з її промисловою переробкою, зберіганням та реалізацією, а також може надавати послуги та виконувати роботи. Даний вид підприємств може бути інтегрованим в більш потужні агропромислові об'єднання, зокрема агрохолдинги, асоціації, кластери тощо
Качан С.П. [8]	... В одному господарстві поєднуються сільськогосподарське і промислове виробництво, тобто зусилля раніше відокремлених, але взаємопов'язаних галузей для підвищення ефективності виробництва
Минаков І.А. [9]	... Це, насамперед, спеціалізоване підприємство, що об'єднує виробництво, промислову переробку та зберігання сільськогосподарської продукції
Ахметов Р.Г. [10]	... Це сільськогосподарські підприємства, що мають у своєму складі промислові виробництва з переробки сільськогосподарської продукції. У них аграрне і промислове виробництва виступають в якості виробничих підрозділів
Економічна енциклопедія [23]	... Це первинні ланки агропромислового виробництва, які є формою, в основі якої лежать прямі технологічні зв'язки: виробництво сільськогосподарської сировини, її переробка і зберігання. Найхарактерніші риси цих підприємств: єдине керівництво сільськогосподарськими, переробними і обслуговуючими підрозділами; високий ступінь централізації управлінських функцій; наявність загальних господарських служб; єдиний план, баланс, розрахунковий рахунок в банку, загальний прибуток
Дусановський С.Л. та ін. [24, с. 14]	... Це форма виробничого кооперування сільськогосподарських підприємств у складі яких є промислові виробництва з переробки сільськогосподарської продукції. В основі його лежить єдине господарське завдання по виробництву і переробці сільськогосподарської продукції

тлі яких, існує дефініція поглядів щодо визначень "агропромислове підприємство" та "агрофірма", а трактування поняття "підприємства агропромислового комплексу", хоч і активно використовується у наукових роботах, але взагалі не відображено.

Щодо визначення поняття "агропромислове підприємство" існує певна неузгодженість думок науковців (табл. 1).

Дусановський С.А. та Білан Є.М. наводять визначення "агрофірма", що трактується як "агропромислове підприємство, створене на базі сільськогосподарського підприємства, за наявності в ньому переробної ланки, а також потужностей зі зберігання і реалізації готової продукції" [3, с. 155]. Також у зазначених авторів є поняття "аграрно-промислове підприємство — органічне поєднання в одному підприємстві виробництва сільськогосподарської продукції і сучасної промислової її переробки" [3, с. 13], які за своєю суттю збігаються з поняттям "агропромислове підприємство".

Андрійчук В.Г. загальною тенденцією розвитку господарських агропромислових формувань визначає створення нових і розширення існуючих ланок ринкової інфраструктури, зокрема служб маркетингу, власної торговельної мережі. З цієї причини агропромислові підприємства набувають статусу агрофірм [1]. У цьому випадку, поняття "агрофірма" і "агропромислове підприємство" ототожнюються і виступають синонімами.

Ніценко В.С. [7] агрофірми трактує як вид агропромислового об'єднання, що на відміну від агропромислового підприємства, інтегрують інших юридично самостійних учасників ринку в єдиний технологічний процес. У "Енциклопедії сучасної України" [25] агрофірма визначена як "сільськогосподарське підприємство, що виробляє й реалізує продукцію під власною маркою; створюється, як правило, на базі одного або кількох сільськогосподарських підприємств, радгоспів, селянських (фермерських) господарств з метою вирощування і переробки сільськогосподарської продукції та торгівлі нею".

Агропромислові підприємства та агрофірми мають багато спільного: комбіноване виробництво, що побудоване на принципах безвідходності, яке передбачає поєднання виробництва сільськогосподарської продукції з її промисловою переробкою; переважно мають потужний виробничий потенціал і кваліфіковані кадри. Але агрофірми характеризуються реалізацією сільськогосподарської продукції й

промислових товарів із сільськогосподарської сировини через власну торговельну мережу, крім того нерідко інтенсивно розвиваються промислові підсобні виробництва і промисли, не пов'язані з переробкою сільськогосподарської продукції (наприклад, виробництво цегли, склотари, мінеральної води, будівельних матеріалів, швейні цехи тощо) [2].

Отже, "агрофірма" та "агропромислове підприємство" не є тотожними поняттями, хоч і характеризуються типовими видами діяльності, але агрофірми сформовані на базі декількох суб'єктів господарювання та мають елементи ринкової інфраструктури (торговельні підприємства, служби маркетингу тощо).

Узагальнюючи вищенаведене та ґрунтуючись на структурі АПК, можемо надати власне бачення: агропромислове підприємство — це вертикально інтегрований суб'єкт господарювання, що об'єднує сільськогосподарське і промислове виробництво, має у своїй структурі певні підрозділи з обслуговування АПК, збереження, переробки чи реалізації агропромислової продукції.

Агрофірма — об'єднання суб'єктів господарювання, що займаються сільськогосподарським і промисловим виробництвом, мають певні елементи ринкової інфраструктури (торговельні підприємства, служби маркетингу тощо).

Але найбільш широким поняттям є підприємства агропромислового комплексу. Виходячи із структури АПК, до підприємств агропромислового комплексу можна віднести:

1) підприємства сільського господарства (рослинництво, тваринництво), водного господарства та мисливства;

2) підприємства, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК (сільськогосподарського машинобудування, хімічної промисловості, комбікормової і мікробіологічної промисловості, наукового обслуговування, сільськогосподарського і меліоративного будівництва);

3) підприємства зі збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції (сховища, харчової промисловості, легкої промисловості, торгівлі, транспортування).

Отже, ґрунтуючись на структурі АПК, автором пропонується таке визначення: підприємство агропромислового комплексу — це суб'єкт господарювання, функціональна діяльність якого пов'язана з будь-якою сферою агропромислового комплексу. Цей вид під-

приємств може бути інтегрованим у більш потужні об'єднання, холдинги, асоціації, кластери тощо.

ВИСНОВКИ

Агропромисловий комплекс — пріоритетний сектор української економіки, що є запорукою забезпечення продовольчої безпеки країни з високим потенціалом. Основними структурними елементами якого є: 1) сільське господарство, 2) галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК, 3) галузі зі збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Автором було визначено такі основні теоретичні категорії: "агропромисловий комплекс", "сільськогосподарське підприємство", "агропромислове підприємство", "агрофірма", "підприємство агропромислового комплексу", уточнено групування сільськогосподарських, мисливських, рибних та лісових господарств та доповнено структуру АПК.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2015. 783 с.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.

3. Дусановський С.А., Білан Є.М. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах: Монографія. Тернопіль, "Збруч", 2003. 183 с.

4. Митяй О.В. Наукові підходи до конкурентоспроможності галузей АПК. Проблеми і перспективи економіки та управління, 2015. № 1. С. 82—90.

5. Регіональна економіка: підручник / за ред. Є.П. Качана. К.: Знання, 2011. 670 с.

6. Техноекологія: підручник / М.С. Мальований, В.М. Боголюбов, Т.П. Шаніна, В.М. Шмандін, Т.А. Сафранов; за ред. М.С. Мальованого. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 616 с.

7. Ніценко В.С. Щодо уточнення змісту дефініції "агропромислове підприємство". Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2015. Вип. 161. С. 245—252.

8. Розміщення продуктивних сил України / за ред. Качана Є.П. К.: Вища школа, 1998. 375 с.

9. Экономика сельского хозяйства: Учебник / И.А. Минаков. 3-е изд., перераб. и доп. М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014. 352 с.

10. Экономика предприятий агропромышленного комплекса: учебник для академического бакалавриата / Р.Г. Ахметов [и др.]; под об-

щей редакцией Р.Г. Ахметова. Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 431 с.

11. Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років" від 18.01.2001 р. № 2238-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>

12. Проект Закону України "Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України" Проект Закону України від 03 листопада 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/ua/npa/proekt-zakonu-ukraini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu-ukraini>

13. Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

14. Цілі сталого розвитку 2016—2030 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku>

15. Агропромисловий комплекс: правові питання / [В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, О.О. Погрібний, В.О. Олійник]; за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Урожай, 1992. 192 с.

16. Прокопенко К.О. Сільське господарство в системі макроекономічних пропорцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02. Київ, 2006. 21 с.

17. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Спеціальна економічна теорія. К.: Ельга, 2002. 527 с.

18. Экономический словарь агропромышленного комплекса. Сост. А.В. Крисальний; под ред. чл.-корр. ВАСХНИЛ, д.э.н. А.А. Сторожука. К.: Урожай, 1986. 336 с.

19. Морозова Г. С. Сучасні тенденції розвитку сільського господарства України. Агросвіт. 2013, № 21. С. 3—9.

20. Іванух Р.А., Дусановський С.А., Білан Є.М. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль: "Збруч", 2003. 305 с.

21. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

22. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

23. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр "Академія", 2000. 864 с.

24. Економіка підприємств АПК: Навчальний посібник. За редакцією проф. Дусановського С.А. Тернопіль: Горлиця, 2008. 257 с.

25. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://esu.com.ua>

References:

1. Andriichuk, V.H. (2015), *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu* [Economic enterprises of agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Andriichuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [Economics of Agrarian Enterprises], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Dusanovskyi, S.L. and Bilan, Ye.M. (2003), *Ekonomichni osnovy rozvytku APK v rynkovykh umovakh* [Economic bases of development of agroindustrial complex in market conditions], Zbruch, Ternopil, Ukraine.

4. Mytaii, O.V. (2015), "Scientific approaches to the competitiveness of agro-industrial sectors", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 1, pp. 82—90.

5. Kachan, Ye.P. (2011), *Rehionalna ekonomika* [Regional economy], Znannia, Kyiv, Ukraine.

6. Malovanyi, M.S. Boholiubov, V.M. Shanina, T.P. Shmandin, V.M. and Safranov, T.A. (2014), *Tekhnokolohiia* [Technoecology], OLDI-PLIUS, Kherson, Ukraine.

7. Nitsenko, V.S. (2015), "Concerning the clarification of the content of the definition of "agro-industrial enterprise", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 161, pp. 245—252.

8. Kachan, Ye.P. (1998), *Rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy* [Deployment of Ukraine's productive forces], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.

9. Mynakov, Y.A. (2014), *Ekonomika selskogo hozyaystva* [Economics of agriculture], 3rd ed, NYTs YNFRA-M, Moscow, Russia.

10. Akhmetov, R.H. (2019), *Ekonomika predpriyatiy agropromyshlennogo kompleksa* [Economics of agricultural enterprises], Yzdatelstvo Yurait, Moscow, Russia.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On stimulating the development of agriculture for the period 2001-2004", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14> (Accessed 10 September 2019).

12. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2015), The Draft Law of Ukraine "On stimulating the development of the agro-industrial complex of Ukraine", available at: [https://minagro.gov.ua/ua/npa/proekt-zakonu-](https://minagro.gov.ua/ua/npa/proekt-zakonu-ukraini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-agropromysloвого-kompleksu-ukraini)

[ukraini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-agropromysloвого-kompleksu-ukraini](https://minagro.gov.ua/ua/npa/proekt-zakonu-ukraini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-agropromysloвого-kompleksu-ukraini) (Accessed 3 September 2019).

13. Decree of the President of Ukraine (2015), "On the Sustainable Development Strategy "Ukraine 2020", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 22 November 2018).

14. The United Nations in Ukraine (2015), "Sustainable Development Goals 2016—2030", available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsilirozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 8 December 2018).

15. Semchyk, V.I. Kulynych, P.F. Pohribnyi, O.O. and Oliinyk, V.O. (1992), *Ahropromyslovyi kompleks: pravovi pytannia* [Agroindustrial complex: legal issues], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

16. Prokopenko, K.O. (2006), "Agriculture in a system of macroeconomic proportions", Ph.D. in Economics, agricultural economics and agro-industrial complex, State Institution "Institute of Economics and Forecasting NASU", Kyiv, Ukraine.

17. Bashnianyn, H.I. Lazur, P.Iu. and Medvediev, V.S. (2002), *Spetsialna ekonomichna teoriia* [Special economic theory], Elha, Kyiv, Ukraine.

18. Krisalnyi, A.V. (1986), *Ekonomicheskii slovar agropromyshlennogo kompleksa* [Economic Dictionary of Agriculture], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

19. Morozova, H.S. (2013), "Modern tendencies of development of agriculture of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 3—9.

20. Ivanukh, R.A. Dusanovskyi, S.L. and Bilan, Ye.M. (2003), *Ahrarna ekonomika i rynek* [Agrarian economy and market], Zbruch, Ternopil, Ukraine.

21. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 27 September 2019).

22. National Classifier of Ukraine. Classification of economic activities DK 009: 2010 (2019), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10> (Accessed 30 September 2019).

23. Mochernyi, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia], Vydavnychiy tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

24. Dusanovskyi, S.L. (2000), *Ekonomika pidpriemstv APK* [Economics of agricultural enterprises], Horlytsia, Ternopil, Ukraine.

25. Encyclopedia of modern Ukraine (2019), available at: <http://esu.com.ua> (Accessed 13 September 2019).

Стаття надійшла до редакції 22.10.2019 р.

УДК 334.012:338.45:330.1

Є. І. Бірюков,
аспірант кафедри менеджменту та публічного адміністрування,
ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая"
ORCID ID: 0000-0001-5333-8839

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.114

КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ

Ie. Biriukov,
postgraduate student of Management and Public Administration Department
PHEI "Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University"

KEY FEATURES OF ELECTRICITY COMPANIES FUNCTIONING AND THEIR CLASSIFICATION FEATURES

У статті розглядаються особливості функціонування підприємств електроенергетики. Встановлено, що підприємства електроенергетики та енергетики загалом належать до категорії підприємств стратегічної інфраструктури, забезпечуючи базові потреби первинного характеру як потужних промислових підприємств, транспортної мережі, так і звичайних домогосподарств. З'ясовано класифікаційні ознаки енергетичних підприємств.

Встановлено, що розвиток інструментів управління підприємствами енергетики в конкурентному середовищі засновано на багатовимірності процесу управління. Виділено ключові особливості, що вирізняють підприємства електроенергетики, з-поміж інших галузей економіки та з'ясовано те, що якісна відмінність підприємств електроенергетики зумовлена високим рівнем наукомісткості виробництва електроенергії та забезпечення подальших процесів її розподілу та споживання, що вимагає знання технологічної специфіки організації згаданих процесів. Обґрунтовано, що до детермінованих особливостей функціонування підприємств електроенергетики віднесено: виробничі особливості, техніко-технологічні обмеження та екологічна складова їх діяльності.

The article deals with the peculiarities of functioning of the electric power enterprises. It has been established that electricity and energy enterprises as a whole belong to the category of strategic infrastructure enterprises, providing basic needs of primary nature of both powerful industrial enterprises, the transport network, and ordinary households. The classification characteristics of energy companies have been clarified.

It is established that the development of energy management tools in a competitive environment is based on the multidimensionality of the management process. The key features that distinguish electricity companies from other sectors of the economy are identified, and it is found out that the qualitative difference between electric power companies is due to the high level of high-intensity electricity production and the provision of further processes of its distribution and consumption, which requires knowledge of the technological specifics of the organization mentioned.

The deterministic features of the operation of electricity companies include: first, production features, since the production sphere is objectively attributed only to the process of electricity production by generating companies, and the transmission, distribution and consumption of energy are related to the sphere of circulation, but in technical functional features these electricity processes are considered production and continue the electricity generation process in the sphere of circulation. Secondly, the technical and technological limitations, the basic technological limitations of the electricity

generating companies, are the impossibility of significant accumulation and concentration of energy, taking into account the requirements for its transportation, which is due to the need for a timely coincidence of the process of production and consumption of this product. Third, the environmental component, the effective functioning of the enterprise of any industry and its interaction with the external environment in modern conditions is determined by environmental friendliness; In the case of electric power companies, the high production intensity has a negative impact on its environmental friendliness, which is manifested in the extreme scale of thermal pollution, which in turn leads to the need for careful planning for the location of such enterprises and the additional costs of constructing special purpose hydraulic structures.

Ключові слова: підприємства електроенергетики, особливості функціонування, електроенергетика, управління підприємствами електроенергетики, енергетичний комплекс.

Key words: power enterprises, features of functioning, power industry, management of power enterprises, power complex.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останнього десятиліття спостерігаються процеси докорінної трансформації ключових понять, які визначали інтенсивність та характер економічного розвитку суб'єктів економіки різного рівня під впливом процесів інтеграції та інтернаціоналізації економічних відносин. Водночас технологізація ключових секторів економіки призвела до зміни базових підходів здійснення господарської діяльності суб'єктами підприємництва незалежно від спеціалізації або типу ринку, що додатково супроводжувалося переходом до нового етапу соціокультурного розвитку. Особливо такі зміни торкнулися підприємств та великих корпорацій провідних країн світу, вплинувши на кожен організаційний аспект управління організацією, починаючи зі змін у технології, закінчуючи контролем за екологічністю здійснюваної діяльності та соціальною відповідальністю компанії.

Підприємства електроенергетики не стали винятком, адже зміна ключових технологічних процесів великих виробництв, сучасні екологічні тренди та розвиток "зеленої" енергетики формують нові виклики, пов'язані з необхідністю якісної оптимізації основних виробничих процесів та здійснення ефективного стратегічного планування, яке б враховувало динамічні зміни середовища функціонування підприємства, тим самим актуалізуючи питання дослідження специфіки роботи таких підприємств з позиції притаманних їм особливостей та ключових факторів, що визначають ефективність їх діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика здійснення господарської діяльності підприємствами електроенергетики, аналізу ринку електроенергії України та

інструментарію його регулювання порушується у великій кількості досліджень вітчизняних науковців. Варто відзначити, що особливий вклад у розвиток наукових уявлень щодо розуміння економічної природи електроенергетичних підприємств та їх місця в національній економічній системі здійснено працями таких вчених: О. Битяк, О. Бурлай, О. Губрієнко, Б. Папков, Н. Кузьминчук, М. Земляний, В. Євдокімов, В. Точилін, В. Саприкін, Б. Слупський, В. Цаплін, В. Шведун та ін.

Однак, незважаючи на широке висвітлення базових аспектів функціонування ринку електроенергетики, інструментів його регулювання та основних учасників, в умовах глибоких структурних перебудов та активного реформування всіх сфер економіки, питання особливостей функціонування підприємств даної галузі в умовах обмеженості ресурсів потребує більш детальної теоретичної проробки та наукового висвітлення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення ключових особливостей функціонування підприємств електроенергетики.

Для вирішення поставленої мети було вирішено такі завдання:

— обґрунтовано роль функціонування підприємств енергетичного комплексу, у тому числі підприємств електроенергетики;

— з'ясовано особливості функціонування підприємств електроенергетики та їх класифікаційні ознаки;

— досліджено багатовимірність процесу управління підприємствами енергетики в конкурентному середовищі;

— обґрунтовано ключові особливості, що вирізняють підприємства електроенергетики з-поміж інших галузей економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємства електроенергетики та енергетики загалом належать до категорії підприємств стратегічної інфраструктури, забезпечуючи базові потреби первинного характеру як потужних промислових підприємств, транспортної мережі, так і звичайних домогосподарств. Водночас рівень розвитку таких підприємств, їх функціональні та цінові можливості формують спроможність або потенційні обмеження щодо економічного зростання, тим самим, виступаючи одним із ключових елементів системи ресурсного забезпечення усіх без виключення суб'єктів економічної діяльності. Більш того, підприємства електроенергетики є невід'ємною складовою вітчизняного паливно-енергетичного комплексу, що об'єднує в собі підприємства та організації різних форм власності, які забезпечують видобуток, збагачення та переробку енергетичних ресурсів у мобільні форми енергії, забезпечують подальший розподіл та споживання енергії всіма суб'єктами економіки, що, в свою чергу, межує з питаннями забезпечення національної економічної безпеки та безумовно підкреслює важливість проблематики діяльності енергетичних підприємств.

У сфері електроенергетики Україна має розвинений енергетичний комплекс із виробництва та постачання електроенергії, який входить в об'єднану енергетичну систему України. Енергетична система має значні потужності, що використовуються для забезпечення власних потреб і експорту надлишку електроенергії, а також зв'язана з енергосистемами країн Центральної та Південної Європи [1, с. 29; 4, с. 47].

Однак, на жаль, сучасний стан підприємств електроенергетики відзначається наявністю складних системних проблем розвитку, що потребує, з одного боку, як застосування низки стимулюючих заходів макроекономічного характеру з боку регуляторних органів, так і зміни підходів до управління на кожному конкретному підприємстві галузі.

Така ситуація зумовлює необхідність глибокого аналізу особливостей підприємств електроенергетики в поточних умовах для виявлення економічної природи цих господарських утворень як основи для побудови основоположних принципів та вимог щодо управління такими підприємствами.

Розглядаючи особливості функціонування підприємств електроенергетики, доцільно загалом класифікувати енергетичні підприємства так:

— за галузевою приналежністю: підприємства промислової енергетики, транспортної енергетики, комунальної енергетики і т.п.;

— за функціональною ознакою: енергогенеруючі підприємства, енергозбутові підприємства, компанії з обслуговування енергетичних систем і т.п.;

— за рівнем конкурентних взаємодій та ступенем зарегульованості: підприємства, що функціонують в умовах регульованого ринку та підприємства, що функціонують у вільному конкурентному середовищі.

Розвиток інструментів управління підприємствами енергетики в конкурентному середовищі засноване на багатовимірності процесу управління, яке включає в себе:

— поєднання двох конкурентних ситуацій: монополізму та конкуренції;

— поєднання управління на рівні галузі і управління на рівні регіону;

— різноманіття видів діяльності учасників ринку щодо формування і розподілу енергоресурсів (виробництво, транспортування, розподіл, збут, споживання) [6, с. 215].

Далі пропонуємо виділити ключові особливості, що вирізняють підприємства електроенергетики з-поміж інших галузей економіки. Зазначимо, що їх якісна відмінність зумовлена, насамперед, високим рівнем наукомісткості виробництва електроенергії та забезпечення подальших процесів її розподілу й споживання, що вимагає знання технологічної специфіки організації згаданих процесів.

Виробничі особливості. До виробничої сфери об'єктивно відносять тільки процес виробництва електроенергії, що здійснюється генеруючими компаніями. Передача, розподіл та споживання енергії відноситься до сфери обігу, однак за технічними функціональними особливостями ці процеси електроенергетики вважаються виробничими і продовжують процес виробництва електроенергії у сфері обігу. Без них не може бути створено електроенергетичну продукцію [7, с. 253].

Енергозбутове підприємство є посередником між електростанціями, що займаються виробленням електроенергії, і споживачами. Вироблена електроенергія закуповується енергозбутовим підприємством на оптовому ринку і реалізується кінцевому користувачеві: промисловим підприємствам і побутовим споживачам [5, с. 69].

Головною виробничою особливістю підприємств електроенергетики є перманентний характер виробництва, що потребує належного рівня автоматизованості виробничих про-

цесів та управління ними задля забезпечення безперебійності виконання всіх етапів технологічного циклу. Цією особливістю пояснюється низька потреба даних підприємств у кадровому забезпеченні, визначення обсягу якої зазвичай базується не на обсягах виданої енергії, а виходячи з технологічно визначеної потужності устаткування, тобто в цьому випадку, оплати праці у її витратній оцінці, набуває не змінного, а постійного характеру. Продовжуючи думку щодо структури та характеру витрат підприємств електроенергетики, варто зазначити високий рівень ресурсоемності, зокрема щодо потреб підприємств у паливі, витрати на яке формують лівову частку собівартості електроенергії. Принагідно зазначимо, що організація безперебійних та своєчасних поставок палива є важливим напрямком забезпечення економічної безпеки підприємств цієї галузі.

Безпекова складова організації виробництва на підприємствах електроенергетики виявляється також у дотриманні спеціальних режимів роботи обладнання, технічна складність роботи якого обумовлює необхідність регулярних ремонтних робіт, які, окрім високої затратності, потребують також належного планування графіку роботи підприємства у зазначений період. Окрім того, виробництву електроенергії притаманний техногенний характер можливих надзвичайних ситуацій, що напряму пов'язано з використанням у виробничому процесі особливо токсичних речовин та загалом протіканням небезпечних стадій виробничого циклу.

Техніко-технологічні обмеження. Базовим технологічним обмеженням підприємств-виробників електроенергії є неможливість значного накопичення та концентрації енергії разом із врахуванням вимог до її транспортування, що обумовлено необхідністю часового збігу процесу виробництва та споживання цього продукту. Таким чином, визначником інтенсивності роботи електроенергетичних підприємств є власне споживач, адже у разі нерівномірності споживчого попиту у різні моменти часу, підприємством має бути забезпечено необхідний рівень потужності у мережі.

Саме тому, окрім вирішення внутрішньо-організаційних задач, підприємство має активно комунікувати зі споживачами продукції (з метою коригування цінової політики) та взаємодіяти з профільними органами державної влади задля оптимізації режимів споживання електроенергії та узгодження питань розвитку підприємств у відповідності до поточних та перспективних потреб економіки.

Окрім часової складової, не менш значущим є обмеження щодо транспортування, пов'язані з відсутністю опціональності у виборі способів транспортування електроенергії. Тобто підприємство або утримує власну мережу, або на контрактній основі використовує електричні мережі інших організацій.

Крім того, об'єктивно існують втрати електроенергії, які неминуче виникають при фізичному розподілі (передачі) електроенергії від виробника за магістральними електричними мережами до пунктів підключення місцевих (локальних) мереж, за якими вона надходить до споживачів [2, с. 73].

Звернемо увагу на споконвічно монопольні особливості організаційно-управлінського функціоналу електроенергетичного комплексу, а саме:

- збіг часових параметрів, тобто безперервність і одночасність виробництва та споживання енергії;

- номінальна відсутність складських потужностей і можливості накопичення, хоча в даний момент створюються техніко-технологічні розробки, здатні акумулювати енергію;

- чітка залежність обсягу генерації і показників виробництва енергії від режиму споживання;

- проблематика економного енергоспоживання як структурної умови функціонування галузі, утворюють критерії ефективної діяльності в цілому і енергетичних компаній в умовах ринку вільної конкуренції [3, с. 34].

Стосовно прозорості в енергетичному секторі, то спостерігається недостатній облік енергетичних потоків, обмежена звітність та засоби впливу, слабка реалізація верховенства закону та правил ціноутворення, непослідовність регуляторної політики держави, субсидування та недостатні стимули для інвестицій в енергоефективність [8, с. 54].

Екологічна складова. Ефективне функціонування підприємства будь-якої галузі та його взаємодія із зовнішнім середовищем в сучасних умовах визначається відповідністю ключових засад його роботи принципам сталого розвитку, зокрема екологічності та соціальної відповідальності бізнесу, що набуває особливого значення під час розгляду електроенергетичних підприємств. Адже вже згадана висока ресурсоемність виробництва негативним чином позначається на його екологічності, що виявляється у надзвичайних масштабах теплового забруднення, що, в свою чергу, призводить до необхідності ретельного планування щодо розміщення таких підприємств та понесення додат-

кових витрат на побудову гідротехнічних споруд спеціального призначення. Зазначимо також, що заходи, спрямовані на екологізацію електроенергетичних виробництв, є вкрай вартісними, що потребує залучення значного обсягу капіталовкладень.

Водночас варто наголосити, що енергогенеруючими компаніями можуть провадитися заходи дещо іншої направленості, а саме: орієнтовані на зміну ресурсного забезпечення, оскільки у якості первинних ресурсних джерел енергії можуть використовуватися як органічні заміники традиційного палива, так і відновлювальні джерела енергії.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що електроенергетика як окремий вид господарської діяльності має ряд принципових особливостей, характерних виключно для цієї галузі. Ключові відмінності стосуються, насамперед виробничих процесів (безперервний характер виробництва, висока ресурсоемність, низька трудомісткість), техніко-технологічних обмежень (прямий взаємозв'язок попиту на енергію та режиму виробництва, специфічність процесу транспортування) та безпосередньо екологічної складової (деструктивний вплив на довкілля унаслідок теплового, шумового та інших видів забруднення, високий рівень техногенності).

Проведене дослідження ключових особливостей функціонування підприємств електроенергетики вимагає розроблення інструментарію підвищення ефективності їх діяльності із урахуванням специфічних особливостей.

Література:

1. Дзядикевич Ю.В. Шляхи гарантування енергетичної безпеки України. Інноваційна економіка. 2014. № 3. С. 25—30.
2. Кадермєєва Д.С. Специфіка функціонування і суспільна ефективність електроенергетики України. Економічний вісник. 2014. № 1. С. 72—80.
3. Кицкай А.І. Енергоефективність в Україні: аналіз, проблеми та шляхи підвищення. Інноваційна економіка. 2013. № 3. С. 32—37.
4. Кухарук А.Д., Змітрович Д.Д. Формування конкурентних переваг підприємства з урахуванням положень концепції сталого розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 46—48.
5. Тульчинська С.О., Чорній Б.П. Диверсифікація джерел залучення інвестиційних ре-

сурсів у підприємства розподілення електроенергії. Економічний вісник Національного технічного університету України "КПІ". 2017. Вип. 14. С. 67—74.

6. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. Київ, НТУУ "КПІ", 2009. 488 с.

7. Франчук І.А. Методологічні засади діяльності держави щодо регулювання електроенергетики. Теорія та практика державного управління. 2008. № 4. С. 252—260.

8. Халатов А.А. Енергетика України: сучасний стан і найближчі перспективи. Вісник Національної академії наук України. 2016. № 6. С. 53—61.

References:

1. Dziadykevych, Yu. V. (2014), "Dzadykevych YV The Ways of Guaranteeing the Energy Security of Ukraine. Innovative economy", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3, pp. 25—30.
2. Kadermieieva, D. S. (2014), "Specificity of functioning and social efficiency of the electric power industry of Ukraine", *Ekonomichnyj visnyk*, vol. 1, pp. 72—80.
3. Kytskaj, L. I. (2013), "Energy efficiency in Ukraine: analysis, problems and ways to increase", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3, pp. 32—37.
4. Kukharuk, A. D. and Zmitrovych, D. D. (2015), "Formation of competitive advantages of the enterprise taking into account the provisions of the concept of sustainable development", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 15, no. 2, pp. 46—48.
5. Tul'chyns'ka, S. O. and Chornij, B. P. (2017), "Diversification of sources of attraction of investment resources in the enterprises of power distribution", *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "KPI"*, vol. 14, pp. 67—74.
6. Tul'chyns'ka, S. O. (2009), *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty [Intellectual-innovative modernization of Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects]*, NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.
7. Franchuk, I. A. (2008), "Methodological principles of the activity of the state in the regulation of electricity", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 4, pp. 252—260.
8. Khalatov, A. A. (2016), "Energy of Ukraine: the current state and immediate prospects", *Visnyk Natsional'noi akademii nauk Ukrainy*, vol. 6, pp. 53—61.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019 р.